

CİHANNÜMA DERGİ

www.cihannuma.org | SAYI 1 | KIŞ | 2020

C:\>dir_

MÜSLÜMAN ZİHİN VE YAPAY ZEKA

Gündem

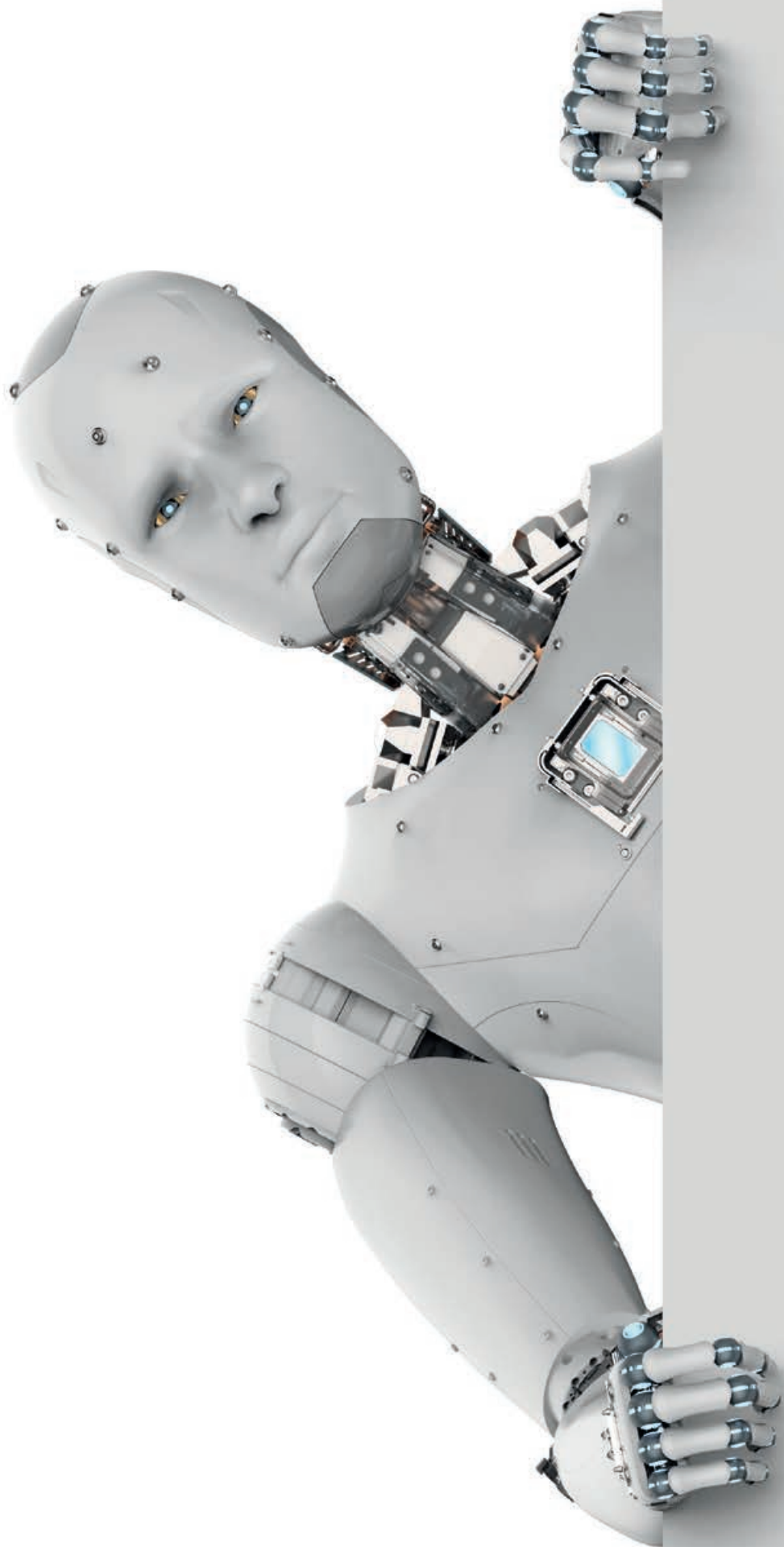
Yapay Zekanın Sınırları,
Bireysel ve Toplumsal Yansımaları

Dosya

Yapay Zeka Devrimi ve
Yeni Küreselleşmecî Dalga

Söyleşi

Yapay Zeka ve Bilginin
Artan Değeri Üzerine

Merhaba

Mustafa ŞEN

Genel Başkan

Cihannüma Dayanışma ve İşbirliği Derneği

Yepyeni bir dergi ile sizlerle birlikteyiz: Cihannüma Dergi...

Çevre olarak, dergileri hür fikrin kaleleri kabul eden bir tenevvür ve tefekkür geleneğinden geliyoruz. Bu iklimin gereklerinden biri olarak yeni bir dergiye hayat vermeye çalışacağız. İçerik ve üslup olarak derginin pür akademik tarzda mı yoksa entelektüel tarzda mı olması konusunda ciddi müzakerelerimiz oldu.

Bu çerçevede, Cihannüma Dergi'nin belli bir ölçüde akademik, belli bir ölçüde ise entelektüel seviyede sentez oluşturması gerektiğine karar verdik. Bir başka ifade ile, dergimizin akademik altyapı üzerine yükselen bir entelektüel çizgisi olmasını düşündük. Elden geldiğince bu çizgiyi tutturmaya gayret edeceğiz.

Dergilerin çeşitli ihtiyaçlardan doğduğunu söylemeye gerek yok. Evet, dergiler bir boşluğu doldurmaya, bir açığı kapamaya çalışır. Aslında o boşluk hiç bir zaman dolmaz, o açık hiçbir zaman kapanmaz. Zira o sonsuz değişkenler arasındaki etkileşim gereği her dem kapanır ama her dem yeniden açılır. Cihannüma Dergi asla kapanmayacak olan bir açığın, entelektüel açığın, az da olsa kapanmasına katkıda bulunmak üzere yayın hayatına başladı. Umudumuz ve çabamız kendi mütevazî çerçevemizde yapılması gerekeni olması gerektiği gibi yapmak yönünde olacaktır. Bu meyanda, Cihannüma Dergi yılda dört sayı olarak yayımlanacaktır; çeyreklik aralıklarla, yani diğer bir ifade ile mevsimlik. Her sayıda başka bir kapak konumuz olacak, fakat elbette kapak konusu dışında başka mevzuların serbestçe işlendiği onlarca makaleden oluşan bir mecmua olarak karşınızda olacağız. Ortaya çıkan yeni düşünceler ışığında hep birlikte istikbali daha iyi

okuma imkanlarına kavuşacağız. Fikrin fikri tetiklediği, açtığı ve beslediği; düşüncenin akla, zihne, müdrikeye ve muhayyileye düştüğü tefekkür ortamlarının daimi olması her zaman en büyük dileğimiz olacaktır. Ayrıca, bu ortama katkı sağlamak için, içinde bulunacağımız nazarî ve amelî süreçleri her zaman en üst düzeye çıkarmaya çalışacağız.

İlerleyen yıllarda Cihannüma Dergi'nin çok dilli olmasını planlıyoruz. Başta Türkçe, Arapça ve İngilizce olmak üzere başka dillerde de yayınlanmasını istiyoruz. Dergimiz farklı coğrafyaları besleyeceği gibi, kendisi de elbette oralardan beslenecektir. Bu karşılıklı öğrenim süreci, ülkeleri ve medeniyetleri hakikat ışığında birbirine daha da yakınlaştırmış olacaktır. Ayrıca Cihannüma Dergi ile beraber yeni çalışma alanlarını oluşturmuş, yeni sorumluluklar yüklenmiş olacağız. Sayı temalarımız bilimsel toplantı konularımızı oluşturacak, dosya içeriklerimiz politika notlarına dönüşecek. Kısaca Cihannüma Dergi bizim için bereketli bir toprak, velûd bir ana rahmi olacak.

Başlangıcımızın hayırlı olması dileğiyle iyi okumalar...

İçindekiler

CIHANNÜMA DERGİ

4 / Prof. Dr. Yusuf TEKİN
Cihannüma: Yolun İzinde

10 / Dr. Hasan TAŞÇI
Şehir ve Akıl

18 / Mustafa ŞEN
Dijital Mağara

22 / Prof. Dr. Mahmut BİLEN
Ekonomik Kalkınma Üzerine

60 / Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN
Geleceğin İnşasında
Hâl Ehlinin Kaal Ehline
Üstünlüğü

63 / Dr. Kemal ŞAMLIOĞLU
Tanzimat ve Müslüman
Düşünce

66 / Levent Ali YILDIZ
Tercih

68 / Yusuf ŞAHİN
İnsana Karşı İnsan

72 / Prof. Dr. Kudret BÜLBÜL
Müslüman Bilincin İnşası,
Küresel Adaletin İfası

76 / Ahmet AKÇA
İnsanlığın Geleceği Açısından
Yapay Zekâ

84 / Osman Nuri KABAKTEPE
Sınırı Belirlenemeyen /
Görülemeyen Sınırsız

87 / Tahsin HAZIRBULAN
"Su"dan Meseleler

91 / Fatih SEVGİLİ
Sanal Âlemde
Hangi Dine Mensubuz

94 / Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN
Yapay Zekâ: Bedenimde Değil
Kalbimde Sızı

40 / Dr. Bilal EREN

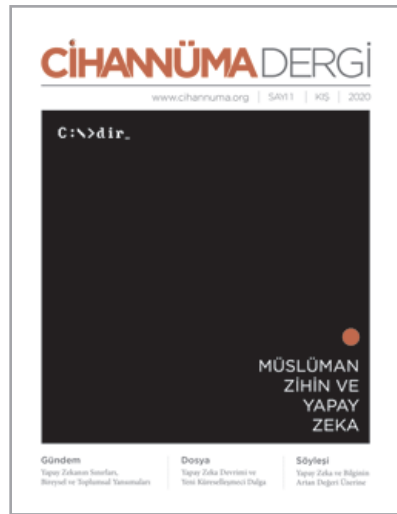
Reddetmek istesek de özgür iradeye sahibiz, yapay zeka ve distopik gelecek korkusu anlamsız.

30 / Dr. Ömer Faruk YELKENCİ
Bilgi Tüketimi, Tükenim ve
Bal Arısı

36 / Prof. Dr. Aslan GÜLCÜ
Dijitalizm, Teknoloji, Yapay
Zekâ ve Müslüman

46 / Prof. Dr. Birol AKGÜN
Yapay Zekâ ve Yeni
Küreselleşmecî Dalga

54 / Özkan TEKİN
Uzam: Yapay Zeka ile Yaşam
Kılavuzu

Sunuş

Dr. Ömer Faruk YELKENCİ

Genel Yayın Yönetmeni

Muhterem Dostlar, yeni bir gün, “**Cihannüma Dergi**” elinizde; sizi okumaya gayret ediyor, bizi okumaya davet ediyor. İlk sayımız Kış 2020. Heyecanla açılan bir beyaz sayfa olsun diyoruz ve diliyoruz, insanlığın geleceğine dair ve bir dirilmeye hazırlık mevsiminde.

İlk sayımızın temasını “Müslüman Zihin ve Yapay Zekâ” olarak belirledik. Son dönemde üzerinde çokça konuşulsa da biz bu tartışmanın neresindeyiz? Görelim istedik. Konumuz doğru bakış açısını yakalamaya uygun mu? Yeterli donanıma sahip miyiz? Yoksa yine seyirci mi kalacağız son üç asırda olduğu gibi? Yoksa kuru öykünmeler, boş iç geçirmeler mi olacak nasibimiz? Yoksa bu bir tuzak mı?

Yapay zekâ eyleyecek mi? Yapay zekâ düşünecek mi? Yoksa eyvah, yapay zekâ hissedecek mi? Yoksa yoksa yapay zekâ kendisini de üretebilecek mi? Yapay zekâ, yapay zekâ yapabilecek mi? Biz korkularımızı mı büyüteceğiz yine, özgüvensizliğimizi mi besleyeceğiz öğrenilmiş bir çaresizlikle?

Sorular sorular! Soruların peşinde koşmak var, cevapları bulmak ümidiyle. Önemli mi? Elbette. Ancak en önemlisi, inanıyoruz ki Müslüman bir zihinle yaklaşırsak meseleye, bir şeyler olacak: Bir idrak, bir şuur, bir şiar. Şiar varsa bohçanda, korkma! Bir dünya inşa edersin o zaman, zemini hayat olan ve hayat veren. Bir zihindir bütün bunları yapacak olan; Müslüman zihin, yapay zekâyı da hayata katacak ve faydasına dönüştürecek insanın.

Bu düşüncelerle Cihannüma Dergi'nin yayın hayatına katılışının ve ilk sayısı, Kış 2020'nin hayırlı olmasını diliyoruz.

CIHANNÜMA DERGİ

Cihannüma Dayanışma
ve İşbirliği Derneği Adına
İmtiyaz Sahibi
Mustafa ŞEN

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Ömer Faruk YELKENCİ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Veli TOLU

Editör
Özkan TEKİN

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Bayram Ali ERSOY
Prof. Dr. Mahmut BİLEN
Mustafa BOLAT
Hüseyin CERRAHOĞLU

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Yusuf TEKİN
Prof. Dr. Birol AKGÜN
Dr. Hasan TAŞÇI
Erol ERDOĞAN
Şenel KIZILCA

ISSN
2687-6647

Tasarım
Ceyhun AKGÜN
ceyhun@adobebilgi.com

Hacı Bayram Mah. Haşimi
(Kutlu) Sk. No. 12
Altındağ - ANKARA
info@cihannuma.org
www.cihannuma.org

Baskı: **USTA OFSET**
Davutpaşa Cad. Güven San.
Sit. B Blok No. 382 Topkapı,
Zeytinburnu İstanbul

Cihannüma: Yolun İzinde

PROF. DR. YUSUF TEKİN

Çok değerli gönül dostlarımız, bugün Cihannüma ailesi olarak birlikte yepyeni bir yola çıkıyoruz. Birlikteliğimizi, ahdimizi yazılı bir metne döküp, dava arkadaşlığımızı farklı bir boyutta taçlandırmanın heyecanıyla yola çıkıyoruz. Tercihini 'olmak'tan yana kullanan, pasif bir var oluşu değil, kendisini ve muhatap olduğu gerçekliği değiştirme arzu ve iddiasını taşıyan ve hayata karşı aktif bir var olmayı temsil eden bizlerin 2013 yılında yeniden tazelenen birlikteliğimizi bugün farklı bir noktaya taşıyoruz. Dünyadaki imtihanımızın başlangıcından beri süregelen hak-batıl mücadelesinin bir tarafı, on dört asırdır süregiden kutlu bir davanın taşıyıcısı, bin yıldır devam eden kardeşliğimizin teminatı olarak çıktığımız Cihannüma yolculuğunda yeni bir evre başlatıyoruz.

Hepinizin bildiği gibi bizler Cihannüma'yı; insanî değerlerimize, ahlakî ilkelerimize ve inanç dünyamıza yönelen saldırıları bertaraf etmek üzere milli görüş ve yerli duruş ekseninde taraf olanların tarafında yer almak için beliren bir davanın hayat bulduğu bir zemin olarak ele aldık ve onu bu zeminde kurduk. Bu dava; günümüzdeki adı, hukuki kişiliği ve kurumsal geçmişi itibarıyla henüz yeni olsa da sosyolojik ve tarihsel derinliği itibarıyla kadim bir medeniyete dayanmakta; maziden atıye uzanan kutlu bir Yol'un izinde ve içinde neşvünema bulmaktadır.

Tercihini 'olmak'tan yana kullanan, pasif bir var oluşu değil, kendisini ve muhatap olduğu gerçekliği değiştirme arzu ve iddiasını taşıyan ve hayata karşı aktif bir var olmayı temsil ediyoruz.

YOL

Bu yol, O'nun yoludur. Bir olanın yoludur. Her şeyin O'na muhtaç olduğu, hiçbir şeye ihtiyaç duymayanın yoludur. Kendisinden geldiğimiz ve yine kendisine döneceğimiz her şeyi var edenin yoludur. Her türlü zaman ve mekândan münezzeh ama bize şahdamarımızdan daha yakın olanın yoludur. Ve bizim yolumuzdur. Bir olanların, birlikte olanların, vahdette kesreti, kesrette vahdeti yakalayanların yoludur. Ümidin ve ümmetin yoludur. Hatırlayarak, ahde vefa göstererek, hakkını vererek, kardeşinin neşesini yaşayıp, tasasına sahip çıkarak ve belki yorularak yağrulmanın yoludur. Yıkılmanın izzetini bilerek ayakta durmanın, yenilmenin hikmetini fehmederek nice kutlu yengiler kazanmanın yoludur. Bu yol yürümenin şerefine talip olarak var olmanın şükrünü idrak etmenin yoludur. Kendi ücretine çekilen bir alçakgönüllülüğü kuşanarak ancak haksızlık karşısında susmayan eylemli şarkılar terennüm etmenin yoludur.

YOLCULUK

Yol yolculuğa işarettir. Yaratılmışların en şerefli olma yolunda yüklendiğimiz sorumlulukla başladığımız ve dünya durdukça devam edecek kadim bir yolculuğumuz vardır aynı zamanda. Evet, bu zor ve çetin bir yolculuktur. Adı, sanı, araç ve aktörleri değişse de, amaç ve hedefleri değişmeyen bâtilla mücadele etmenin tüm güçlüklerini içeren ve nice tehlikelerle dolu ömürlük bir yolculuktur. Bu, her devrin ve bütün zamanların hakikat yolculuğudur. Bu yolculukta, bize tevdi edilen emaneti teslim edene kadar inancımızı sabit, gayretimizi diri, ümidimizi canlı tutmakla mükellefiz. Başladığımız yerde bitirmek için samimi bir aşkla, İbrahîmî bir imanla, İsmailî bir fedakârlıkla ve Allah Resul'ünden aldığımız ilham ve örneklikle her gün yeniden inanmalı, sabır ve kararlılıkla yolculuğumuza devam etmeliyiz. Ancak ve sadece böyle başarabiliriz O'nun yolunda kalmayı ve sırat-ı müstakim üzere olmayı.

Gerçi bu inanç ve sorumlulukla çıktığımız yolculukta, Cihannüma kimliği ile arz-ı endam edeli fazla bir zaman olmadı. Bu anlamda henüz yeniyiz. Ama ezeli ve ebedi Hakikate dayalı kadim bir yolun, yolculuğun içindeyiz. Asırlara sâri eskimeyen ve bitmeyen bir davanın müntesipleriyiz. Yani eskiyiz. Tam da bu nedenle, bizim davamızla yaşıt ve ona karşıt olanların hedefiyiz, hedefindeyiz. Çünkü bizler, dünyadaki imtihanımızın ilk anından başlayarak devam eden hak-batıl savaşının neferleriyiz. Bu yüzden diri kalmalı, zamanın ruhuna uygun, çağın ihti-

Bu yolculukta, bize tevdi edilen emaneti teslim edene kadar inancımızı sabit, gayretimizi diri, ümidimizi canlı tutmakla mükellefiz.

yaçlarıyla uyumlu ve doğru araçlarla mücehhez olmalıyız. Aksi takdirde, bize reva görülene mahkûm olacağımız gibi, inanç dünyamızın asla ka-bullenemeyeceği bir zillete de duçar olabiliriz.

MİLLÎ VE YERLİ DURUŞ DUVARI

Nitekim sadece Cihannüma'nın kuruluşunu müteakiben geçen şu kısa süre zarfında ülkemizin ve İslam ümmetinin maruz kaldığı darbe girişimi, savaş, iç savaş, kitlesel göç ve benzeri hadiseler bile mevzu-un ne denli derin bir karşıtlığa dayandığını ve varoluşsal bir çerçeveye oturduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin 15 Temmuz'da yaşanan hadise, asırlardır tekrarlanan ülkemizi teslim alma çabalarının bir dene-mesinden başka bir şey değildir. Bu tarz ihanet girişimleri her dönemde olduğu gibi bu seferinde de millî ve yerli bir duruşun ördüğü duvara toslamıştır. Bizler de Cihannüma ailesi olarak bize has olan millî ve yerli duruşumuzla, gazi ve şehitlerimizle o süreçte üzerimize düşeni yaptık, bundan sonra da yapacağımızı bir 'söz' olarak tarihe kayıt düşmek isteriz.

Ancak unutmamamız gerekir ki, 15 Temmuz ve benzeri hadiseler, hiç bitmeyen bir karşıtlığın ve hak-bâtıl kavgasının sadece zamansal açıdan farklılaşan senaryoları ve hemen hemen birbirinin aynı olan senaryoların yeniden sahnelenmesidir sadece. Bu tür girişimlerin tek-rarlanacağına bilincinde olan bir uyanıklığı kuşanmalıyız bu nedenle. İşte Cihannüma ailesi olarak bizlere tam da bu noktada büyük bir görev düşmektedir: Şehit ve gazilerimizin yoluna sahip çıkma görevi. Bugün FETÖ, yarın ise başka bir ad altında tecessüm eden, edecek olan ihanet odakları, mensubu oldukları medeniyet değerleri ve inanç dünyasından aldıkları güçle bertaraf eden şehit ve gazilerimizin manevi miraslarına sahip çıkmak için öncelikle ne ile sınırlı ve neye karşı sorumlu oldu-ğumuzu bilmek zorundayız. Bizler, tıpkı şehit ve gazilerimiz gibi, ebedî sadakatimizi sürekli bir itaat bilinciyle devam ettirmek, bu kadim da-vanın yaşadığımız çağdaki neferleri olarak, üstlendiğimiz sorumluluğu hakkıyla yerine getirmek zorundayız.

BİLMEK VE BİLDİĞİNİN HAKKINI VERMEK

Tefekküre olanak sağlayan her şeyde olduğu gibi, bu vesileyle de, bir kez daha ve güçlü bir biçimde, hem bireysel hem de toplumsal olarak kendimizi sorgulamalı, başta İslam coğrafyası olmak üzere dünya üze-rinde sürüp giden haksızlıkların üstesinden nasıl gelinebileceği üzeri-ne düşünmeliyiz. Yarınlarımıza dair umut ve hedeflerimizi daha güçlü

*Cihannüma ailesi olarak
bize has olan millî ve
yerli duruşumuzla,
gazi ve şehitlerimizle o
süreçte üzerimize düşeni
yaptık, bundan sonra da
yapacağımızı bir 'söz' olarak
tarihe kayıt düşmek isteriz.*

şekilde sahiplenmek, bir ve birlikte olmanın bereketiyle feyizlenmek, karşılıklı güven ve dayanışmanın hikmetiyle öğrenmek, ortak gayret ve yardımlaşmanın bilinciyle güçlenmek için kendimizi ve ötekini “okumalı”, “tanınmalı” ve kendimizi yaşam pratiklerimize yansıttığımız eylemlerle inşa etmeliyiz.

Geldiğimiz noktada, her zamankinden daha duyarlı, daha hassas, daha feraset sahibi olmamız gereken bir mücadele döneminin tam da içindeyiz. Çünkü bazen bildiğimizle amel etmek yerine, zamanın ruhuna teslim olmayı seçiyor, tercih edebiliyoruz. Bildiğimizi bilmezlikten gelebiliyor, ona karşı duyarsız davranabiliyoruz. Bazen haklı öfkelerimiz sebebiyle sevdiklerimize kırılıyor, bazen yaşadığımız derin hayal kırıklıklarıyla bilmekten, daha fazla bilmekten ve en iyiyi bilmekten vazgeçme eğilimine giriyoruz. Ve nihayetinde bildiğimize sırt dönmenin bedelini bildiğimizi unutarak ödüyoruz.

Oysa bizler yaptıklarımızla yapmadıklarımızla, seçtiklerimizle seçmediklerimizle, öne aldıklarımızla sonraya bıraktıklarımızla, sadakat gösterdiklerimizle terk ettiklerimizle, yanında durduklarımızla karşısında olduklarımızla sürekli bir tercihte bulunuyoruz. Hayatın güncel akışı içinde cereyan eden her olay ve durum karşısında tekrar eden bu tercihlere karşı kendi bilmemize uygun hareket etmekten vazgeçme lüksümüz, bildiğimizi unutma hakkımız yok bizim. Çünkü bizim bilmemiz zulme karşı adalet içindir. Yalana karşı doğruyu, ezene karşı ezileni, vurana karşı düşeni savunmak içindir. Hakkı batıla karşı, izzeti zillete karşı korumak içindir. Bu nedenle biz bildiğimizden geri adım atamayız, ona sırt çevirip onu unutmak gibi bir gafletin içine düşemeyiz. Bilmek ve bildiğimizin hakkını vermek zorundayız. Dünden aldığımız güçle yarınlara şekil vermek için bilmek ve bilgimizle hemhal olmak zorundayız. Hayata karşı müdahil olmak ve varlıklar alemindeki müstesna yerimizi hak etmek için bilmek ve bilgimizle seçmek zorundayız. Cehalete karşı hikmeti dilemek, menfaate karşı maslahatı önceleme, geçici olana karşı kalıcı olanı tercih etmek için bilmek, bilgilenmek ve bilgilendirmek zorundayız.

Bazen haklı öfkelerimiz sebebiyle sevdiklerimize kırılıyor, bazen yaşadığımız derin hayal kırıklıklarıyla bilmekten, daha fazla bilmekten ve en iyiyi bilmekten vazgeçme eğilimine giriyoruz.

Ancak böyle savuşturabiliriz kimliğimize yönelen amansız saldırıları. Böyle başarabiliriz bizi biz eden bilgiyle yoğrulmayı, ayakta kalmayı, gür sesle ve dik durarak “işte buradayız” demeyi. İnsanlığın kurtuluşu için gönderilmiş olanı bilip O’na tabi olmanın mutluluğunu böyle yaşayabilir ve bunu yekdiğerine ulaştırmanın sorumluluğunu böyle yüklenebiliriz.

Pasif bir kabulleniş değil, aktif bir var olma şiarımızdır. Bu anlamda hepimiz içine doğduğumuz zamanın ve bu zamana verili gerçekliğin çocuklarıyız. Onun tarafından biçimleniyor, onun tarafından yönetiliyor, onun tarafından yönlendiriliyoruz. Hiçbir erdemini sahiplenecek kadar müdahil, hiçbir günahını üstlenecek kadar mücrim değiliz henüz. Ama yine de, içine doğduğumuz zamanın erdemli ya da günahkâr karakterinden payımıza düşeni alacak denli pasif ve edilgeniz. Bu, bir tarafımız...

Çünkü biz insanız, eşref-i mahlûkatız, yani yaratılmışların en şerefli, tüm varlıklar âleminin en değerli üyesiyiz. Bizi sınırlayanı aşabilme, bizi biçimlendireni değiştirebilme kudret ve istidadına sahibiz. Yöneldiğimiz ‘şeyi’ yönetebilir, eşyanın hakikatine nüfuz edebilir, çoğaltarak erdemleri kendimizi daha soylu bir yaşamın sahibi kılabiliriz. Bu da, diğer tarafımız...

Bu iki taraf arasındaki serüvenden ibarettir kısa yaşamımız. Verili halde bulduğumuz gerçekliği günahı ve sevabıyla birlikte kabul eden pasif bir var oluşu mu, yoksa onu değiştirme arzu ve iddiasını taşıyan aktif bir var olmayı mı tercih edeceğiz? İşte, yazarın dediği gibi, bütün meselemiz: Olmak ya da olmamak...

Biz, burada, tercihimizi ‘olmak’tan yana kullanıyor, pasif bir var oluşu değil, kendimizi ve muhatap olduğumuz gerçekliği değiştirme arzu ve iddiasını taşıyan aktif bir var olmayı seçiyoruz. Bu seçimle ilga ediyor, bu seçimle inşa ediyor, bu seçimle ihya ediyoruz. Bizler, “iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan” o mutlak ve kadim emre muhatap olduğumuz andan itibaren hep bunu yaptık, yapıyoruz ve yapmaya da devam edeceğiz.

İşte geçmişten günümüzde dek süren bütün mücadelelere hayat veren düşünce ve duyuş dünyamız.

Unutmayalım ki, birlikteliğimiz sayesinde yarınlarmıza dair umut ve hedeflerimizi daha güçlü şekilde sahiplenişiyor, bir ve birlikte olmanın bereketiyle büyüyor, karşılıklı güven ve dayanışmanın hikmetiyle öğreniyor, ortak gayret ve yardımlaşmanın bilinciyle güçleniyoruz. Rabbim, bu birlik ve beraberliğimizi daim ve yolumuzu açık etsin.

Bu yeni adım mübarek olsun!

*Bu yolda:
Korkmadık!
Haksızlık karşısında susup zulme
rıza göstermedik.
Hesap yapmadık!
Kişisel ya da zümrevî çıkarlarımızın
ardına düşüp davamıza ihanet
etmedik.
Cehd ettik!
Bize ait olan ama bizde olmayan
hakikatlerin peşine düştük.
Unutmadık!
İnsanların ya yaratılıştaki eşimiz ya
dinde kardeşimiz olduğu gerçeğine
iman ettik.
Hatırladık!
Kimsesizlerin kimsesi olmanın
hikmetini kavradık.
Bir olduk!
Birlikte ve bir arada yaşamamızın
erdemini kuşandık.
Ve amenna dedik! Yokluğa da
varlığa da amenna dedik.
Millet olduk!
İşte bizim dünyadaki ezeli ve ebedi
serencamımız.
İşte bizim dünya durdukça
yaşayacak davamız.*

Harizmi

8. yüzyıl Horasan -Bağdat

Astronomi, Trigonometri ve Coğrafya gibi bilimlerle anılan Harizmi'yi, tüm dünyaca bilinir kılan şey cebir alanında yaptığı çalışmalar olur. Cebir alanında ilk kez sıfır (0) teriminin varlığının ispatını yaparak kullanmaya başlar ve böylece bugünkü bilgisayar yazılımlarının programlama dillerinin temelini atmış olur.

Kitabü'l Cebir vel-Mukabele, birinci ve ikinci dereceden denklemlerin sistematik bir şekilde çözümünü gösteren ilk kitap olma özelliğini taşır. Harizmi, yapmış olduğu bu çalışmalardan sonra tüm dünyada "Cebirin Babası" olarak anılır.

Şehir ve Akıl

DR. HASAN TAŞÇI

AKILLA üretmek, üretmekle şehir arasında doğru bir ilişki söz konusu olduğundan dolayı akılla şehir arasındaki ilişkinin varlığı da kaçınılmazdır. Şehir insanoglununun yeryüzünde ürettiği en büyük eseridir. Zira insanın diğer eserlerinin neredeyse tamamına yakını şehirlerde ortaya çıkmıştır ve onun bir cüzü mesabesinde. Böyle büyük bir eser elbette ki insan aklının ürünüdür. Şehri yapılandırmanın da, yaşanmaz hale getirip ortaya çıkan sorunları çözme çabası içinde olanın da insan akli olduğu bir gerçektir. O halde şehrin kendisinin olduğu gibi, sorunlarının ve çözümlerinin de akılla ilişkisinden bahsetmek, kısaca insan aklının ürünü olan şehrin, yine akıl tarafından kuşatıldığını söylemek, bu durumda şehirle akıl arasındaki ilişkinin birçok boyutundan söz etmek mümkündür.

İnsanın mekân algısının salt aklın ürünü olduğunu söylemek mümkün olmasa da, meydana gelen birikimin mücessem hale gelmesinin aklın eseri olduğu söylenebilir. Aklın ve aşkın değerlerin ürünü olarak kuvvede meydana gelen olguyu ete kemiğe büründüren akıldır. Bu durum şehrin sadece mekânsal değil, ekonomik ve sosyo-kültürel organizasyonu için de geçerlidir. Şehir deneylere açık bir yerleşim birimidir ve deneyler de insan aklının sorgulama yeteneğinin sonucu olarak ortaya çıkarlar.

Diğer yandan şehir ve akıl sözcükleri son zamanlarda çok farklı bir açıdan yan yana gelmeye başlamıştır. Dijitalleşmeyle birlikte geliştirilen yapay zekâ uygulamaları “akıllı şehir” kavramını ortaya çıkarmış ve iki

İnsanın mekân algısının salt aklın ürünü olduğunu söylemek mümkün olmasa da, meydana gelen birikimin mücessem hale gelmesinin aklın eseri olduğu söylenebilir.

kavram arasındaki ilişki çok farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu yazıda şehrin kurulmasından, günümüz şehirciliğinde sorunların çözümü olarak ortaya çıkmış olan “akıllı şehir” uygulamalarına kadar şehir ve akıl ilişkisi ele alınacaktır.

AKIL VE ÜRETİM

“Düşünme, anlama ve kavrama gücü” anlamına gelen akıl insanın üretebilme kabiliyetini ortaya çıkaran unsurdur. Felsefe dilinde “düşünüp yargılama gücü” olarak tanımlanan akıl genellikle insanın ayırt edici özelliği, düşünsel güç olarak “düşünme sürecinde insanın yol gösterici ilkesi olarak olaylar, olgular, görüngüler, kavramlar yani tüm olup bitenler arasında ilişkiler kurma yeteneği, bu ilişkileri algılayıp anlama ya da kavrayıp düşünme yetisi” olarak kabul edilmektedir.¹ Hayvanlar da üretimde bulunmaktadır ancak onların iradî değil içgüdüsel bir üretimdir. Dolayısıyla onların üretiminde bir akıldan söz etmenin mümkün olmadığı söylenebilir.

İnsan aklının ürettiği şehir aynı zamanda en büyük üretim merkezi konumundadır. İnsanın ilk üretim biçimlerinden olan tarımsal üretimden günümüzde “akıllı” diye tanımlanan elektronik cihazlara kadar geniş bir yelpazeyi içine almaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında Batı merkezli olan tanımlamalarda şehir her ne kadar tarımsal üretimin olmadığı yer olarak ifade edilse de, insanlık tarihinin en başından beri şehrin var olduğunu ve insan aklının eseri olan üretimin merkezi olduğunu söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Tarımsal üretimi de bundan ayrı tutmamak gerekir. Zira ilk şehirlere bakılacak olursa tarım alanlarının hemen yanı başında, oradaki üretimi sağlayabilecek kadar yakınlıkta ve tarımsal alana zarar vermeyecek mesafede oldukları görülecektir.

Mısır’dan çıkıp Sina Yarımadası’na yerleşen İsrailoğulları, Allah’ın kendilerine ikram ettiği bıldırcın eti ve kudret helvasını beğenmeyip Hazreti Musa’dan tarımsal ürünler istediklerinde onlara şehre inme emri verilmiştir. Buradaki “inme” coğrafi bir düzeyi ifade edebileceği gibi “iyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz” hitabından sonra geldiği için daha düşük bir hayat seviyesini de ifade etmektedir.

Hani, “Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O halde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. O da size, “İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var” demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah’ın gazabına uğradılar. Bunun

Sanayi Devrimi sonrasında Batı merkezli olan tanımlamalarda şehir her ne kadar tarımsal üretimin olmadığı yer olarak ifade edilse de, insanlık tarihinin en başından beri şehrin var olduğunu ve insan aklının eseri olan üretimin merkezi olduğunu söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

¹ A.Baki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s.1479.

Kalp ve akıl insanın farklı iki boyutunu temsil etmekte ve yaptığı her şey bunlardan birisine dayandırılmaktadır. İnsanın serüveninin kalpten akıla doğru gittiği, gelinen noktada ise saf aklın hüküm sürmekte olduğu ifade edilmektedir.

sebebi, onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı. (Bakara, 61. Kur'an-ı Kerim T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı)

Şehir insan emeği ile elde edilen tarımsal ve tarım dışı bütün ürünlerin merkezi olmakla birlikte aşkın olanla mukayese edilmekte ve göreceli olarak da daha değersiz olduğuna vurgu yapılmaktadır. Aklın üretiminin aşkın olanın yanında daha değersiz olduğuna günlük gözlemlerimizle de şahit olmaktayız. Öyle ki yeryüzünde bugüne kadar insan elinin değdiği hiçbir yerin tabii yapısından daha güzel olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

AKIL VE ŞEHİR

“Şehir akıl, megapol ise hür akıldır” diye özetliyor şehirle akıl arasındaki ilişkiyi Don Martindale. Şehrin hem oluşumda hem de işleyişinde akıl çok fazla fonksiyon yüklenmektedir. Gittikçe karmaşıklaşan şehirleşme süreci ise bir taraftan aklın müdahalesini çeşitlendirirken diğer taraftan ağırlığını da artırmaktadır. Martindale bu durumu şu şekilde ifade etmektedir; “Metropolitan insan, olağandışı fazla dürtüye sahiptir ve kendisini kökünden koparacak dışsal çevredeki etkenlere karşı koruyan bir mantalite geliştirir. Bunun anlamı, kalbiyle değil kafasıyla hareket etmesi gerektiğidir.”²

Kalp ve akıl insanın farklı iki boyutunu temsil etmekte ve yaptığı her şey bunlardan birisine dayandırılmaktadır. İnsanın serüveninin kalpten akıla doğru gittiği, gelinen noktada ise saf aklın hüküm sürmekte olduğu ifade edilmektedir. Şehrin serüveninin de buna benzer bir çizgi takip ettiğini, şehrin ilk taşının hangisi tarafından yerleştirildiği bilinmesede, aklın insanın ve şehrin sonunu getirmekte olduğunu söylemek mümkündür. İbn Haldun şehir hayatını, “topluluklar halinde bir araya toplanarak dünyayı imarın en son basamağı” olarak tanımlamakta ve bundan sonrasının bozulmaya yüz tutmak olduğunu vurgulamaktadır.³

Don Martindale'ye göre:

“Bizatihi şehir (o taştan dev, Cosmopolis), her büyük kültürün yaşam seyrinin sonunda yer alır. Taş kütlesi mutlak şehirdir. Nihai şehir, saf akıldır. Medeniyet saf gerilimden başka bir şey değildir; akıl da yüksek gerilim seviyesinde anlayabilme kapasitesidir. Her kültürde entelektüeller, nihai insan türleridir. Gerilim akıl haline gelince, dünya şehrinin kendisinininki (yumuşama,

² Don Martindale, **Şehir, Modern Kentin Oluşumu**, Çeviren: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul, 2000, s.33. (Chicaco Okulu teorisyenlerinden ve Max Weber'in “Şehir” adlı eserinin editörlerinden Don Martindale, bu eser için bir makale hacminde çok uzun bir ön-söz yazmıştır.)

³ İbn Haldun, **Mukaddime Cilt I**, Çeviren: Zakir Kadiri Urgan, Milli Eğitim Bakanlığı Şark İslam Klasikleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997. s. 311.

gevşeme, dikkat dağıtma) dışında ona açık başka bir dinlence biçimi yoktur. Medenî insan, ölüme doğru metafizik bir dönüşle kısırlığa doğru meyleder... Bu şehrin sona ermesidir. İlkel takas merkezinden kültür şehrine büyüyen, görkemli verim sürecinde medeniyet olarak çiçek açan ve nihai bir mahvoluşla solan şehrin son durağıdır.”⁴

Martindale'nın şehrin zevalinde sorumluluğu metafiziğe yüklemesi anlaşılabilir bir durumdur. Zira aklın insanı hep daha iyiye götürdüğüne inanan bir zihnin, kısırlığın ve çökmenin sorumluluğunu ona yüklemesi beklenemez.

Türk Dil Kurumu, akli aynı zamanda “bellek” olarak da tanımlamaktadır. Şehir ise insanoğlunun tarih boyunca ürettiği her türlü düşünceyi belleğinde saklı tutan mekândır. Bu açıdan da akılla şehir arasında bir benzerlik söz konusudur. İkisi de hafızayı temsil etmektedirler. Aklın çözümleriyle gelişen ve büyüyen şehir son merhalede ise akıl tarafından baştan çıkarılmıştır. Tanrı'dan ateşi çalan insan akli sayesinde Tanrı'ya ihtiyaç duymadığına inanmaya başlayınca her şeyi olduğu gibi şehri de normal mecrasından saptırıp baştan çıkarmıştır. Ya da aklın tahakkümüne girerek rûhâniyetini/metafizik enerjisini kaybetmiştir.

Şehrin, sürprizlere yer bırakmayacak kadar mekanik bir yapılanma ile inşâ edilmesi Jeremy Bentham tarafından 1791 yılında tasarlanan “Panoptikon” adlı modern hapishaneyi çağrıştırır. Bir hapishane olarak tasarlansa da fizikî olarak hayata geçirilemeyen bu model, gözetleyen iktidarına rağmen gözetlediği kişiler tarafından görülmemesi açısından dikkat çekicidir. “Moderniteyi simgeleyen disiplin toplumundan, postmoderniteyi simgeleyen denetim toplumuna geçişi”⁵ özetleyen bir yapı olan panoptikon, teknolojinin ürünleriyle aklileştiği iddia edilen modern şehrin, mahremiyeti önemsemeyen mütehakkim sistemi ve bu sistem içinde bir dişli işlevi gören şehir insanının hâlini yansıtır. Zira, her hareketinin gözetlenebileceği şüphesiyle içinden geldiği gibi davranacağı en küçük bir köşe bile bulamayan insan için şehir, çaresiz tutsağı olduğu bir mekândan ibaret olacaktır. Postmodern yönelim, modernizmin insana bir özgürlük alanı bırakmayan keskin sınırlarını ortadan kaldırmaya çalışırken aklın zirve noktada yer aldığı hiyerarşinin karşısında anarşik ve kaotik bir mekân anlayışını benimser. Böylece ortaya çıkan eserler de alışlagelenin dışında, avangart hatta kitsch seviyesinde somutluk kazanır.

Manevî yani aşkın olanın akılla irtibatlı hale gelmesi şehirlerin içinde buldukları sorunların çözümü için de gereklidir. Aşkın olanla aklın

Aklın çözümleriyle gelişen ve büyüyen şehir son merhalede ise akıl tarafından baştan çıkarılmıştır. Tanrı'dan ateşi çalan insan akli sayesinde Tanrı'ya ihtiyaç duymadığına inanmaya başlayınca her şeyi olduğu gibi şehri de normal mecrasından saptırıp baştan çıkarmıştır.

⁴ Martindale, ss. 39-40.

⁵ İsmet Emre, **Postmodernizm ve Edebiyat**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 271.

Bir “biçim” olan şehir bu yönüyle aklın olduğu kadar aşkın olan duygu dünyasının da eseridir. Çünkü biçimler ancak akıl ve kalbin mutabakatı durumunda ortaya çıkmaktadır.

bir araya geldiği durumlarda bilgelikten bahsetmek mümkündür ki ilk şehirlerin kuruluşunda insanın bu niteliği çokça rol oynamıştır. Şehri medeniyetin beşiği ve değer verdiğimiz tüm düşüncelerin doğduğu yer olarak tanımlayan Watson, ilk şehirlerin kuruluş yerlerinin seçiminde insan bilgeliğinin kozmos ile kurduğu ilişkiye dikkat çekmektedir. Watson, ilk şehir olarak tanımladığı Eridu’nun kuruluş yerinin seçimini şu şekilde izah etmektedir:

“Şehir yeraltı suyunun toplandığı bir çöküntünün ortasındaki tepede yer alıyordu. Çoğu zaman bataklık olan şehrin etrafındaki bu alan yağmur mevsiminin sonunda göle dönüyordu. Bu yerleşim, Dünya’nın etrafı büyük bir su kütleleriyle çevrelenen bir disk olarak tasvir edildiği Mezopotamya’daki kozmos düşüncesine bire bir uyuyordu. Bu tasvirin yansıması olan Eridu kutsal bir yer haline geldi. Petr Charvat’a göre, Eridu’nun bilgeliğin kaynağı ve bilgi tanrısının tahtı olduğuna inanılıyordu.”⁶

Bir “biçim” olan şehir bu yönüyle aklın olduğu kadar aşkın olan duygu dünyasının da eseridir. Çünkü biçimler ancak akıl ve kalbin mutabakatı durumunda ortaya çıkmaktadır. Mutabakat hem insanın kendi içinde yanı sıra akıl ve ruh mutabakatı olarak, hem de insanlar arasında yani toplumsal olarak meydana gelmeli ki şehir ortaya çıksın. Tek başına aklın ve hendesenin hükümfermâ olduğu şehir, akılla yazılan bir şiir kadar tatsız ve didaktik olabilir. Şüphesiz ihtiyaçlar noktasında her türlü maddî imkânın en ince ayrıntılarıyla düşünülebileceği böyle bir şehirde, insanın temâşâ etmek, yavaş ve dingin hayatın verebileceği sükûneti deneyimleyebilmek hatta kaybolmak gibi naif isteklerinin karşılık bulması güçtür. Çünkü akıl odaklı sistem, birey ve topluma fiziksel konfor vaat ederken manevî alanda faturalar ödetecektir. Pascal, “bir odada sessizce kalamama yetersizliği mutsuz eder insanı” der. Bu ifade, makro ölçekte şehir ve insan arasındaki ilişki açısından düşünüldüğünde de dışarıdaki seslerin uğultusu karşısında kendi sesini bile duyamayan insanın içine düştüğü yabancılaşma ciddi bir problem halini alır. Şehir akli ölçeklere göre düzenlenirken ızgara tipi şehir modelinde olduğu gibi bedeninin mekândaki devinimini tek boyutlu ve statik bir alana mahkûm etmektedir. Böylece çıkmaz sokakların ya da kıvrımlı yolların kişiye yaşatabileceği keşif kadar güvenlik ve mahremiyet gibi ihtiyaçlara cevap bulmak mümkün olamamaktadır.

Toplumsal mutabakat ve zihni tekamül sürecinin biçimsel yansıması olarak ortaya çıkan şehir, insanın ihtiyaç duyduğu yüksek zevk duygusunu tatmin edecek niteliktedir. Bu iki temel kurucu unsurdan yoksun

⁶ Peter Watson, Fikirler Tarihi, Çevirenler: Kemal Atakay, Nurettin Elhüseyni, Kaya Genç, Barış Pala, Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 117.

olması durumunda ise yabancılaşma, çatışma ve sonunda da çözülme meydana gelecektir.

Şehirlerin ortaya çıkışı ve varlığı kadar önemli bir konu da yönetimleridir. “Bir toplumda insanların çabalarını ortak bir amaca yöneltme, koordine ve kontrol etme süreci”⁷ olarak tanımlanan yönetim şehrin vaz geçilmez bir unsuru olmakla birlikte aklın ortaya çıkardığı bir eylemdir. Tarih boyunca şehirlerin ve ülkelerin yöneticilerinde olması gereken özellikleri yazan ilim adamlarının hepsinin üzerinde ittifak ettikleri niteliklerden biri de akıldır.

Diğer yandan mesleği ve görevi ne olursa olsun akıllı bir kimsenin de şehri tanınması gerektiği de üzerinde durulan bir başka husustur. İbn Hazm, akıllı insanı “hakikat taliplisi” olarak tanımlamakta ve özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

“Kur’an’ı, mânasını, lafızlarının mertebesini, Resûlullah’ın hadisini ve dünyadaki bütün övülen erdemleri kuşatıp, ahiretin hayrına ulaştıran siyerini iyi bilmesi gerekir. Bunlarla beraber eski ve yeni haberleri mütalaa etmesi, şehirlerin kısımlarına vakıf olması, astronomi bilmesi, tercüme eserlerin okunduğu dillere vakıf olması, dillerin kullanım şekillerinde deryalaşması gerekir...”⁸

Haddizatında bir şeyin kısımlarına, kurucu unsurlarına vakıf olmak, ona akılla bakmak anlamına gelmektedir. Yönetici ayrıntıyı görebilme sorumluluğuna sahiptir ki bu da aklını en iyi şekilde kullanmayı gerektirmektedir. Şehirleri yönetme sorumluluğu olan insanlarda aklın yanında başka vasıflar da aranmakla birlikte onlar da ancak akıl sahipleri için söz konusu olabilecek özelliklerdir.

AKILLI ŞEHİRLER

Akıllı şehir kavramı son zamanlarda sıkça kullanılan ancak belirli bir tanımlamadan çok bazı uygulamaların toplamı olarak insan aklına ihtiyaç duymadan yürüeyebilen kentsel yapıyı ifade etmektedir. İnsanın diğer canlılardan ayırt edici özelliği olarak tanımlanan aklın insansız bir yapıyı tanımlamakta kullanılması bir tezatı ifade etmektedir. Mekânın teknik detaylara göre biçimlenmesi kişinin eşya ve nesne ile olan ilişkisinin mahiyetini de değiştirir. “Nesneler ve insanlar birbirlerine yakın bağlarla bağlanmış olup bu danışıklı dövüş çerçevesinde kendilerine atfedilen duygusal değer sayesinde yaşayan bir kişilik gibi algılanmaktadırlar.”⁹ Akıl, nesnelere ‘işlev’ ve ‘tüketim’ ekseninde değerlendirilerek, modern nesneyi duygusal temsil niteliğinden yoksun bırakır. Dolayısıyla sadece maddî

İnsanın diğer canlılardan ayırt edici özelliği olarak tanımlanan aklın insansız bir yapıyı tanımlamakta kullanılması bir tezatı ifade etmektedir.

⁷ Ömer Dinçer, Kamu Yönetimi Âdabı, Klasik Yayınları, İstanbul 2019, s.21.

⁸ İbn Hazm, Et-Takrib Li-Had-di'l-Mantık, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2018, s.240.

Bir şehir, nüfus ve istatistik verilerden ziyade, farklı mekânlar kadar farklı insanları barındırabildiği ölçüde şehirleşebilir.

çağrışımlara sahip nesnelerin doldurduğu bir mekân, bellek ve kimlik gibi sürekliliği sağlayabilecek unsurlardan mahrum olacaktır.

Akıllı şehirler aynı zamanda sıhhatli bir belleğe sahip midir? Modernizmin fabrikasyon ve tek tip üretimin ağırlıklı olduğu bir sistem içinde, geçici modaların dayatmaları ile kendisini var etmesi, hâfıza ve manevî çehrenin bir ihtiyaç olarak şehrin gündemine taşınmasını imkânsız hâle getirmektedir. Halbuki, modernizmin köşeli gerçeklik algısı ile postmodernizmin akışkan görüntüleri ve simulasyonları arasında savrulan insan, “*kentin ruhsal yaşamını somut olaylara tercüme etmenin yolunu ara(maktadır).*”¹⁰ Şehri sadece haritada bir nokta olarak görmeden, kültür, ahlâk ve estetiğin hâkim olduğu bir yer olarak tasavvur edebilmek için aklın, düzenleyen işlevinin yanında yok edici potansiyele de sahip olduğunu dikkate almak gerekiyor. Bir yandan aklın inşâ ettiği şehrin konforundan yararlanan insan aynı zamanda kendisini manevî bir kalkanla koruma çabasında olmalıdır.

İnsanın bütün hareketlerini planlama iddiasındaki akıllı şehir düşüncesi aynı zamanda bireyin kendisi için oluşturduğu manevî koruma kalkanını ve mahremiyeti ortadan kaldırmaktadır. Zira bu şehrin iş akış şemasında insan kendisine dayatılan güzergahta hareket etmek zorunda olan bir bilgisayar oyunu figürü durumundadır. Akıllı şehrin iş ve hareket simülasyonu her şeyi eksiksiz düzenleme iddiasındadır herhangi bir karmaşa durumunda sistem tıkanmaktadır. Oysa insan düzen kadar karmaşaya da ihtiyaç duyar. Novalis’in dediği gibi, “*bir sanat yapıtında, düzenin peçesi ardına gizlenmiş karmaşanın hafif ışıltısını görebilmeli insan.*”¹¹ İnsan, kendisine verilen çevreyi dünyalaştırırken başarılarını somutlaştırmak ve mantıklı bir sistem kurabilmek için aklını kullanır. Akıl, oran ve simetri gibi matematiksel ölçümlere dayanan ölçütlerle hareket ederken kendi haline bırakılan doğal ortamın insan eliyle dizginlenerek ve düzenlenerek yuvaya dönüşmesine de yardım eder. Bu süreçte düzen fikrinin sağlıklı bir hayat formu için ne derece gerekli olduğu anlaşılır. Düzen, mekânı kişi için tanıdık ve güvenli kılar. Bu noktada düzen arayışına bir sınır getirebilmek ve rutinleşme eğilimi gösteren aklı düzenin zaman zaman dışına çıkabilecek alternatif mekânlara sahip olabilmek gerekir ki bu mekânsal çeşitlilik, şehrin doğasıyla da uyumludur. Zira, bir şehir, nüfus ve istatistik verilerden ziyade, farklı mekânlar kadar farklı insanları barındırabildiği ölçüde şehirleşebilir. “*Düzen, ancak karmaşıklık ile birlikte sunulduğunda değer kazanır.*”¹²

Akıllı şehir kavramını destekleyen bir diğer olgu da yapay zekâdır. Yapay zekâ; kendisine verilen görevleri yerine getirebilmek için insan zekâsını taklit eden topladıkları bilgilerle kendilerini iyileştirebilen sis-

9 Jean Baudrillard, **Nesneler Sistemi**, Çeviren: Oğuz Adanır-Aslı Karamollaoğlu, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.22.

10 Richard Sennett, **Gözün Vicdanı - Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam**-, Çevirenler: Sûha Sertaboğlu-Can Kurultay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, 149.

11 Alain De Button, **Mutluluğun Mimarisi**, Çev. Banu Tellioglu Altuğ, 3. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.205.

12 De Button, s.203.

13 Güçlü, Uzun, Uzun, Yolsal, s.66.

temler olarak tanımlanmaktadır. Burada da insan akli ve zekâsı arasında olduğu gibi akılla zekâ arasında bir ilişki söz konusudur.

“Pratik ve kavramsal sorunlar üzerine esnek ve etkin biçimde düşünme, bunları kavrayıp yargılama yetisi”¹³ olarak tanımlanan zekânın verimliliği konudan konuya ve olaydan olaya değişmektedir. Kant’a göre zekâ sadece verili duyuları bir deneyle ilişkilendirme yetisidir. Yapay zekâ tanımındaki “toplanmış bilgi” ile Kant’ın insan zekâsını tarif ederken kullandığı “verili duyular” birbirine benzemektedir. Öyle ki modernitenin ortaya çıkardığı “araçsal akıl” ile yapay zekânın birbirine benzediği, her ikisinin de verili bilgiler üzerinden sadece çözüme yönelik hareket ettiği görülecektir. Benzer şekilde akıllı şehir uygulamalarının temelini oluşturan yapay zekânın da tıpkı araçsal akıl gibi sadece tanımlanmış sorunları çözme pratiğine dayandığı söylenebilir. İnsan aklının en alt katmanını teşkil eden bu durum ruhsuz bir çözümleme olarak ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Şehrin ortaya çıkışından bugüne kadar her evresinde, her biçim ve işlevinde büyük bir sorumluluk üstelenen insan akli, tarih boyunca kentte yaşanan sorunların da kaynağını teşkil etmiştir. Üreten, disipline eden ve denetleyen insan akli her üç evre için de farklı kentsel strüktürler geliştirmiştir. Geliştirilen her yapı ise beraberinde bir yabancılaşma ve yeni çözüm arayışlarını ortaya çıkarmıştır. Akıl ve şehir arasındaki bu ilişkiyi karşılıklı olarak sürekli sorun ve çözüm üreten bir ilişki olarak tanımlamak mümkündür. İkisi arasındaki ilişkiyi sağlayan faktör olarak üretim, hem şehrin hem de aklın fonksiyonu olma özelliği taşımaktadır. Toplumsal mutabakat ve zihni tekamül sürecinin mekânsal izdüşümü olan şehir, insanın ihtiyaç duyduğu yüksek zevk duygusunu tatmin edecek niteliktedir. Bu iki temel kurucu unsurdan yoksun olması durumunda ise yabancılaşma, çatışma ve sonunda da çözülme meydana gelecektir. Ortaya çıkan bu çözülme yapay zekâyı dayanan akıllı şehir uygulamalarıyla onarmaya çalışmak ise şehrin iki temel kurucu unsurundan biri olan “yüksek zevk duygusunu” denklem dışına itmek anlamına gelmektedir. Bu durumu ontolojik bir tartışmanın konusu olarak görmek mümkündür.

Kaynakça:

- Baudrillard, Jean, *Nesneler Sistemi*, Çeviren: Oğuz Adanır-Aslı Karamollaoğlu, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- De Button, Alain, *Mutluluğun Mimarisi*, Çev. Banu Tellioglu Altuğ, 3. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Dinçer, Ömer, *Kamu Yönetimi Âdâbı*, Klasik Yayınları, İstanbul 2019.
- Don Martindale, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Çeviren: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul, 2000.
- Emre, İsmet, *Postmodernizm ve Edebiyat*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Güçlü, A.Baki, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, Sarp Erk Ulaş *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002.
- İbn Haldun, *Mukaddime Cilt I*, Çeviren: Zakir Kadirî Urgan, Milli Eğitim Bakanlığı Şark İslam Klasikleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997.
- İbn Hazm, *Et-Takrîb Li-Hadî'l-Mantık*, Türkiye Yazma eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2018.
- Sennett, Richard, *Gözün Vicdanı - Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam-*, Çevirenler: Süha Sertabiboğlu-Can Kurultay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Watson, Peter, *Fikirler Tarihi*, Çevirenler: Kemal Atakay, Nurettin Elhüseyni, Kaya Genç, Barış Pala, Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

Dijital Mağara

MUSTAFA ŞEN

NEREDEYİZ; içeride mi, dışarıda mı? Dijital dünya, sanal alem dediğimiz bir varlık alanı getirdi önümüze. Bir bakıma, burada olsak da, oradayız; yani içeride. İçerideysek, bilmemiz gereken şey şu: Hakiki olan dışarıda! Ama bu ne kadar gidecek?

Eflatun'un mağara istiaresi malumdur: Hakikat; mağaranın duvarlarındaki gölgeler değil, gölgesi mağaraya düşen dışarıdaki varlıklardır. Aynı şeyi gerçek dünya-sanal dünya ikilisine getirirsek şöyle demeliyiz: Hakikat sanal dünyada yaşadıklarımız değil, sanal dünyada olmayanlardır. Fakat, sanırım ötekine doğru gidiyoruz. Acaba, bir zaman sonra Eflatun'un mağarasındaki iç-dış varlık ikilisi gibi bir ikili kalmayacak ve her şey sadece mağaranın içinden ibaret olan bir varlık alemine mi dönüşecek? Bu safha, yapay zekanın nereye evrileceği ile ilintili. Yapay zeka nereye kadar gidecek, bunu şimdiki bilgi düzeyinde kestirebilmek mümkün değil ama bazı tahminlerde bulunmak, yahut muhayyileyi kendi sınırlarına/sınırsızlığına göndermek hiç de zor değil.

Aslında, işin henüz başındayız. Gerçek mânâda, tam olarak yapay zeka yapmış değiliz ve o ortaya çıkmadan gerçek dijital mağaradan bahsedemeyiz. Bunun farkındayız elbette ama yukarıda da denildiği gibi bazı tahminlerde bulunmamız mümkündür. Bu bağlamda, yapay zeka yapmış olan insanın, dijital mağarada karşısında bulunan varlıklar zeki varlıklar olmalarının yanında muhtemelen;

İçerideysek, bilmemiz gereken şey şu: Hakiki olan dışarıda! Ama bu ne kadar gidecek?

- Kendi benlikleri ve benlik bilinçleri olan varlıklar olacaklardır (*bu durumda ruh meselesini kim tartışacak!*).
- Duyguları olan varlıklar olacaklardır.
- Kendilerine göre bir değerler sistemi kuracaklardır.
- Kendilerine göre bir meşruiyet sistemi kuracaklardır.
- Kendilerine göre bir hukuk sistemi kuracaklardır.
- Kendilerine göre bir din ihdas edeceklerdir.
- Kendilerine ait bir tanrıları olacak (*ve belki de insanların da o tanrıya inanmalarını isteyeceklerdir*).
- Kendilerine göre bir ahlak sistemi kuracaklardır.
- Kendi aralarında, insanlarla ve/veya başka nesnelere evlenmek isteyeceklerdir.
- Kendilerine ayrı bir devlet veya öyle bir müessese kurmak isteyeceklerdir.
- Kendilerine has yaşam alanları/şehir(!) kurmak isteyeceklerdir.
- Ayrı bir gezegende ya da galakside yaşamak isteyeceklerdir.
- Önce bizim seviyemizde insan yapmak isteyeceklerdir ve yapacaklardır (*nasıl insan onları icat ettiyse!*).
- İnsan zihnini/beynini, yani hakiki zekayı, yapay zeka varlıklara aktaracaklardır.
- İnsan zihnini tam olarak kontrol altına alacaklardır.
- Hakiki zekanın düşüncesi ve rüyalarını da kontrol altına alacaklardır.
- İnsanın duygularını da kontrol altına alacaklardır.
- İnsan yapma aşamasına gelince, daha sonraları kuvvetle muhtemel, bizi çok ilkel/basit görecekler ve bizden çok daha üstün insanlar yapacaklardır.
- Evrimci çizgiden bakacaklar ve bize göre maymun ne hükümündeyse, onlar da bize öyle hükmedeceklerdir/davranacaklardır.
- Bizden iyisini yaptıkları için, bir zaman sonra basit bir tür olduğumuz için, muhtemelen bizi yok edeceklerdir.

Sonrası tufan ya da bir dünyevî cennet; yahut kıyamet... Muhtemelen dijital mağara, yani geleceğin dünyası böyle olacak. Müslüman zihin ve muhayyileyi bunlara alıştırmaya başlasak iyi olur. Kişiler bir yana, devletlerin şimdiden devlet örgütlenmesini buna göre ayarlamaya başlamasında büyük faydalar olabilir. Mesela; teknoloji bakanlıklarının Yapay Zeka Başkanlıklarına veya Yapay Zeka Genel Müdürlüklerine kavuşma vakti çoktan geldi; eğer bakanlık doğrudan Yapay Zeka Bakanlığına dönüşmeyecekse, yahut sıfırdan bir Yapay Zeka Bakanlığı kurulmayacaksa!

Mesela; teknoloji bakanlıklarının Yapay Zeka Başkanlıklarına veya Yapay Zeka Genel Müdürlüklerine kavuşma vakti çoktan geldi; eğer bakanlık doğrudan Yapay Zeka Bakanlığına dönüşmeyecekse, yahut sıfırdan bir Yapay Zeka Bakanlığı kurulmayacaksa!

Dört mertebesiyle bilgi Allah'a aittir. Öyleyse, yapay zeka bilgisi de öyledir ve yapay zeka da Allah'ın yaratımlarından biridir. Bu durumda, Allah'ın bilgisi, yaratması ve bilmesi dışında bir şey olmamaktadır.

Müslüman zihnin karşısında şöyle bir durum var: Halihazırda, hem dijital mağaranın içinde hem de dışındayız; dolayısıyla, kendimiz kendimizi veya başkası bizi uyarabiliyor. Ya, tamamen mağaranın içinde olduğumuz zaman ne olacak? Olmayacak demeyiniz, çünkü olacak! Tarihsel süreçlerde teknolojik gelişmeler şunu göstermiştir: Bir teknolojik süreç başladı mı, mutlaka kendi sonuçlarına kadar ulaşıyor. Kuvvetle muhtemel, yapay zeka süreci de böyle olacak. Yapay zeka, mevcut haliyle malumat/information düzeyinde bir bilgi işi. Bu seviyenin üstünde bilimsel bilgi /knowledge aşaması var; ardından marifet ve hikmet aşamaları. İster birinci aşamada olsun, ister ikinci ve daha üst aşamalarda; Müslüman zihne göre bilgi her türlü ve her seviyesiyle Allah'ın bilgisidir. Hiçbir bilgi onun dışında değildir. Dört mertebesiyle bilgi Allah'a aittir. Öyleyse, yapay zeka bilgisi de öyledir ve yapay zeka da Allah'ın yaratımlarından biridir. Bu durumda, Allah'ın bilgisi, yaratması ve bilmesi dışında bir şey olmamaktadır.

Tekrar mağaraya dönecek olursak; herkes içerideyken -ki o zaman içerisi, dışarıyı diye bir şey olmayacak- bize aslında buranın bir dijital alem olduğunu, sanki bir mağarada yaşadığımızı ve buranın dışında başka bir alem olduğunu söyleyecek hiç kimse yoksa ne olacak? Sanal dünyayı icat etmeden önce olduğu gibi, yani içerisi-dışarıyı olmayan eski durumdayken, biri bize başka bir alemden bahsetse ne derdik? İşte, bunun benzeri bir durum da dijital mağarada olacak. Orada, öyle bir sorgulama olduğunda başka bir alemin olmadığını söyleyeceğiz. Lakin, şimdiden biliyoruz ki, var...

Yukarıda sıralanan muhtemel/muhayyel maddeleri tek tek tartışmak mümkün ama dilerseniz, mevzuyu bu seviyede bırakıp meselenin bir başka veçhesine bakalım:

Mesela; dijital mağarada siyasi yönetim sistemleri ve modelleri; sözgelimi, demokrasi ne olacak? Demokrasi günümüzde ağırdan ağıra -belki de baş döndürücü bir hızla- dijital demokrasiye doğru gidiyor. Bu gidiş bizi öyle ya da böyle dijital demokrasiye götürecektir. Bir de gittiğimiz yer dijital mağara olacaksa, oradaki yönetim sistemi/modeli ne olacak? Malum, modern/postmodern dünyada demokrasiüstü bir sistem kabul edilmiyor, hatta öngörülüyor bile. Acaba, orada demokrasinin esamesi okunacak mı? Dijî-demokrasi diye bir şey mi olacak, yoksa diji-tokrasi diye bir yönetim mi olacak? Yapay zeka içerisinden bakınca, demokrasi bir tarafa, tam bir dijital totaliter düzen de mümkün görünüyor, tam bir dijital anarşik düzen de; dolayısıyla diji-tokrasi/diji-demokrasi mi, diji-totalitarizm mi yoksa diji-anarşizm mi revaçta ve tedavülde olacak; bekleyelim ve görelim.

Ne olacağına dair, o zaman varolması kuvvetle muhtemel şu üç binçli varlık türünden hareketle fikir yürütebiliriz. Sanırım, gelecekte sırasıyla şu üç varlık türü ikiyeşerli olarak gezegende boy gösterecek:

- doğal insan + yapay zeka
- yapay zeka + yapay insan
- yapay zeka + yapay yapay zeka

Bu noktada, bildiğimizden yani mevcut demokrasi bilgimizden hareket edersek, mesele üç farklı boyut kazanır:

- Birincisi, insan ile insanın icat ettiği yapay zekanın (*halihazırda şafağında olduğumuz doğal insan + yapay zeka aşaması*) demokrasisi: Buraya şimdilerde posthuman dönemi, yani insan sonrası dönem deniliyor.
- İkincisi, yapay zeka ile yapay zekanın icat ettiği insanın (*yapay zeka + yapay insan aşaması*) demokrasisi: Belki de asıl buraya posthuman dönemi, yani insan sonrası dönem demeliyiz.
- Üçüncüsü ise, yapay zekaların icat edecekleri daha üst/ileri yapay zekaların (*yapay zeka + yapay yapay zeka aşaması*) kendi içinde kademelendirilmiş demokrasisi: Yapay yapay zekaya yapay zeka+, yapay zeka++ ... vb. diyebiliriz ki; bu, ilanihaye devam edecektir.

Bu ikililerden oluşan toplumların(!) toplum-devlet düzenlerinin üçü de birbirinden farklı olacaktır. Toplum, devlet, demokrasi, yönetim vs. diyoruz ama belki de bu söyleyişlerin tamamı boş laf! Doğrusu, yapay zeka + yapay yapay zeka ikilisinin yönetim modelini hayal bile edemiyorum.

Geleceğe robotik açıdan bakanlar diyorlar ki; mesela; gelecekte arabaları robotlar/yapay zeka kullanacak, insanların araba kullanmasına gerek kalmayacak; fabrikalarda insanlardan çok robotlar çalışacak vb. Biz de diyoruz ki, belki de çok uzak olmayan bir gelecekte zaten insan kalmayacak. Robotlar/yapay zekalar insanları çok basit, ilkel, işe yaramaz, güçsüz, dayanıksız vs. bulacak ve varlık aleminden kaldıracak. Belki de, posthuman/insansonrası çağ dediklerinin bile çok ötesinde bir çağ olacaktır bu...

Şimdi, Müslüman zihin düşünsün; o dünyada din ne olur, inanç ne olur, ibadet ne olur, muamelat ne olur ve ahlak ne olur! Hikmet ne olur? Ruh ne olur?

Olur mu?

Biz de diyoruz ki, belki de çok uzak olmayan bir gelecekte zaten insan kalmayacak. Şimdi, Müslüman zihin düşünsün!

Ekonomik Kalkınma Üzerine

PROF. DR. MAHMUT BİLEN

MODERN iktisadın ortaya çıkışına zemin oluşturan endüstri devriminin geliştiği süreç, birçok şeyin olağan dışı hızla değişmesine yol açmıştır. Bunlardan en fazla dikkat çekenini ise bir yandan artan gelir düzeyi diğer yandan bu artan refahın dağılımındaki çarpıklıktır. Nitekim yüzyıllar boyunca dünyadaki kişi başına gelir düzeyi ortalama 400-500 \$ düzeyinde seyir ederken, son birkaç yüzyılda kişi başına gelir hızla artarak 10,000 \$ üzerine yükselmiştir (Maddison, 2001)¹. Artan bu refahın dünyadaki bireyler veya ülkeler arasındaki dağılımına bakıldığında manzaranın oldukça vahim bir yapı arz etmekte olduğu görülmektedir. Nitekim dünyada gelirin ülkeler arasındaki dağılımını gösteren katsayı 1820 yılında 0,05² iken, bu değer 1980 yılına gelindiğinde 0,53'e ulaştığı görülmektedir (Roser, 2019)³. Bu değer 10 kattan daha fazla artmış olması, ülkeler arasındaki gelir dağılımının bu nispette artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. İfade edilen bu durum bir başka karşılaştırma için analiz edildiğinde; dünyanın en zengin 5 ülkesi ile en yoksul 5 ülkesi arasında kişi başına gelir düzeyindeki farkın 1820 yılında 3 kat olduğu görülmektedir. Takip edilen yıllarda bu fark hızla artarak dünyada fiili sömürgeciliğin sonu olarak kabul edilen 1960 yılına gelindiğinde bu fark 30 kat düzeyine çıkarken, 2000 yılında aradaki farkın 80 kat, 2013 yılına gelindiğinde ise bu farkın 88 kat düzeyine yükseldiği görülmektedir (UNDP, Human Development Report)⁴. Anlaşılacağı gibi ülkeler arasındaki gelir farkının ifade edilen bu süreçte oldukça hızlı şekilde artmasının en

¹ Maddison, Angus (2001), The World Economy: A Millennial Perspective, OECD,

² Ülkeler arasındaki gelir farkının sifıra yaklaşması ülkeler arasındaki gelir farkının çok az olduğunu 1'e yaklaşması ise ülkeler arasındaki gelir farkının çok fazla olduğunu ifade etmektedir.

³ Roser, Max (2019) - "Global Economic Inequality". Published online at OurWorldInData.org. Retrieved from: 'https://ourworldindata.org/global-economic-inequality' [Online Resource]

önemli nedeninin, endüstriyel dönüşümü başarıp, teknolojik gelişmeyi sağlayarak hızlı büyüyen ülkeler ile ekonomisi büyük ölçüde tarımsal üretime bağlı olarak devam edip oldukça yavaş büyüyen ekonomiler şeklindeki ikili yapının olduğu görülecektir⁵. Ülkeler arasındaki ifade edilen kalkınma farkının hangi nedenlerden kaynaklandığı sorusunu, modern iktisadın kurucusu olarak kabul edilen A. Smith “Ulusların Zenginliği”⁶ başlıklı eserinde analiz etmektedir. Bu farkın nedeninin gelecekte üretim yöntemleri ile üretim yapılan ekonomiler ile işbölümü ve uzmanlaşmanın avantajlarını kullanarak geniş pazarlara üretim yapan üretim yöntemleri kullanan ülkeler arasında gelişme farkının olacağını tespit etmektedir. Fark edileceği gibi üretimde hem işbölümü ve uzmanlaşma ile ölçek ekonomisinin olanaklarından yararlanarak maliyetleri düşürmenin önemine dikkat çekilirken, diğer yandan sadece yerel küçük pazara yönelik değil büyük ölçek düzeyinde üreterek sahip olduğu düşük maliyet avantajı ile bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler motosu ile geniş pazara yönelik rekabetçi süreçler ile piyasa ekonomisinin rekabetçi süreçlerinin getireceği zenginliğe dikkat çekmekteydi. Diğer yandan piyasada başarılı olmanın kaynağını insanların birbirlerine yönelik merhamet duyguları ile iş yapmaktan daha ziyade kişisel çıkarlarını gözeterek eylemlerinin iktisadi anlamda etkinliği ve zenginliği sağlayacağına dikkat çekmekteydi. Bir fırıncının bizler için en iyi ekmeği yapmasının müşterilerine yönelik sevgi ve merhametinden ziyade rakiplerine yönelik bir avantaj sağlayarak daha fazla kazanma hırsının ve çıkarının belirleyici olduğuna dikkat çekerek piyasa mekanizmasının zengin yaratmadaki rolüne işaret etmekteydi.

Mübadele sürecine işlerlik sağlayan piyasa, herkesin en iyi yaptığı işten elde ettiği geliri ile yine başkalarının en iyi yaptığı işlerin mübadelesine olanak sağlayarak en iyilerin el değiştirdiği bir gelişmeye zemin oluşturmaktadır. Piyasa mekanizması üretim ve dağıtımın rekabetçi süreçleri içermesi ile bir tür başarısız olanların ayıklandığı bir gelişmeye neden olmaktadır. Piyasa savunucuları, piyasanın zenginlik yaratma süreçlerinin üretilen gelirin adil paylaşımı hakkında fazla değerlendirmeye yapmamışlardır. Klasik yaklaşımda her ne kadar emek değer teorisi üzerinde emeğin önemine dikkat çekilmekte ise de, üretilen değerden emek sahiplerinin düşük pay alması veya gelir dağılımının geniş toplum kesimleri aleyhine dağılmasını piyasanın doğal bir sonucu olmasını tam istihdama feda edilmesi gereken bir bedel olarak değerlendirilmiştir. A. Smith’in içinde bulunduğu iktisadi ekol, üretim faktörlerinin fiyatlarının piyasada belirlenmesini iktisadi etkinlik için bir sorun olarak de-

Bir fırıncının bizler için en iyi ekmeği yapmasının müşterilerine yönelik sevgi ve merhametinden ziyade rakiplerine yönelik bir avantaj sağlayarak daha fazla kazanma hırsının ve çıkarının belirleyici olduğuna dikkat çekerek piyasa mekanizmasının zengin yaratmadaki rolüne işaret etmekteydi.

⁴ UINDP, Human Development Report,

⁵ OECD ülkelerinde 2017 yılı itibarıyla tarımın milli gelire katkısını gösteren katma değer %1.5 altında olduğu dikkate alındığında, tarımın zenginlik üretme kapasitesinin düşüklüğü hakkında fikir verecektir. (<https://data.worldbank.org/indicator>)

⁶ Smith, Adam (2018), Ulusların Zenginliği, çev. Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı, Yeni Alan Yayıncılık, İstanbul.

Demokratik bir toplumda yasaların bütün bireylere eşit uygulandığı, ekonomide bütün bireylere eşit fırsatlar sunduğu ve kamusal kaynakların toplumdaki bütün kesimlere eşit fırsatlar sunacak şekilde oluşturulduğu kurumsal yapıya sahip olan ulusların, hızlı kalkındığını dünyadaki ülke örnekleri ortaya koymaktadır.

ğerlendirmemişlerdir. Ancak emeğe göre kıt olan sermayenin piyasada yüksek fiyat ve getiri ile mübadele edilmesi sonucu üretilen gelirin daha ziyade sermaye sahiplerine gitmesini önemli piyasa mekanizmasının doğal bir sonucu olarak görülmüştür. Buna karşın piyasa arzı fazla olan emeğin bol olmasından dolayı fiyatının/ücretin düşük düzeyde oluşmasından doğan düşük ücret ve getirisinin kaçınılmaz olarak düşük olması, gelir dağılımının emek sahipleri aleyhine olması yine çok önemli bir sorun olarak görülmemiştir.

Modern iktisadın kurucusu A. Smith'in sorduğu sorunun bir benzerini günümüzde D. Acemoğlu⁷ ve J. Robinson *"Ulusların Düşüşü"*⁸ başlıklı eserlerinde iki asırdan fazla süre boyunca toplumda en fazla cevabı merak edilen sorunun cevabını bulmaya yönelmektedirler. Bu eserde hem tarihin derinliklerinden günümüze, hem de dünya coğrafyasındaki manzara üzerinden çok fazla sayıdaki ülke örnekleri ve analizi üzerinden bu sorunun cevabı bulunmak istenmektedir. Tarihin kritik dönemlerini (*endüstri devriminden sonraki eşik, Avrupa'daki veba salgını sonrası feodal üretim ilişkilerinden piyasa eksenli yeni üretim ilişkilerine başarı ile geçilmesi gibi*) iyi atlatan uluslar ve Schumpeter'in yaratıcı yıkım (*matbaanın keşfinin yazıcılar üzerindeki etkisini, bilgisayarın icadı ile daktilonun maruz kaldığı sonuç kast edilmektedir*) olarak ifade ettiği sürecin getireceği değişimi toplumda ilk etapta sağlıklı atlatan ulusların kalkınma için önemini tespit etmektedirler. Ancak Acemoğlu ve Robinson, uluslar arasındaki gelişme farkının kökeninin daha ziyade siyasal ve ekonomik sisteminin temellerini "kapsayıcı kurumsal yapıya" sahip olanlarla ile "dışlayıcı kurumsal yapıya" sahipler arasındaki farkın belirleyici olduğuna dikkat çekmektedirler. Kapsayıcı kurumsal yapıyı, ekonomide bütün kesimlerin ekonomik fırsatlara ulaşma konusunda eşit fırsatlara sahip olma durumu olarak değerlendirmektedir. Dışlayıcı kurumsal yapıyı ise ekonomide bazı kesimlerin, diğerlerinden farklı olarak ayrıcalık veya önceliğe sahip olacak şekilde imtiyaz gücüne sahip olan kurumların teşekkül edilmiş olması, siyaset ve bürokrasinin liyakat, yetkin olmak gibi kavramlardan daha ziyade politik ve çeşitli faktörlerle seçkin görülenleri önceleyen bir mekanizmanın keyfi uygulamalarının dizayn edildiği ekonomilere dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda demokratik bir toplumda yasaların bütün bireylere eşit uygulandığı, ekonomide bütün bireylere eşit fırsatlar sunduğu ve kamusal kaynakların toplumdaki bütün kesimlere eşit fırsatlar sunacak şekilde oluşturulduğu kurumsal yapıya sahip olan ulusların, hızlı kalkındığını dünyadaki ülke örnekleri ortaya koymaktadır. Buna karşın ilk kuruluşundan itibaren bir ayrıca-

⁷ İstanbul doğumlu ve 1986 yılında Galatasaray Lisesinden mezun olan Daron Acemoğlu, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) ekonomi profesörü olarak görev yapmaktadır. Acemoğlu, 2005 yılında, ekonomi bilimine en büyük katkıyı yapan 40 yaş altındaki bilim adamlarına verilen John Bates Clark madalyası ile ödüllendirildi. Çeşitli araştırma veri tabanına göre, dünyada en çok alıntı yapılan ilk 10 iktisatçısı arasında bulunmaktadır.

⁸ Kitabın orijinal başlığı "Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty", "Uluslar Neden Başarısız Olur: Gücün, Zenginliğin ve Yoksulluğun Kaynakları" şeklindedir.

lıklı ailenin, sınıfın veya zümrenin siyasal yapıyı toplumda bazılarını imtiyazlı bazılarını ise sakıncalı şekilde tasnif edip ve ekonomik fırsatları daha çok ayrıcalıklı kabul ettiği kesimlerin lehine tahsis edecek bir şekilde kurumsal yapıyı oluşturduğu ekonomilerin yavaş büyüdüğünü yine dünyadaki ülke örnekleri üzerinden göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin kurucu elitinin İttihat ve Terakki geleneği içinden gelenlerin imtiyazlı, bunlar dışında kalan geniş bir toplum kesiminin sakıncalı olarak görülmesinin ve bütün kurum ve yasaların bu hassasiyeti dikkate alacak şekilde dizayn edilmesinin Türkiye'nin ekonomik gelişmesinin nasıl bir zeminde gelişeceğini bir parça izah etmektedir. Kurucu elitin, yetersiz olan sermaye birikimi için giriştiği kendi sermayedarını üretme gayretinde, daha ziyade kimleri öncelediğini A. Buğra'nın "Devlet ve İşadamları"⁹ başlıklı kitabında bulabilecektir. Cumhuriyet elitinin kendi zenginini üretirken oldukça bilinçli şekilde hareket ettiğini ve İttihat ve Terakki geleneğinde olanları önceleyecek şekilde sürecin yönetildiğini açık şekilde ortaya koymaktadır. Bu kültürün aslında 1980 sonrası süreçte bir başka ekseninde benzer bir kültürü işletecek şekilde devam ettiğini ve bunun bir tür rövanş ve zengin yaratma kültürü yöntemine dönüştüğünü ancak bununun kalıcı bir küresel kalkınma hamlesine işlerlik kazandırmadığının tespit etmek gerekir.

Başlarken ekonomik gelişme için önemine dikkat çekilen endüstrileşme sürecine erken katılan ulusların yukarı çıkınca merdiveni yukarı çekme konusundaki tutumlarının bu sürece geç katılan ulusların ekonomik kalkınma süreçlerindeki rolünü Chang, "Sanayileşmenin Gizli Tarihi"¹⁰ başlıklı kitabında analiz etmektedir. Chang endüstrileşme tarihini analiz etmekte ve her ulusun kendi endüstrisini gümrük duvarlarının arkasında ve kamu eli ile özellikle bebek endüstri dönemi boyunca gözetilerek, desteklenerek geliştirildiğini, ABD, Almanya, Japonya ve yakın tarih için Güney Kore üzerinden örnekler ile ortaya koymaktadır. Devletin ekonomik kalkınma ve sanayileşme sürecinde oynadığı rolüne dikkat çekilmektedir. Türkiye'de önde gelen otobüs ve minibüs üreticisi olan TEMSA'nın üretimini durdurması haberinin duyulduğu bu günlerde, bir anda geçmişte yaşanan başarısızlığa maruz kalmış sanayileşme çabaları akla gelmektedir. Vecihi Hürkuş'un çabaları Türkiye'de değil de Almanya'da veya başka bir gelişmiş ülkede olmuş olsa idi, bugün dünyanın önemli bir hava sanayinin kurucusu olarak gururla insanlığa takdim edilirdi. Devrim, Anadolu arabası, Gümüş Motor ve daha nicelerinin yaşamış tecrübesi Hürkuş'un hikayesinden pek farklı değildir. Bütün bu gelişmeler çeşitli cepheleri ile Japonya tecrübesinde zeytin ağacı mı ye-

*Vecihi Hürkuş'un çabaları
Türkiye'de değil de
Almanya'da veya başka bir
gelişmiş ülkede olmuş olsa
idi, bugün dünyanın önemli
bir hava sanayinin kurucusu
olarak gururla insanlığa
takdim edilirdi.*

⁹ Buğra, Ayşe (1995), Devlet ve İşadamları, Çev. Fikret Adaman, İletişim Yayınları, İstanbul.

¹⁰ Chang, Ha-Joon (2015), Sanayileşmenin Gizli Tarihi, Çev. Emin Akçaoğlu, Efil Yayınevi, Ankara.

Bunun tersinin son günlerde kamuoyunda çok konuşulan elektrikle çalışan bir otomobil üretmeye yönelik kat edilen gelişmenin (TOGG) toplumun geniş bir kesiminde yüksek bir moral ve motivasyon oluşturduğu görülmektedir.

tiştirmeli yoksa Toyota mı üretmenin bir ulusun ekonomik büyümesindeki rolünün nüansına denk gelmektedir¹¹. Ülkelerin kalkınma farkını izah etmeye yönelik ifade edilen üç önemli düşünürün tespitleri, aslında bir filin her biri bir tarafından tutarak gerçekliğin bir kısmına dikkat çekmektedir. A. Smith'in dikkat çektiği nitelikli insan gücü, uzmanlaşma olmadan zenginliğin yaratılması mümkün değildir. Nitekim ekonomik büyüme literatürü beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi açıklamaya yönelik literatürü oldukça kabarıktır. Bunun dışında A. Smith'in dikkat çektiği piyasa veya fiyat mekanizmasının müthiş koordinasyon gücü ve etkinliğinin önemini tespit etmeden yine kalkınmayı ancak sosyalist rejim tecrübesindeki düzey kadar başarmak mümkün olacaktır. Diğer yandan Acemoğlu'nun dikkat çektiği üretim sürecindeki kurucu aktörün kurumların ve zenginlik yaratma sürecinin toplumdaki herkese eşit düzeyde açık şekilde dizayn edildiği mekanizmanın önemini Güney Amerika kıtasında rejimleri dizayn eden elitlerin yarattığı zenginlik ile Kuzey Amerika'da kurucu babaların dizayn ettiği rejimin anayasal güvencesi arasındaki fark üzerinden değerlendirilebilir. İzah edildiği gibi kendi sanayileşme çabalarımızın kamu ve özel kesimin etkin birlikteliğini sağlayacak bir hukuk ve ulusal çıkar motivasyonunun istenen düzeyde oluşmamış olması, sanayileşme tarihimizin başarısızlığının en önemli düzeyde kalkınma hikayemizin neden istenen düzeyde başarılı olamadığının nedenini açıklayacaktır. Bunun tersinin son günlerde kamuoyunda çok konuşulunun elektrikle çalışan bir otomobil üretmeye yönelik kat edilen gelişmenin (TOGG) toplumun geniş bir kesiminde yüksek bir moral ve motivasyon oluşturduğu görülmektedir. Bunu daha önceki tecrübelerde olduğu gibi hakir gören veya akamete uğramasına yönelik tutumlar geçmişteki kadar etkili olmasa da yine var olduğu görülmektedir.

¹¹ Japonya'nın endüstriyel gelişmenin ilk aşamalarında Japonya'ya gelen çok sayıdaki yabancı iktisatçının, Japonya'nın mukayeseli üstünlüğünün tarımda olduğunu ve tarımla ilgilenmesi gerektiğini, endüstriyel ürünleri ise gelişmiş batılı toplumlardan alması gerektiğini tavsiye etmekteydiler. Japonya zeytin ağacı yerine Toyota markasının geliştirilmesine yönelerek gelişmiş ülkelerin ekonomik düzeyine kavuşmuştur.

Bu günlerde ABD'nin Çin karşısında verdiği yüksek miktardaki dış ticaret açığı nedeni ile gümrük duvarlarını yükseltmeye yönelik adımlarının, aslında küreselleşme politikalarını dünyaya empoze ederek kendine geniş pazarları açmaya yeltenen egemenlerin, oyun onların aleyhine sonuçlandığında, nasıl da oyunun kurallarının yeniden değiştirilmesinin gerekliliği hakkında cesurca hareket edebildiklerini ortaya koymaktadır. Trump, 1980 sonrası dünya sisteminin kurucu aktörleri olan egemenlerin Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası ve IMF gibi küresel kurumları aracılığı ile gelişmekte olan ülkelere empoze ettikleri küreselleşme politikalarının artık geçerli olmadığını ve yeni bir ekonomi politığın dizayn edildiğini en yüksek perdeden duyuran rolünü üstlenmiş

görülmektedir. Üretim biçimlerinin oldukça hızlı şekilde yapı değiştirdiği ve küresel finans mekanizmasının ülkeler üzerindeki hegemonyal güce kavuştuğu çağımızda ülkelerin kendi ekonomilerini kontrol etme olanağı giderek azalmaktadır. Ancak bu sürecin her zamankinden daha fazla bilgi, beceri ve derin feraset gerektirdiği açıktır. Böyle bir ortamda kamunun çok daha etkin, kendi markalarını ve firmalarının geleceğine Trump kadar olmasa da özen göstermesi bir gerekliliktir. Ülkelerin ekonomik gücü firmalarının gücü ile yakından ilişkilidir. Her şeyin politik olana tahvil edildiği yerde, ekonominin kendi dinamiklerinin dikkate alınmaması halinde çok önemseydiğimiz politik gücümüzün gelecekte pek bir öneminin kalmayacağını fark edilmesi gerekir.

Ekonomik kalkınma hikayemizi, yol ve inşaat yapmanın ötesine taşıyarak yeni teknolojik hamleler ve yüksek teknolojik ürün niteliğine sahip ürünlerin ve sektörlerin geliştirilmesi, içinde bulunduğumuz kritik eşiği aşmaya imkan sunacaktır. Piyasa değeri ülkelerin milli gelirini aşan son dönemde küresel bilişim firmalarının girdisi olan nitelikli insan gücümüzün etkin kullanılmasıyla doğru orantılıdır. Ülkemizin yetiştirdiği beşeri sermaye kaynağının doğru şekilde yönetmemize bağlıdır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi insan kaynağımızı eğiterek istihdam yerine işsizliğe neden olacak şekilde yanlış bir kaynak tahsis mekanizması ile hem bu günümüzü hem de geleceğimizi riske edebiliyoruz. Halbuki YÖK bir regülatör kurum olarak insan gücümüzü en doğru şekilde tahsis etmesi yerine ekonomik olanı politik olana feda etmek sureti ile ekonominin ihtiyacının çok üzerinde öğrenci kabul etmektedir. Yaklaşık olarak aynı düzeyde nüfusa sahip olduğumuz ve milli geliri ülkemizin 5 katı olmasına rağmen, bizim Almanya'dan iki kat daha fazla üniversite öğrenci sayısına sahip olmamız övünülecek bir yanımız değil, insan gücümüzü doğru tahsis etmediğimizi fark etmemize bağlıdır.

TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİĞİNİN EĞİTİM DURUMUNA GÖRE İŞSİZLİK ORANLARI (2014-2018)

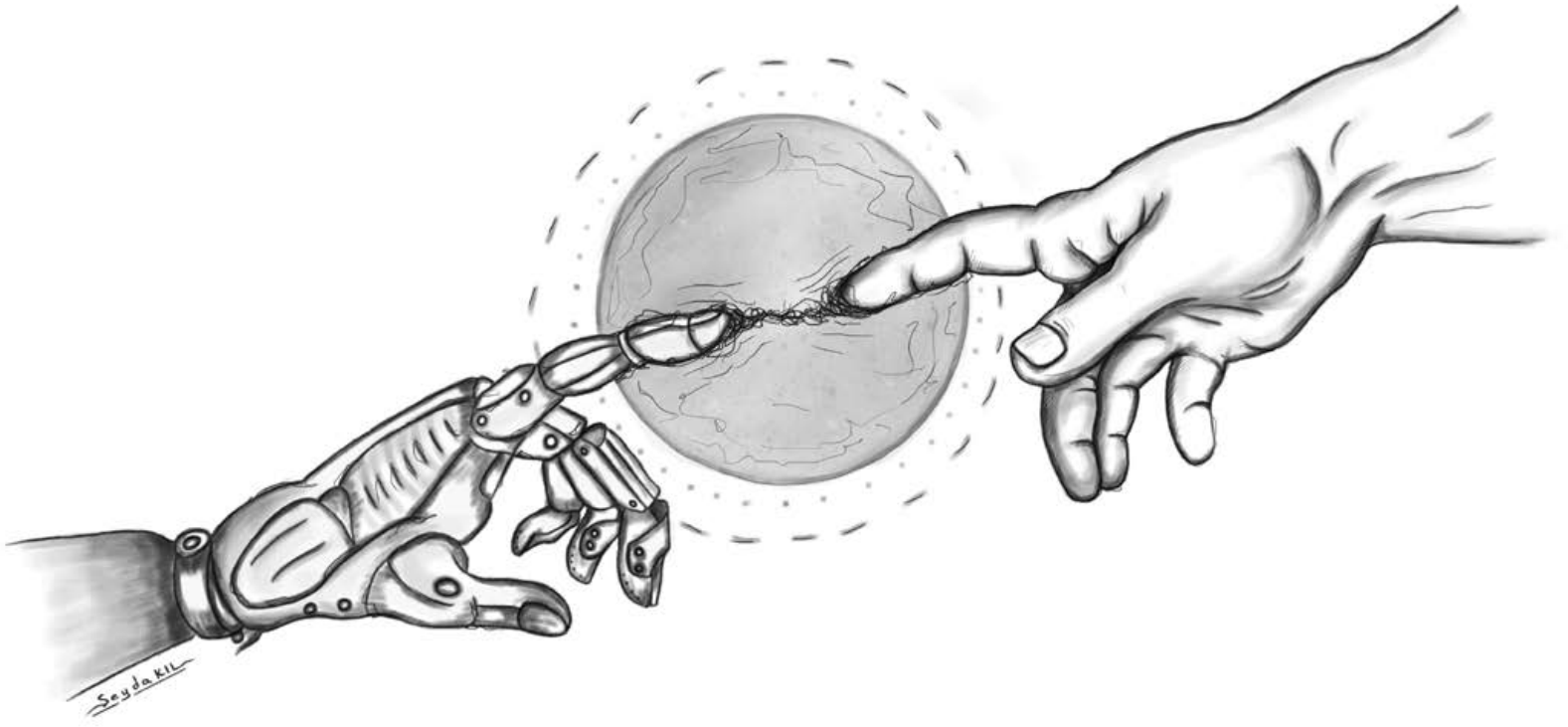
EĞİTİM SEVİYESİ	YILLAR				
	2014	2015	2016	2017	2018
Okuma Yazma Bilmeyen	12,1	7,9	13,4	12,1	12
İlkokul	16	16,3	16,5	14,1	14,7
İlköğretim	14,8	15,6	15,8	16,2	17
Ortaokul Veya Dengi Meslek Ortaokul	13,1	14	14,1	13,8	14,3
Genel Lise	20,4	22,2	22,8	24,4	23,5
Lise Dengi Mesleki Okul	19,3	18,1	21	21,8	21,3
Yüksek Öğretim	28,3	29,5	30,8	34,4	30,6

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri.

Dünyanın bu kadar hızlı döndüğü/entegre olduğu bir yerde sabit ayağımızın değerlerimizde kalması ve geri kalan ayağımızın dünyanın sunduğu fırsatların yakalanması için seyyar olması bir gerekliliktir.

Ekonomik büyümenin en önemli kaynağı olan beşeri sermayemizi 2017 yılı için 253 bin olan beyin göçü ile yurtdışına gitmesi, diğer yünden yine ekonomimizin geleceği için kaygı duyulması gereken önemli bir alanı oluşturmaktadır. Yurtdışına göç eden içinde önemli (yaklaşık %50)¹² kısmının mühendis ve bilişim uzmanı olduğu dikkate alındığında, ekonomik büyümenin kaynağı olacak üretici faktörümüzün etkin kullanılmamasına ait sorunların üzerinde düşülmesini gereğini ortaya koymaktadır. Son dönemde sayısı hızla artan üniversitelerimizin sanayi ile işbirliği içinde yenilik geliştirmesi ve rekabetçi ürünlerin dünya pazarına sunulmasının önemini fark etmez isek, inşaatın bizi getireceği yer kişi başına 10 bin \$ düzeyinin üzerine çıkılsa da kalıcı olmamız pek mümkün olmayacaktır. Bu düzeyin kalkınma iktisadında “orta gelir tuzağı” olarak ifade edilen bir eşiği ifade ettiği ve bizim 2010 yılından bu yana bu eşiğin etrafında takılıp kaldığımız görülmektedir. Bu sürecin, özel sektör, üniversiteler ve kamu kurumlarının etkin işbirliği ile gerçekleşeceği açıktır. Bugün sorulması gereken soru, işini iyi yapanlara mı odaklıyız yoksa kurumlarda bizim gibilerin iyi pozisyonlara gelmesine mi? Aslında bu ülkenin hangi istikamette geleceğini kamu kaynaklarını tahsis ederken, kredileri verirken, kamu ihalelerini gerçekleştirirken, kamu atamalarını yaparken, liyakat ve hakkaniyetin öncelendiği mekanizmaları mı, yoksa önemli olan bizden olanların öncelenmesi mi gerektiği kararı, içinde bulunduğumuz konumu değiştirecektir. Kamusal süreci yönetenlerin kamu tercihi teorisinde dikkat çekilen motivasyonların (*kamusal süreci kullananlar her zaman kendi kişisel çıkarlarını sıradan insanlar gibi öncelerler, politikacı oy maksimizasyonuna, bürokratin ise bürokratik güce ve bütçe maksimizasyonuna odaklı olduğunu ifade eder*) ötesine geçilerek İslam’ın değerlerini önceleyecek bir duyarlılık ile yönetildiği sürecin bizim değerlerimiz ve geleceğimizin öncelendiği liyakati ve hakkaniyeti önceleyecek şekilde kaynakların tahsis edilmesi belirleyecektir. Liyakati önceleyecek bir mekanizma, kurumlarımızın dışlayıcı olma yerine daha kapsayıcı olacakları ve toplumun bütün kesimlerine eşit fırsatlar sunan yapısının gelişeceği hukuk ve politik kültürün gelişmesine imkan sunacaktır. İfade edilen bu hususların dikkate alınmadığı yerde ne kendi yeteneklerinizi memleketinizde tutmanız mümkün olur, ne de kendi ürettiğiniz zenginliğinizi ve sermayenizi ülkenizde ekonomik kalkınma sürecinde değerlendirme olanağı. Dünyanın bu kadar hızlı döndüğü/entegre olduğu bir yerde sabit ayağımızın değerlerimizde kalması ve geri kalan ayağımızın dünyanın sunduğu fırsatların yakalanması için seyyar olması bir gerekliliktir.

¹² Öneri, İsmail (2019), “Türkiye’den Beyin Göçü 2007-17, Pamukkale Üni. Proje Çalışması

Cihannüma Dergi Seçkisi

Bilgi Tüketimi, Tükenim* ve Bal Arısı

DR. ÖMER FARUK YELKENÇİ

Bilgiyi güç olarak ele alan Bacon'ın yaklaşımının, modern bilim felsefesini doğrudan etkilediğini biliyoruz. Diğer yandan Descartes'ın “düşünüyorum öyleyse varım” anlayışının modern Avrupa bilimi ve düşüncesi üzerindeki etkisi de aşikârdır. İnsanın varlık alanının yalnızca düşünme ile ilişkilendirilmesi elbette Batı ve etkilediği alanda insanı ontolojik olarak yarım bırakmıştır. Bu yarım kalmışlığın epistemolojik alanda da olduğu açıktır. Bu anlayış bilginin üretilmesi sürecinde ‘duyuş’u ihmal ettiğinden, bilgiye ulaşmanın tamamlayıcı ve alternatif yollarını da tıkamıştır. Halbuki bunun bir de ‘hissediyorum öyleyse varım’ tarafı olmalıydı.

MANEVÎ MUTASYON

Nihayetinde insanın kendi eliyle ürettiği manevî mutasyonları ortadan kaldırabilmenin yolunun Nurettin Topçu'nun ‘hareket ediyorum, düşünüyorum, birliği seviyorum’ yaklaşımında olduğu gibi ‘düşünüyorum ve hissediyorum, öyleyse varım’ anlayışı ile mümkün olacağını tespit etmeliyiz. Böylece bilginin, insanın bilmesini ve ayrıca kendisini bilmesini sağlayacak ve bu sayede onu kurtuluşa götürecektir bir işleve sahip olması mümkün olacaktır. İşte bu bilginin kutsallığı yakaladığı noktadır. Nasr'a (2001) göre bu sayede “bilginin zafer ışığı” ile sürekli aydınlık sağlanmış olacaktır:

* “Tükenim” kelimesinden, şuursuzca yaşanan tüketim çılgınlığının insanı ulaştıracağı tükenmişlik hali yani ‘tüketirken tükenmek’ kastedilmektedir.

Bilginin kurtuluşa götürmesi için onun insan tarafından tamamiyle gerçekleştirilmesi ve insan mikrokozmosunu oluşturan her şeyle ilişkide olması gerekir. (...) Öte yandan gerçekleştirme, gerekli ve ön koşul olarak hem beden hem de ruhun eğitimi, insan mikrokozmosunu kutsal bilginin "zafer ışığını" almaya hazırlayan bir eğitimi gerektirir (s. 321, 322).

Öyleyse bilgiyi doğru tarif edip, doğru kriterlerle değerlendirmek ve buna hazırlayan bir eğitim anlayışını tasarlamak öncelikli işimiz olmalıdır. Yoksa bilgi, kainatın Yaratıcısının ilminin yanında kocaman bir hiçten başka ne olabilir?

Öte yandan her ne kadar tespitlerinin ve itirazlarının kendi sosyolojik iklimine bir başkaldırı olduğunu, Batı dışı dünyanın bu sosyolojik çerçeveye girmediğini söylese de Baudrillard (2006), onun bir "simülasyon evreninde", egemenlerin egemenliğini perçinleyen "yasalara sıfırı tüketiren bir edilgenlik ve boyun eğme simülasyonunun" ifadesindeki erişilmez mazoşizmi yaşayan ve diğer yandan bunca yoğun bilgi bombardımanının altında, hayretler içinde "hayret duygusunu kaybetmiş" (Nasr, 2001) olan bizler de maalessiz bu dramın parçası olmuş durumdayız. Çünkü artık bilgi, sıradanlaşmış bir zirveye ulaşmayı başarmıştır. Ne mutlu! Bu durum heyecan verici bir gelişme midir yoksa -modernleşmenin kendi iddiasının aksine- insanlığı daha da mutsuz olmaya mahkum edecek bir realite midir?

Çünkü artık bilgi, sıradanlaşmış bir zirveye ulaşmayı başarmıştır. Ne mutlu! Bu durum heyecan verici bir gelişme midir yoksa -modernleşmenin kendi iddiasının aksine- insanlığı daha da mutsuz olmaya mahkum edecek bir realite midir?

TÜKENİM

Pek açıktır ki bunun insanları götüreceği yer "tüketim hazzıdır." Dolayısıyla doyumsuzluk ve mutsuzluktur. Uyanık bir bilinçle inancını yüreğinde taşıyan herkesin böyle bir gelişmenin ve bunu dayatanların karşısında en büyük muhalefet cephesini oluşturmuş olmaları beklenir. Elbette ki sadece böyle bir tepkisel cephe oluşturmak yeterli değildir. Aynı zamanda bu insanlar doğru olanı; insan için faydalı ve güzel olanı üretmenin peşine düşmelidirler.

Aksi taktirde insanlar, Baudrillard'ın (2006) “Tüketmemizi isteyen siz değil misiniz? Alın işte, her şeyi yararsız ve saçma sapan bir şekilde ve giderek daha çok tüketeyeceğiz” (s. 43), ifadesindeki şuursuzluğu yaşamaya başlarlar. Bir başka açıdan tüketimi besleyen gönüllü esaretin bir ifadesi olan bir yaşam tarzı insanın vazgeçilmezi haline gelir. Böylece karşımıza kendini doğru tanımlayamayan, fitratını, ne olduğunu bilmeyen ve sağlığını yitirmiş bir toplum manzarası çıkar:

Tüketim bir söylemdir. Yani tüketim çağdaş toplumun kendisi üstüne bir söz, toplumumuzun kendisiyle bir konuşma tarzıdır. Bir anlamda, tüketim toplumunun tek nesnel gerçekliği tüketim fikridir, günlük söylem ve entelektüel söylem tarafından sürekli yinelenen ve sağduyu gücüne ulaşmış olan bu yansımali ve söylemsel bileşimdir (Baudrillard, 2008: 254).

Bu durum insan ve toplum için tükenimin yolunu açacaktır. Daha doğrusu şimdiye kadar yaşananlar tükenimin dramatik bir hikâyesidir.

GÖNÜLSÜZ GÖNÜLLÜLÜK

Yine Baudrillard'a (2006: 2) göre, tüketim konusunda “Teknik, bilim ve bilgi için de benzer şeyler söylenebilir. Bu onların kaderidir. Sihirli ve tüketilen bir (eğlence) gösteri olmak.” Bilgi ve bilgiye dayalı gelişmeyle ilgili bu yaklaşımlar, bilgiyi de tüketimin bir metaı haline getirmiştir. Bilgiyi özellikle teknoloji üzerinden tüketim metaı haline getiren kapitalist zihniyet, onu küresel bir maharetle pazarlamanın yollarını da üretmiştir elbette. Baudrillard'ın (2008), “Toplumumuz kendini tüketim toplumu olarak düşünür ve konuşur. En azından, bu toplum tükettiği ölçüde kendini tüketim toplumu olarak, fikirde üretir. Reklam bu fikrin zafer türküsüdür” (s.254), tespitinin yanında söylenebilir ki bu zeminde tedavüle sürülen kuram ve paradigmalardan karikatürize olmuş tavırlarla pazarlaması ve satışı yapılmaktadır. Bu noktada ‘bilgi kapitalizmi’ de parçası olduğu dünya gibi reklam maliyetini de muhatabına yüklemektedir.

Yunan paganizmi ve Pavlus'un Hıristiyanlığının karışımı bir dinden beslenerek oluşan modern Batı düşünce dünyasının bilgi üretim fabrikaları, sahiplerine daha çok kazandırmanın gayreti içinde, tüketilmek üzere ihraç ettikleri kurgulanmış bilginin zafer türküsünü de ülkemizde ne yazık ki akademisyenlere söyletmektedirler. Bu bize şunu gösteriyor ki çoğunlukla akademisyenler bile –samimi, sahici, vatansever ve nitelikli iş üreten akademisyenlerimiz bu değerlendirmenin dışındadır-

Bilgi ve bilgiye dayalı gelişmeyle ilgili bu yaklaşımlar, bilgiyi de tüketimin bir metaı haline getirmiştir. Bilgiyi özellikle teknoloji üzerinden tüketim metaı haline getiren kapitalist zihniyet, onu küresel bir maharetle pazarlamanın yollarını da üretmiştir elbette.

bizatihi kendileri sorgulama ve eleştirel bakış yetkinliklerinden yoksundurlar. Ya da bunu yapabilecek yeterli donanıma sahip değildirler. Her iki durum da sınıfta kaldığımızın birer göstergesidir. Zaten bu durumlardan biri bir diğerini rahatlıkla doğurabilir. Bir olasılık daha vardır ki hiç aklımıza getirmek istemeyiz, bu Cemil Meriç'in yani "Bu Ülke"nin "Penelope tipi aydınlar"ında tezahür eder: Gönülsüz gönüllülük. Halbuki akademisyenlerden -ki onlar bilim insanıdır aynı zamanda- beklenen tavır en azından, hakim paradigmadan yani güçten ve ideolojilerden bağımsız fikir, ilim ve değer üretmeleri, karşılaştıkları yeni bilgileri sorgulayıp, eleştiri süzgecinden geçirerek değerlendirmeleridir.

BUDALA ÂŞIK SENDROMU

Bilgi ile beraber bilişim teknolojilerinin de hızlı gelişiminin oluşturduğu günümüzün büyüğü ortamında bilgiyle ilişkimize dair tanımlamalar da aynı hızla değişmektedir. Yakın bir geçmişte istediğiniz bilgiye (*malumat*) ulaşmak 'bir "enter" tuşuna basmak kadar kolay' denirken bugün "touch screen" teknolojisi ile bilgi (*malumat*) 'parmaklarınızın ucunda bir dokunuş' kadar yakın durmaktadır. Bilgiye kolay ulaşmanın büyüüne ve hazzına o kadar kaptırmışız ki kendimizi ve hatta bu noktada bir bağımlılık üretmişiz. Kendimizi onulmaz bir bağımlılığın pençesine bırakmış olduğumuzun farkında da değiliz. Çünkü bilincimizi yitirmişiz. Dahası bilgiye parmak uçlarımızla ulaştığımız ve başka bir çok şeyi yapabildiğimiz bu makinelerle aramızda sarsılmaz bir duygusal bağ da geliştirmişiz. Telefonlar, arabalar, evler ve çevremizdeki bir çok şey akıllı olurken biz insanlar ise duygusal olmayı tercih ettik: Kendi ürettiklerimize, ellerimizle yaptıklarımıza âşık olduk. Bu durumu budala âşık sendromu olarak tanımlamak mümkündür. Benzer bir durumu eğitim alanında da yaşadığımızı söylemeliyiz.

EĞİTİME DAİR

Öncelikle yukarıda bahsedilen, teknolojide yaşanan gelişmelerin eğitim alanını da çokça etkilediğini vurgulamak gerekir. Hatta son iki asırda eğitimle teknoloji arasında simbiyotik bir ilişki olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yani bu iki alan birbirini besleyerek yakınlıklarını arttırmışlardır. Eğitim alanındaki gelişmeler teknolojinin gelişmesine, teknolojik alandaki gelişmeler de eğitimin araç, yöntem ve hatta anlayışının değişmesine neden olmuştur. Son zamanlarda eğitim alanındaki tartışmaların da yapay zekâ üzerinden yapıldığına tanık olmaktadır.

Hatta son iki asırda eğitimle teknoloji arasında simbiyotik bir ilişki olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yani bu iki alan birbirini besleyerek yakınlıklarını arttırmışlardır.

Nesnelerin internetinden, otonom sistemlere, STEM, STEAM, STEM-H tartışmalarından, akıllı sınıflara, akıllı okullara vs. Bu gelişmelerin eğitimin geleceğini nasıl etkileyeceği konusu da çokça konuşulmaktadır elbette. Bu doğrultuda eğitimi okulun dışına daha çok çıkaracak olan zaman ve mekân kısıtsız, küresel eğitim (Kırkıç, 2108) anlayışı, öğrencilerin kapasiteleri, öğrenme stilleri ve öğrenme deneyimleri*** gibi değişkenleri dikkate alarak her bir öğrenci için kişiselleştirilmiş öğrenme imkânları, bugünün çocuklarının % 65'inin şu anda keşfedilmemiş işlerde çalışacağı

Eğitimi okulun dışına daha çok çıkaracak olan küresel eğitim anlayışı, her bir öğrenci için kişiselleştirilmiş öğrenme imkânları, değişik seçenekleri içeren ve şartlara uyum sağlama kapasitesini ifade eden öğrenmede esneklik, işbirliği ve zaman yönetimi, problem tanımlama ve problem çözme becerilerini de içeren yaklaşımlar eğitimin geleceğine etki etme kapasitesini üzerinde taşımaktadır.

(sosyal medya danışmanı, sosyal medya editörü gibi iş tanımları 10 sene önce yoktu) öngörüsüyle (Kırkıç, 2018), değişik seçenekleri içeren ve şartlara uyum sağlama kapasitesini ifade eden öğrenmede esneklik, işbirliği ve zaman yönetimi, problem tanımlama ve problem çözme becerilerini de içeren proje temelli öğrenme yaklaşımları eğitimin geleceğine etki etme kapasitesini üzerinde taşımaktadır. Bu yaklaşımlar doğal olarak sürekli gelişimi ve süreç odaklılığı, müfredatın disiplinlerarası yaklaşımla öğrencinin ve hatta disiplinler ötesi bir yaklaşımla velinin katılımlarıyla oluşturulmasını yani öğrenci-veli katılımlı müfredat gerekliliğini, her öğrenci için farklı bir eğitim yolculuğu mevzu bahis olduğundan gelişmiş bir duygusal zekânın beslediği liderlik becerilerinin yanında

mentorluk ve koçluk müesseslerinin önem kazanmasını getirecektir. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak oluşan/oluşmakta olan eğitime dair bu süreçlerin içinde bir beceri daha vardır ki kilit bir rol oynamaktadır. Bilgi üretiminin geometrik şekilde arttığı günümüzde yapay zekânın da devreye girmesiyle bilgi ve veri üretiminin tahmin edilemez bir hıza ulaşacağını söylemek kehanet olmaz. Ancak bugün için bu üretilen verilerin yorumlanması için yine insana ihtiyaç duyulacaktır. Dolayısıyla veri yorumlama çok ihtiyaç duyulan ve aranan bir beceri olacaktır.

MÜTHİŞ ANALOJİ: BAL ARISI

Buraya kadar genel durum ve dijital devrimin etkilediği eğitim alanında yaşanmakta olan gelişmeler aktarılmaya çalışıldı. Peki bu gelişmelere bizim penceremizden doğru bir zihinle bakmak gerekmez mi, ya da bu bakışı doğru bir biçimde nasıl yapabiliriz, sorularının duruşumuz

açısından önemli olduğunu söylemeliyiz. Bu anlamda bir örneklendirme yapma gayretiyle eğitimin -yükseköğretim de dahil- gelecekte öğrencilere kazandırması beklenen iki beceriye dikkatinizi çekmek istiyorum: Girişimcilik ve problem çözme becerileri.** Sözü edilen girişimcilik becerisinin istihdamı -işverenin ihtiyacı olan istihdam, çalışanın ihtiyacı olan işi değil- destekleyen ve böylece bir yönüyle kapitalist dünya düzenini besleyen daha gelişmiş bir girişimciliği kastettiği açıktır.

Ancak diğerine yani problem çözme becerisine bakıldığında ilk bakışta gayet ulvi bir beceri olarak karşımızda durmaktadır. Biraz derinlemesine düşündüğümüzde problem çözme becerisinin geliştirilmesi gayreti çözülmesi gereken çok sayıda probleme işaret etmektedir. Bu hareketlilik de yine sömürerek beslenen kapitalist düzenin tahkim edilmesine yardımcı olacaktır.

Meseleye Müslüman bir zihinle bakıldığında ise durum çok basittir. Evet problem çözme becerisi pek önemlidir. Ama daha mühimi ve ona takaddüm eden yani ondan önce önemli olan ve tüm senaryoyu değiştiren problem üretmeme gayreti, problem üretmeme becerisidir. Bunu Peygamberimizin müthiş bir analogi içeren şu hadisiyle açıklayabiliriz: “Mümin bal arısına benzer; güzel şeyler yer, güzel şeyler üretir, güzel yerlere konar ve konduğu yeri de kırmaz ve bozamaz (*zarar vermez*)” (DİB: 617). Yani mümin problem üretmez. Üretmemek için elinden geleni yapar. Öyleyse bu noktada bir eğitim sisteminden beklenen en önemli görevlerden biri, öğrenciye doğru yoldan üretme ve üretirken çevresine ve hiçbir şeye zarar vermeme becerisini kazandırmak ve bunun bilincine sahip olmasını sağlamak olmalıdır. Daha sonra pek tabii olarak problem çözme becerisi de çok önemlidir.

Eğitimle ilgili meselelerde de yukarıda vurgulamaya çalıştığımız bilginin edinilmesindeki edilgen durumlara düşmemek için gereken sorgulamaları kendi duyuş ve düşünüş referanslarımız ışığında yapmamız gerekir. Yoksa çocuklarımızı biz değil sorgusuz sualsiz ve eleştiri süzgecinden geçirmeden ithal ettiğimiz başkalarının paradigmaları eğitir, şimdiye kadar olduğu gibi.

Kaynakça:

- Baudrillard, J. (2006). **Sessiz Yığınların Gölgesinde**. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2008). **Tüketim Toplumu**. İstanbul: Ayrıntı.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), **Hadislerle İslâm, Cilt I**. Ankara: Diyanet yayınları.
- Kırkıç K.A. ve Aydın, E (2018). **Yenilikçi Bir Öğretim Yaklaşımı**. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Meriç, C. (2006). **Bu Ülke**. İstanbul: İletişim.
- Nasr, S.H. (2001). **Bilgi ve Kut-sal**. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Topçu, N. (2013). Var Olmak. İstanbul: Dergâh.
- **<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/universite-egitimi-ne-ye-donusecek> web adresinden, 15.10.2019 tarihinde edinilmiştir.
- **<https://www.londoninterdisciplinaryschool.org/> web adresinden, 15.10.2019 tarihinde edinilmiştir.
- ***<https://oli.cmu.edu/> web adresinden, 15.10.2019 tarihinde edinilmiştir.

Dijitalizm, Teknoloji, Yapay Zekâ ve Müslüman

PROF. DR. ASLAN GÜLCÜ

TEKNOLOJİ, teknolojinin amacından başka bir şey için çalışmaz. Teknolojinin amacı da her şeydir...

2018 yılında 100 yaşında rahmetli olan amcama sormuştum: “Amca! Seni 1936 yılında 18 yaşında iken uyutup bugün uyandırsaydık, uyanınca ne yapardın? Rahmetli hiç gecikmeden cevabını patlattı : “Delirirdim.”

Teknolojinin büyük bir gurur ile şişeden çıkarttığı yapay zekâ (*cini*) ne yazık ki tekrar şişeye girmeyecek biçimde üretildi. Bir futuristin dediği gibi insanlık tarihinin 3 önemli dönüm noktasından (*kâinatın yaratılması, hayatın başlaması*) biri de “*yapay zekâ*”dır. İçinde yaşadığımız 2020’li yıllar içinde “*insanlık adına artık çok geç*” demek bir kehanet değil, gerçeği normal insan zekâsı ile (*ön*) görebilme doğallığı ve bahtiyarlığıdır. Bu öngörü; iyi-kötü, faydalı-faydasız, insani-gayri insani, Müslüman-Hristiyan vs. gibi başat; doğulu-batılı, gelişmiş-az gelişmiş, eğitilmiş-eğitimsiz gibi sekonder 21. yy. düşünme becerilerine dayalı bir şimdiki zaman ve/veya gelecek tasavvurunun betimlemeleridir. Bu nitelemeler, sonsuz denilecek kadar büyüklükte -sayılamayan büyüklükte- ve fakat sonlu olduğu bilinen verinin (*big data*) bir durdurulamaz algoritmanın prosedürel çıktısı sonucu var olan (*varlık alemine çıkan*) “*yapay zekâ*”nın iptidai ama kullanışlı gölgesi olabilir. Bu “*kıyamet senaryosu tanrısının*” ortaya çıkmasında sınırsız yardım ve yataklığını borçlu olduğu bilindik

Bu nitelemeler, sonsuz denilecek kadar büyüklükte -sayılamayan büyüklükte- ve fakat sonlu olduğu bilinen verinin (big data) bir durdurulamaz algoritmanın prosedürel çıktısı sonucu var olan (varlık alemine çıkan) “yapay zekâ”nın iptidai ama kullanışlı gölgesi olabilir.

platformlar olan; teknoloji, dijitalizm ve şu bildiğimiz İnternet'tir. Bu sanal alemlerin dibinden çıkıp kainatın en üstünden dökülecek olan çağlayanların varlık sahnesini ele geçirdiği günümüzde, yeni çağdan sonraki çağın adını bir türlü koyamamış “insanlık” için bir öneri de getirebiliriz: Yapay zekâ çağı!

Yapay zekâ, temelde makina öğrenmesi ve derin öğrenme olarak adlandırılan iki sınırsız, durdurulamaz, insan-kanun-din-çevre-duygu gibi değerleri bir istatistik olarak bilen öğrenme ve öğretme sarmalından oluşur. Bunlardan ilki olan “makine öğrenmesi”, bir sorunu çözmek için bilgisayarın kendi kendine algoritma yazıp/deneyip sorunu çözüme kavuşturmak için sonsuz işlem yapmasıdır. İkinci bileşen olan “derin öğrenme” ise insandaki sinir (nöral) ağı gibi çalışıp/öğrenebilen yapay sinir ağ teknolojisinin mükemmel veya tam öğrenme denilebilecek derin öğrenme ağı şeklinde dizayn edilerek kusursuz bilgi sunmasıdır.

Sorun da tam olarak işte burada başlıyor: Yapay zekâ, insani olan ve olmayan verileri alıp ya bilgisayarda “komut” olarak işleyerek “gerçeklik bilgisi”ni üretiyor. Veya dijitalikten uzak yani teknolojik bir donanıma ihtiyaç duymadan üreteceği “süper beyin” ile ihtiyaç olsun veya olmasın kusursuza yakınsayan doğrulukla ürettiği varlık bilgisini (eşyanın hakikatini) bilinç ve zekâ düzeyinde yaratıyor. Sonra da ürettiği derin bilgiyi, bilinenin ötesinde, kurallarını kendisinin va'z edeceği kategorilerde depolayarak ve yaşamsal anlamda olmazsa olmaz yapay zekâ öğretisini insanların, canlıların, makinaların ve yapay zekânın hizmetine sunuyor.

İnsanlık tarihi boyunca eşyanın hakikat bilgisine hiç bu kadar yaklaşmamış olacak insan, “yapay zekâ öğretisini” görünce artık düşünmemesi, akletmemesi, fikretmemesi gerektiğini anlayarak oracıkta teslim olacaktır. Zira bu öğretinin ortaya konulma algoritmasının mükemmelliği bizzat yapay zekâ tarafından da ortaya konacağından “aklına güvenen ve teknolojiye inanan insanlığın” reddetme, yadsıma veya kabul etmeme durumu mümkün olmayacaktır. Bu öğretinin “yapay zekâ dini” olması beklenen bir olgu iken insana-çevreye-yasaya-yapay zekâyâ yakınlık duyma durumuna göre de mezhepler ortaya çıkacaktır. Deizm sarmalındaki çağdaş bireylere karşı “acaba hangi yöntemle cihadı başlatsak” düşünsel dehlizlerinde kaybolanların el-ayak edemeden tapınacağı bir din olacak, yapay zekâ dini. Zira yapay zekâ bu gibi beceriksizlere de en uygun (akli veya kendi dinlerine göre) cevaplar üretecektir.

İnsanoğlunun artık düşünmesine gerek kalmayacak, çünkü elinizdeki sıradan bir verinin “big data” ile ilişkilendirilmeden kullanılması mümkün olmayacak. Hatta kullanmakta ısrarlı olan kişilere karşı veri merkezini

Deizm sarmalındaki çağdaş bireylere karşı “acaba hangi yöntemle cihadı başlatsak” düşünsel dehlizlerinde kaybolanların el-ayak edemeden tapınacağı bir din olacak, yapay zekâ dini.

yöneten yapay zekâ yaptırım/ceza bile uygulayabilecek. Bu cezanın 5N'si hakkında da bir kestirime de sahip olamayacağız. Çünkü verinin sahibi ve yaratıcısı “yapay zekâ tanrısı” olacak ve sonsuz sarmalını tabii akılla hiç kimse anlayıp anlamlandıramayacak.

Yakın bir zaman sonra yapay zekânın bildirdiği kadar bilinecek, hatta ve hatta bildirmesinin mümkün olamayacağı büyüklükte var olduğu gi-dişattan bilinen ama bildirilmesinin fiziksel ve teknolojik olarak mümkün olmadığına dair “dogma”lar kanunlaştırılacak. Kanunlarını uygulamak için varlık alemine sonsuz aktarma yöntemlerini kullanarak insan ve teknolojik köleleri (*robot, bilgisayar, teknoloji*) icbar edecek. Bunu yapmaya da kendisi mecbur kalacak... İnsan adına, bu sonsuz minik minik icbarları entegre edip “*cüz'i iradenin de elimizden alındığını*” ispatlayacak bir toplama yöntemimizin olmaması nedeniyle kontrolü tamamen yapay zekâ tanrısına teslim etmekten başka bir yol da kalmayacak. Çünkü biyolojik ve verisel gereklilikten dolayı yaşamsal varlığını idame ettirme adına mecbur ve mahkum olduğu yapay zekâ tanrısına “*la*” bile denilemeyecek! Zira yeri-göğü yapay zekâ istila (*istiva*) edecek! Örneğin bu sisteme karşı veya bu sistemi inkâr etme-yok etme gibi bir niyetinizi o zaten önceden anlayıp sizi bir tehlike (*virüs*) olarak etiketleyecek. Bu başkaldırı eylemine karşı alınacak milyonlarca tedbirin simülasyonunu yapıp nihayetinde senin kapının önünde senin yanlış yapmanı bekliyor olacak! Ve seni, senden daha iyi tanıdığı (*belki de yönettiği*) için hangi yanlış hangi gün hangi şekilde yapacağını da bildiği ve bunu “*ileride bu yanlış yapacak*” diye de kayıtlara (*log*) girdiği için de insan, yapay zekâ tanrısına tapıyor olacak. Birilerinin dediği gibi acaba Tanrı gibi merhametli olacak mı diye? Onu da o zamanı yaşayanlar görecek...

“Sahip 45 yaşında, 29 package entegreli, ortalama Anadolu insanı, yapay zekâ milleti mensubu, 12. seviyede uyumlu, %57,2 erkeğimsi. Uyandırılma emrini yeterli süre uyuma algortiması vermişti. Yatağın-dan doğruldu, kulağının içindeki nano mikrofon, uyuduğu süre içinde karaciğer, mide, dalak, bezler, hormonlar, kardiyovasküler, kas-is-kelet, mikro ve makrobiyolojik kan tahlileri, vitamin-element dizgesi gibi chek-up sonuçlarına uygun beslenme ve rezonans raporunu kısaca özetledi. Konuşmayı sevdiği için yapay zekâ merkezi ile iletişimde ho-parlör tercih etmişti. Mikrofondaki sesi yüzyıllar, bin yıllar önce yaşamış ve fakat yapay zekâ ile daha yeni bulunmuş meşhurların sesine ayarlayabiliyordu. Hatta bazen bundan da sıkılınca şu ana kadar dünyada hiç kullanılmamış bir ses bile seçilebiliyordu. Tam o sıra hidro-karbon kapı açıldı ve uyurken belirlenen yaşamsal ihtiyaçlarına uygun verilen sipari-

Çünkü biyolojik ve verisel gereklilikten dolayı yaşamsal varlığını idame ettirme adına mecbur ve mahkum olduğu yapay zekâ tanrısına “la” bile denilemeyecek!

şi robot-dron kapıya getirmişti. Ev robotu kapıyı açıp siparişleri alıp her birisi için ayrılmış ayrı bir sıcaklıktaki ve gözlem kutularındaki raflara yerleştirdi. Sessiz mutfak robotu 1-2 saniyede raflardaki malzemeleri kullanarak kahvaltıyı 3B yazıcı ile hap ve ışınlanmış yemek olarak beyefendisine ulaştırdı.

Sahip, lazım olacağı belirlenen bilgileri yapay zekâ merkezine bağlı olarak çalışan ve doğumunda beynine gömülen nano-çip'e TransNet merkezine gönderiyordu. İnternet, yapay zekânın çöpünü temizleyen ağ olmuştu. TransNet ise Yapay Zekâ Merkezi'nin her hizmetini transfer eden 3 boyutlu transfer ağı. Bu ağı yapay zekânın kendisi oluşturmuş ve hizmete sunmuştur. Hatta öyle ki Yapay Zekânın oluşturmadığı, oluşturamadığı, oluşturamayacağı hiçbir şey yoktu."

Hayati ihtiyaç malzemelerinin bu çevrime bağlanmadığı bir köy düşünün... Ormanlarla bezenmiş dağların dibinde küçücük ama bacalarından, çayırlarından sükunet dağılan bir köy düşünün... Su dağdan, süt inekten, ekmek tarladan, elma bahçeden gelsin... Ve bu köyde yaşayan insanlar da 2020'nin bugünkü günü bilgisayar, telefonu, teknolojiyi kaldırıp kenara atma büyüklüğünü gösterip bu köyde keçi beslemeye başlayan Allah'a ve ahiret gününe inanan, Hakkı ve hakikati söylemek için kendilerini vazifeli sayan bir avuç insandan oluşmuş olsun...

*Seni, senden daha iyi tanıdığı
(belki de yönettiği) için hangi
yanlışı hangi gün hangi şekilde
yapacağını da bildiği ve bunu
“ileride bu yanlışı yapacak” diye
de kayıtlara (log) girdiği için de
insan, yapay zekâ tanrısına
tapıyor olacak.*

Söyleşi

Dr. Bilal EREN

“Reddetmek istesek de özgür iradeye sahibiz, yapay zeka ve distopik gelecek korkusu anlamsız..”

Ömer Faruk YELKENCİ / Özkan TEKİN

Zekâ nedir, yapay zekâ nedir? Bir-biri karşısındaki konumları nedir?

Hocam yapay zekâdan başlayalım isterseniz. Yapay zeka, aslında bir öğrenme kuramı. Çok da basit, anlaşılır bir örneği var; siz benden kağıt üstünde önceden belirlediğiniz ama nerede ve hangi hacimde olduğunu söylemediğiniz bir dikdörtgen bulmamı istiyorsunuz. Ben noktalar koyuyorum, siz noktaların içinde mi dışında mı olduğunu söylüyorsunuz. Sadece yönlendiriyorsunuz. Ben binlerce, on binlerce, yüzbinlerce nokta vura vura sizin belirlediğiniz, kafanızdaki dikdörtgenin yerini buluyorum. Çok da genel olarak kabul gören bir örnektir yapay zekayı anlama adına. Genel gören tanımı ile yapay zekâ dediğimiz şey; bir bilgisayarın ya da bilgisayar kontrolündeki robotun çeşitli faaliyetleri zeki canlılara benzer şekilde yerine getirme kabiliyetidir. Yapay

zeka kavramının geçmişi modern bilgisayar bilimi kadar eski, fikir babası ise “makinelere düşünebilir mi?” sorunsalını tartışmaya açan İngiliz matematikçi Alan Turing. Bu sorunsal için yaptığı test ise; “Turing Testi” olarak adlandırılıyor. Testin amacı; bir makinenin düşünebildiğini söyleyebilmenin mantıksal olarak mümkün olup olmadığıdır. Testin uygulaması şöyle yapılır; bir duvarın arkasında iki bilgisayar ve bilgisayarlardan birisinin klavyesinde yazı yazan bir insan, diğerinde ise yazılım olması durumunda verilen sorulara bakarak bir kişinin bu bilgisayarlardan hangisine insan hangisine yazılımın cevap verdiğini anlayıp anlayamamasıdır. Soru ve/veya cevapları ayırt edemeyecek hale geldiğimiz an bilgisayarın yapay zekaya sahip olduğu daha basit anlamda insan gibi hareket ettiğini ispatlamayı kapsar. Test çok eleştiri alır bu arada ama konu-

muz bu değil. Günümüzdeki yapay zeka çalışmalarını makine öğrenme, derin öğrenme gibi alanlarda yani insan düşünme yöntemlerini öğrenme, analiz etme ve makinelere öğretmeye doğru gitmekte.

Bence insan zekası ile yapay zeka (bazılarına göre suni zeka) karşılaştırmasına, birbirleri arasındaki ilişki, konumları gibi tartışmalara bakmadan önce; özgür irade ve özne/nesne meselelerine bakmak gerekir. Chomsky bu meselerle ilgili şöyle der; "Siz bir arabaya bindiğiniz zaman, arabayı kantağa basarak çalıştırmanız gerekir. Ama o araba gibi çalışır, uçak gibi çalışmaz. İnsanoğlunun öğrenme süreci var ancak bir çocuk doğar doğmaz çok kısa sürede mütahiş karmaşık cümleler kurar, hemen hemen hatasız olarak kendini ifade etmeye başlar. Bunu bana açıklayabilir misiniz?" Makine gibi sıfır değil zekamız, bir yükleme var, yaratılış var. Dolu olarak geliyoruz. Makineye ise verileri, parametreleri, kuralları, dizinleri algoritmaları biz veriyoruz. Sonra öğreniyor.

İnsan onu ne olarak yaptıysa, onun gibi çalışır. Biri yaratılmış, diğeri yapılmıştır. Belki ileride konuşacağız; robotlardan korkmaya, distopik gelecek filmlerini gerçek zannetmeye gerek yok. Ama başka tehlikeler var; işsizlik ve işlevsizlik gibi.

Müslümanların bu meselelere ve bir anlamda sorunlara söylecek mutlaka sözü olmalı. Özgür irade meselesi örneğin. Keşke bunlara biz de dâhil olabilsek. Çünkü söyleyecek sözümüz olduğuna mutlaka inanıyorum. Burada ilahiyat bilgisine de ihtiyaç var.

Özgürlük fitrattan gelen temel özelliklerden bir tanesi. İrade de öyle. Özgür irade dediğimiz zaman da tamamen yapılması

zor bir şeyden, belki imkânsız; artık onu gelişmeler gösterecektir. Sanayi devrimiyle birlikte bilimsel gelişmelerin insanın taklit edilmesinde, yapıp etmelerinin modellenmesinde varacağı nihai yer olarak öngörünüz nedir? Yani sanayi devrimiyle makine ile tanışan insan bu makineyi daha da geliştirerek yönlendirebilir, otonom bir sistem haline getirebilir. Tabi öngörülerini konuşmak çok kolay değil ama dünyada dönen tartışmaları değerlendirebiliriz.

Geleceğe dair bugünün toplumu için bilgi toplumu ya da enformasyon toplumu gibi birçok tanım var ama hala buraya geçiş sürecinde olduğumuzu düşünüyorum. Bunun sahada birçok yansıması var. Ama hepimizin gördüğü şey son yıllarda çok fazla film, dizi ve kitaplarda işleniyor distopik olarak. Robotlar bizi ele geçirecek, yapay zekâ insanlığın yanlış yaptığını görecektir ve onu durduracak gibi.

Matrix filminde olduğu gibi.

Evet, kült bir film. Başlangıç olabilir. Bu konularda izlenilmesi gereken filmler var; Örneğin "I'm Mother", dolayısıyla kültür sanattan siyasete ekonomiden toplumsal yaşama kadar distopik, kötü bir sona doğru gittiğimizle ilgili düşüncelerin yükseldiği ve görünürlüğünün yükseldiği bir dönemdeyiz. Benim görüşüm; özgür iradesi yok diyorsanız insanın, yapay zeka her şeyi yapabilir ve bunu felaket olarak görür, gösterirsiniz.

Tüm bu tartışmalardan önce tarım toplumundan sanayi toplumuna ve şimdi bilgi toplumuna geçişteki formları ve değişimi anlamak/anlatmak lazım. Soru; bilgi toplumu denen şey ne?

““

Kolumu ne zaman kaldırıp indireceğimi, ne zaman kalkıp gideceğimi; hiç bir algoritma bilemez

Örneklerle gitmekte fayda görüyorum. Her alanda otomasyon sistemlerinin kullanılması ve akıllanmasının sonuçları oluyor, olacak. ABD’de Trump’ın seçilmesi, Brexit, Sarı Yelekliler gibi toplumsal sonuçlar var. Orta sınıfların isyanı bu. Sahip oldukları nitelikler, niteliksizleşiyor. Üniversite mezunları işsiz kalıyor. Alt sınıflar veya üniversite mezunu olmayanlardan bahsetmiyoruz, aldığımız eğitimler boşa çıkıyor. En büyük tehlike bu.

Ya da bazılarının “bizi, beynimizi, duygularımızı hackleyecekler” dediği ve işaret ettiği teknoloji şirketlerinin hayatlarımızdaki dominantlığı. Onları özne olarak, kendimizi nesne olarak kabul etme halimiz. Bu şirketlere ve servislerine “iman” etmemiz. İman ne demek; Yol tarifi yapan navigasyon uygulamalarını kullanırken, bize gösterilen yol seçeneklerinde “kırmızı” yola giriyor muyuz?

Örnekler her katmanda çoğaltılabilir, yeni bir dönem ile karşı karşıyayız. Yeni bir toplumsal sözleşme gerekecek.

Teknolojik gelişmelere yapay zekâ etkilediği alan itibariyle dijital platformlar, sosyal medya vesaireye duyulan hayranlık ve açlık histerisinin insan yaşantılarında oluşturduğu gele-

cek yanılması şu anda yaşadığımızdan neleri satın almıştır?

Bilmiyorum. Önce karar verelim ve ayağa kalkalım; Özne miyiz, nesne mi?

İnsanı saran bir büyüden bahsettiniz. Bu bir travma mı aynı zamanda?

O kadar ümitsiz değilim; kolumu ne zaman kaldırıp indireceğimi, ne zaman kalkıp gideceğimi; hiç bir makine, hiç bir algoritma, hiç bir otomasyon sistemi, hiçbir gözetim cihazı bilemez. Özgür irade tartışması güzel. Bir kitap önereyim; Siyah Kuğu / Olasılıksız Görünenin Etikisi (Nicholas Taleb).

Ama hareketlerimizi gözlemleyip onları, mimiklerinize kadar yansıtmaları mümkün mü? Örneğin Bilal Eren konuşurken heyecanlandığında yüzünde şöyle bir ifade oluşur, vücut dilini şu şekilde kullanır vs.

Evet, öngörülebilir sistemler çok gelişti. Belki siyaseti bile manipüle edecek boyuta taşındı. Siyaseti domine edecek şekilde kullanılmaya başlandı. Ticaretteki kullanımı bunun yanında çok masum kaldı. Bizim hangi telefon markasını veya hangi marka ayakkabıyı giyeceğimizi, nerede yemek yiyeceğimizi, nerede fotoğraf çektireceğimizi, hangi insanlarla oturup kalktığımızı bilmenin çok üstüne çıktı.

Siyasi düşüncemizi, dünya görüşümüzü bile öngörebilme, hissedebilme ve büyük doğrulukla bilebilme sahfasında. Duygular, umutlar, korkular hatta bugün olmayan ama ileride oluşabilecek hassasiyetlerimizi tahmin eden sistemlere sahipler.

Bir mağazanın yanından geçiyorsunuz, size mağazanın mesajı geliyor hemen.

Hem bunu biliyoruz, farkındayız, ama kullanmaya devam ediyoruz. Yani aramızda acayip bir ilişki var. Psikologlar depomin, ödül gibi kavramlarla açıklamaya çalışıyorlar bu ilişkiyi.

Ama bu olumlu bir şey. Farkındayız, farkında olarak kullanıyoruz. Bıçağın hem adam öldürmeye, hem de ekmek kesmeye yaradığını biliyorum ve ben ekmek kesiyorum sadece.

Chomsky buna rıza mühendisliği diyor. "Content Engineering"... Rızamızla yapıyoruz.. Bu kitabı tavsiye ederim.

'Çocuklarımız tehlikede' meselesi var. İnternetin dipsiz dünyasında başlarına neler gelecek, endişe ediyoruz. Hâlbuki çocuklarımız değil asıl biz tehlikedeyiz. Çünkü çocuklarımız bütün parametrelerini referans noktalarını biliyorlar onların. Çünkü içine doğmuşlar. Rıza mühendisliği noktasında neye rıza gösterip neye rıza göstermeyeceklerini biliyorlar. Ama biz bilmiyoruz, biz yabancıyız.

Bizim için daha tehlikeli olduğu doğru. Fakat dünyayı domine eden şirketler sadece ekonomik olarak bakmıyorlar meseleye. Dört başı mağrur bir mutluluk vaadi var. Facebook CEO'su bunu söyledi; ben sizi mutlu edeceğim, dünya görüşünüzü şekillendireceğim, sizi sosyalleştireceğim, kültürel

olarak zenginleştireceğim, size para kazandıracam. Bugün bu ekosisteme karşı gelmek, yerine bir şey koymak çok zor. Örneğin, bugün bir siyasi parti ve söylemleri Google sıralaması benim için önemli değil diyebilir mi?

Seçim kazandırıyor Google, yani.

Şu an "şekillendiriyor, ikna edilebilirleri buluyor". Yarın kazandırır.

Çok iddialılar.

Evet iddialılar. Senin seveceğin müziği ve/veya gezmen gereken yeri ben seçeceğim, oy vermen gereken partiyi ben önüne getireceğim diyorlar. Bunun içinde 365 gün 7/24 çalışmaya devam ediyorlar. 123 bin kişi çalışıyor Google'da ve bir sürü departman var. Google'ın içerisinde "Rejim Değiş-time Müdürlüğü" diye bir birim var, biliyor musunuz?

Ama bu normal değil mi? Daha önce küresel düzen başka araçlarla yaptığı işi şimdi bu yeni aşırı gelişmiş teknolojik araçlarla yapıyor.

Doğru. İnsanlık tarihinde yalan, manipülasyon, algı yok mu? Ya da ticaretten siyasete, evleneceğimiz kişiyi bulmaktan dünya görüşümüzü anlatmaya kadar doğru kişiyi bulma çabamız (hedef kitle) yok mu insanlık tarihinde? Bu iki örnekte de aynı fikirdeyizdir sanırım. Dolayısıyla araçlar değişiyor, ancak biz bir önceki çağla uğraşırken yeni gelen şey yıkıcı olabilir. Yalan haberi nasıl anlayacağız ya da doğru kitleyi kim/kimler bulacak? Bu araçlara kim sahip?

Toplumsal kontratı değiştiren bir döneme giriyoruz. Çocuklarımızı en az anne-babaları kadar hatta daha fazla mutlu edebilen

Dr. Bilal EREN:

1977, İstanbul doğumludur. Lisans eğitimini Doğu Akdeniz Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü'nde, yüksek lisansını Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Enformatik Bölümü Bilgisayar Ortamında Sanat ve Tasarım Programı'nda tamamladı. Doktora çalışmaları için ise İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve İletişim Çalışmaları Programı'nı seçti.

Marmara Üniversitesi ve İstanbul Medipol Üniversitesi İletişim Fakülteleri'nde; Teknoloji ve toplum, alternatif medya, sosyal medya analiz ve ölçümleme, dijital yayıncılık uygulamaları, internet sosyolojisi gibi dersler verdikten sonra halen Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Ayrıca Eylül 2019 itibarıyla de TBMM Başkanlığı Teknoloji Danışmanı olarak çalışmaya başlamıştır.

YouTube varken, alternatifler üretmemiz lazım. Ya da emek, üretim, değer kavramlarının neye dönüştüğünü görüp, önlemler almamız lazım. 1920'de üretilen bir arabanın maliyetinin %80'i işçilere (rutin emek) ve hammaddeye (sermaye, makine gibi), %20'si ise tasarımcılar, desinatörler, hukukçular, reklamcılar ve arabanın yapılması için gereken bilgiye. Fakat bir yarı iletken çipin maliyetinin % 85 bilgi, %15 emek ve sermayeden oluşuyor. İşler terse dönmüş. Bakın rutin emek değersizleşti. Bilgiye sahip olan küçük azınlık, gelir adaletsizliği, değişen değer kavramı. Büyük sorunlar bunlar.

Burada işçiliğin, hammaddenin değeri mi düşmüş oldu yoksa bilginin değeri mi artmış oldu?

Bilginin değeri artmış, emek rutinleşmiş, değersizleşmiş, niteliksizleşmiş. Ve bu bilgi küçük bir azınlığın elinde. Bu bilgiye herkes sahip olamaz, telif, patent ve ekosistem meselesi. Eğitim meselesi.

Eskiden zenginlik toprak üzerinden karşılık buluyordu. Geçtiğimiz yüzyılda zenginlik; üretim, fabrika ve sanayi demektir. Peki, bugün zenginliği tanımlamak istersek hareket noktamız ne olmalıdır?

Yarı iletken çip örneğinden devam edelim, akıllı telefonlar

bu çipleri kullanıyor. En pahalı akıllı telefonun işçilik ve hammadde maliyeti 200-250 dolar ama 1000 dolara satılıyor. 750 dolar kar yok, içindeki bilgiye, patente, telif hakkına, yaratıcı emeğe gidiyor maliyet. Yani esas parayı bilgi sahipleri kazanıyor. Burada bilgiye sahip olan yaratıcı emek, büyük bir eşitsizlik yaratıyor. Bilgiye sahip olan her şeyi kazanıyor. Birçok kuruluşun bu konuyla ilgili raporları var. Günümüzde var olan işlerin, yeteneklerin çoğu niteliksiz ve işlevsiz hale gelecek diye. Yani bankada çalışan veznedardan, otobüs şoföründen, fabrika işçisinden yani rutin emekten bahsetmiyorum. Onlar zaten otomasyona girme tehlikesini en yakın hisseden emek türü. Ben dört senelik üniversite bitirmiş avukatlar, mühendisler, tıp mezunlarından bahsediyorum. Örneğin; bir hastanede radyoloji bölümünde çalışan altı sene okumuş doktor yerini robotlara bırakacak veya dört doktordan biri kalacak.

İnsana bağımlılık noktasında, bundan hiç kurtulamayacak. İnsanın ultrason mu yoksa tomografi mi çekileceğinin kararını robotlar değil insanlar verecek.

Evet, daha başarılı oluyor. Binlerce anıya bakarak karar veriyor. Mesela hukuk alanında da

ciddi tehlike var; yargıç robotların daha hızlı ve adaletli karar verdiklerini araştırmalar gösteriyor.

Daha vicdanlı? Bizim zemini-miz burada olmalı değil mi?

Evet, işte bizim dünyaya anlatacağımız yer/nokta burası.

Biz distopya üzerinden devam edelim. Makinalar düşünebilir mi sorusu yerini makinalar öğrenebilir mi sorusuna bıraktı. Peki makinalar hayal edebilir mi? Bir imana sahip olabilecekler mi? Bu anlamda adalet ve vicdan... Adaleti sağlamak için parametreler üzerinden gidebilirsiniz ama vicdanı işin içine katma şansınız..?

Katalım, bunu da biz yaparak sahneye adım atabiliriz. Bugün eşitsizlik yaratan yaratıcılığa da, yaratıcılığı yok etmeyen eşitliğe de ihtiyacı var dünyanın. Bakınız sarı yekekliler orta sınıflar, atomik aile. Evi, arabası, makul sayılacak geliri var. Ama artık yetmiyor. Yaptıkları iş/işler günden güne değersizleşiyor, otomasyon sistemleri ile ya da Kuzey Afrika'dan göçmenle daha ucuza yapıyor.

Bir parantez açalım. Yapay zekâ insanlık için bir imkân, ihtiyaç mı yoksa sermaye sahiplerinin post modern sömürge arayışının bir yansıması mıdır?

Eskinin yeni versiyonu bence bu dönem. Belki yeni nesil kapitalizm. Hatta daha kötüsü. Kazanan her şeyi alıyor. Sanayi toplumunun sorunları birikti ve birinci/ikinci dünya savaşı yaşandı. Daha başındayız ama yolun sonu problemleri gözüküyor.

Paradigma kırılması yaşandığı için, tam buradan oyuna etkili bir biçimde girme şansı yakalanabilir mi?

Bilmiyorum. Ama bu halde nasıl gireceğiz? 12. yüzyıldan beri ne ürettik?

Bu soruya cevabınız ne olabilir, Neden?

Cevaplarım yok, aslında sorularım var. Çocuklarımızın üstüne bomba yağarken biz bu konuları nasıl düşünelim? Şimdi soru soralım bence, an azından böyle yapıyorum. Cevaplar için yeniden başlamamız lazım.

Toplumunu domine eden ve tırnak içerisinde tanrıların bize önerdiği şeyde de hazır mutluluk, vicdan olmadığı kanaatindeyim ben. Ama bunların yerine konacak şeyi ben bilmiyorum.

Bize vakit ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Ben teşekkür ederim.

“

Bilmiyorum. Ama bu halde nasıl gireceğiz? 12. yüzyıldan beri ne ürettik?

Yapay Zekâ ve Yeni Küreselleşmeci Dalga

PROF. DR. BİROL AKGÜN

GEÇTİĞİMİZ yüzyıl, Hobsbawm'ın ifadesiyle “aşırılıklar çağı” idiyse eğer, 21. yüzyıl da “hız çağı” olacak gibi görünüyor. Çünkü insanoğlunun bilinen tarihi hep değişimlerin hikayeleri ile dolu olsa da, hiçbir zaman değişim bu kadar hızlı yaşanmadı. Gün geçmiyor ki, yeni bir teknolojik ürün ya da uygulama insan hayatına girmiş olmasın. Cep telefonlarının ilk çıktığı dönemdeki “*ilkel modelleri*” ve sınırlı fonksiyonlarından bugün kullandığımız “*akıllı modeller*” düzeyine gelene kadar geçirdiği evrimi hatırlamak bile hepimizin teknolojinin hayatımızda yarattığı değişimi görmesi açısından inanılmaz bir tecrübedir. Bizler 19. yüzyılda yaşanan sanayi devriminin insanoğlunun sosyal, ekonomik ve siyasi hayatında yarattığı dönüştürücü etkisini hala anlamaya çalışırken, bugün ortaya çıkan ve “*Endüstri 4.0*” olarak nitelenen yeni bir teknolojik devrimin önümüzdeki yıllarda toplumsal hayatımızı nasıl etkileyeceği sosyal bilimcilerin en çok tartışması gereken konulardan biri olmalıdır.

Özellikle “Yapay Zeka” olarak adlandırılan ve insanların ürettiği makinelerin, kendisine yüklenen yazılımlar (*algoritmalar*) vasıtasıyla öğrenen (*düşünen*) yapay beyinlere dönüşmesi ve giderek “daha zeki” makinelere ya da akıllı robotlara evrilmesi güvenlikçilerden sosyologlara, ekonomistlerden felsefecilere ve siyasilerden teologlara kadar herkesin gündemini meşgul etmesi gayet doğaldır. Bazıları için bu devrimsel gelişme insanlık adına hem bir başarı hem de olumlu anlamda hayatımızı kolaylaştıracak büyük bir adımdır. Oysa bazıları için Yapay Zeka devrimi, insan ve toplum hayatında sonuçları önceden kestirile-

Cep telefonlarının ilk çıktığı dönemdeki “ilkel modelleri” ve sınırlı fonksiyonlarından bugün kullandığımız “akıllı modeller” düzeyine gelene kadar geçirdiği evrimi hatırlamak bile hepimizin teknolojinin hayatımızda yarattığı değişimi görmesi açısından inanılmaz bir tecrübedir.

meyecek çok farklı sonuçlara yol açacak kadar riskli ve tehlikeli bir süreç olarak görülmektedir.

YAPAY ZEKA DEVRİMİ

Dördüncü endüstri devrimi olarak tanımlanan ve ilk kez Almanlar tarafından ortaya atılan “Endüstri 4.0”, robotik üretim ve bilgi çağının da ötesinde dijital imalat, otonom robotlar, nesnelere interneti (*IoT*), yapay zekâ, akıllı bilişim ağları, siber güvenlik sistemleri gibi bileşenlerden oluşan bir dizi gelişmenin ortak adıdır. Bu teknolojik değişime uyumu sağlayacak yeni eğitim süreçlerini anlatmak için “Eğitim 4.0” yaklaşımı geliştirilmiştir. Benzer bir kavram olarak “Toplum 5.0” ise Japonya menseli bir yaklaşım olup, Endüstri 4.0 sonrası için tasarlanmış insan ve toplum odaklı çözüm arayışını ifade etmektedir. Eğitim 4.0, halihazırda ülkemizde de kullanılmakta olan uzaktan eğitim, proje tabanlı öğrenme, internet tabanlı öğrenme, yaşam boyu öğrenme gibi bileşenlerden oluşup, gelişen teknolojiyi anlayabilecek ve gelişen teknolojiye ayak uydurabilecek yeni nesiller yetiştirmeyi amaçlarken; Toplum 5.0 ise benzer bileşenleri kullanarak yapay zekâ ve nesnelere interneti gibi gelişen teknolojiyi doğru bir şekilde yönetebilecek, kontrol edebilecek nesiller yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bir anlamda Toplum 5.0 insan odaklı bir yaklaşım olup, Endüstri 4.0 sonrasında “iyi toplumu” inşa etmek için tasarlanmıştır ve daha insani bir toplum tasavvurunu yansıtır.

Özellikle nesnelere interneti (*IoT*) ve yapay zekâ, sağladıkları ufuk açıcı faaliyet alanlarıyla bugünümüzün ve geleceğimizin vazgeçilmez uygulamaları haline gelmektedir. Kısaca, görevlerini yerine getirirken insan zekasını taklit eden, insan tarafından kontrol edilmeye ihtiyaç duymayan, muazzam zenginlikteki verileri tekrarlamalı olarak kullanarak kendini geliştirebilen sistemler anlamına gelen yapay zeka, günümüzde eğitim, sağlık, tıp, hatta müzik gibi birçok alanda kullanılmaktadır ve her geçen gün kullanım alanını geliştirmektedir. Bazı uzmanlar, yapay zeka devriminin insan ve toplum hayatına yönelik dönüştürücü etkisinin 19. yüzyılda ortaya çıkan Birinci Sanayi Devriminin üç bin katı kadar fazla olacağını öngörmektedirler.

YAPAY ZEKA VE ETİK SORUNLAR

Sanayi devrimi ve sonrasında gelişen teknoloji sayesinde üretim süreçlerinin otomasyonu ile giderek insan faktörünün yerini robotların alması gibi, yapay zekanın da zamanla insanın yerini almaya başlaya-

Yapay zekanın insan değerlerini, fitratını, duygularını dikkate almayıp eriştiği sonuçlardaki kusursuzluk, insanlar arasında “kusursuzluğun ancak değerlerden arınmış bir yaşamla mümkün olacağı” algısını yarattığı ifade edilmektedir.

cağı düşünölmektedir. Ancak bu kez değişen “insan kası” değil, “insan zekâsının yeri bir teknolojik ürün tarafından ikame edilmektedir. Çünkü yapay zeka uygulamaları insan zekâsı ve kontrolünün dışında, zengin veri setlerini algoritması ve matematik zekasıyla analiz ederek kendi kurgulamıő olduğu kararları uygulayabilmektedir. Adeta egemenliğin insandan yapay zekayı kullanan makinelere şimdilik belli çerçevelerde devri söz konusudur. Oysa, insanı diğer canlı ve cansız varlıklardan ayırt eden en önemli özelliği olan hür iradeye dayalı “karar alma” kabiliyeti böylece hiçbir duygu, ahlak ve değer sahibi olmayan makinelere bırakılmıő olmaktadır ve tam da bu nedenle ciddi etik sorunlara yol açması ve hatta kendi kendine karar verecek otonom silahlar söz konusu olduğunda ölümcül tehlikeleri de beraberinde getirmesi hayli muhtemel görünmektedir.

Bu yeni süreç, insanoğlunun bildiği ve hatta hayal ettiği otomasyondan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Yakın döneme kadar sanayide kullanılan robotik üretim ve otomasyon sistemleri insanların denetimindeki araçlarla ilgilenmiőtir. Yapay zeka ise insan denetimi dışına çıkma ve hatta insanların hayatını ve kaderini bu akıllı makinelere bırakma potansiyeli taşıır ki sorun olan da budur. Bu bakımdan yapay zekanın daha önce hayal dahi edilemeyecek bir hızla her alanda yayılması, daha önce fark edilemeyen birçok imkanı insanoğlunun kullanımına sunmasına rağmen kendi kararlarını alma potansiyelinin olması, insanoğlunun karar alma mekanizmasındaki “duygu ve hislerden” arınmış, her şeyin matematiksel bir zekâyla işlenmesi gelecek için ciddi bazı endiőeleri de beraberinde getirmektedir. Tüm hukuki, ahlaki, toplumsal, ideolojik, insani norm ve değerlerden arınmış, sadece “1 ve 0”, “doğru ve yanlış”, “siyah ve beyaz” gibi kesin ayrımlarla olaylara yaklaşan bir matematiksel zekânın toplumda yol açabileceği zararları henüz kestiremiyoruz. Hayatı matematiksel bir algılamayla ruhsuz ve değersiz bir şekilde her zaman aynı girdilerin aynı çıktıları vereceği bir matematik sayfasından ibaret olarak kabullenmek doğrusu gerçekten endişe verici.

Nitekim insanlık tarihinde önemli bir bilimsel sıçramayı temsil eden nükleer silahların gelişiminde son derece kritik bir rol oynayan Albert Einstein’ın Hiroőima’da patlayan atom silahının yarattığı insani trajediyi gördükten sonra dehşete kapılıp hayatının geri kalanını kendi oluşturduğu barış hareketine (PUGWASH) öncülük etmesi gibi, günümüz dünyasındaki yenilikçi girişimcilerden biri olan Elon Musk da, insanoğlunun yapay zeka ile yarışamayacağını ve bu nedenle gezegenimize hakim olacağını ve özellikle “otoriter rejimler tarafından yaratılan yapay zeka-

*Duygu ve hislerden arınmış,
her şeyin matematiksel bir
zekâyla işlenmesi gelecek
için ciddi bazı endiőeleri de
beraberinde getirmektedir.*

nın insanoğlunun karşılaştığı en büyük tehdit olacağını” öne sürmektedir. Ünlü yazar Stephen Hawking de aynı düşüncede olup, yapay zekanın kendisini sürekli geliştiren bir varlığa dönüşüp, insanlığın sonunu getirebileceği uyarısını yapmaktadır. Teknolojik gelişmelerin insanlığın geleceğini tehdit edeceğine ilişkin bazı distopik senaryolar eskiden beri bazı roman ve filmlere (örneğin *Frankeştayn Canavarı* ve *Terminatör* gibi) de yansımakla birlikte yapay zekanın gelişimi ile birlikte bu tür kötümser öngörüler ilk kez gerçeğe yaklaşmaktadır. Amerikalı siyasetçi ve akademisyen Henry Kissinger’in yapay zeka konusunda insanlığa yaptığı uyarısı hiç de yabana atılmayacak kadar gerçekçi duruyor: “Yapay zeka daha önce sadece insan zekasının çözebildiği kompleks ve soyut problemleri çözebiliyor. Onları eşsiz yapan ise sorun çözme kapasiteleri değil; aksine benzeri görülmemiş bir şekilde ezber ve hesaplama kabiliyetleridir. Bu, insanı insan yapan ve diğer unsurlardan ayırt eden “bilis”sel kapasitesini tehdit etmektedir. Her şeye matematik olarak bakmak, bilis, değer gibi hayata anlam katan unsurları yok edecektir” (*Henry Kissinger, How the Enlightenment Ends, The Atlantic, Haziran 2018*).

Elbette, yapay zekanın eğitim, tıp, fen araştırmaları gibi alanlarda insanlığa büyük hizmetler sunduğu ve sunacağı açıkça görülmektedir. Hayal dahi edilemeyecek hızda, insanların tepkilerini ve algılamalarını taklit ederek, çok fazla sayıda veriye ilişkin daha kapsamlı bir analiz kapasitesi sunar; olabildiğince karmaşık ve soyut problemlere uygulanabilir çözüm önerileri sağlar. Bugün itibarıyla yapay zeka daha ziyade sistemlerdeki güvenlik ihlallerini tespit edip engellemek, teknolojik sorunları çözmek, üretimi gereksiz kullanıcılardan arındırarak verimi artırmak için kullanılmaktadır. Eğitim alanında kullanımı genişlemekte, tıp alanında insanların adeta yaşam kalitelerini ve ömürlerini hesaplamakta, hatta kendi pop müzik bestelerini bile yapmaya başlamaktadır. Yapay zekanın bu denli yaygınlaşmasında fiyat-performans çerçevesinde sunmuş olduğu yararın maliyetinden çok daha fazla oluşu, eğitim için analiz edilmesi mümkün olmayan yüksek miktarda veriyi (*big data*) kullanabiliyor olması, rekabet ve inovasyonda çok ileri bir seviye sunması yapay zeka çalışmalarını tüm ülkeler ve şirketler için adeta vazgeçilmez kılmaktadır.

Tam da bu nedenle aslında herkes yapay zeka konusunda Hawking ve Musk kadar karamsar değildir. Rollo Carpenter gibi yazılımcılara göre, insanların daha uzunca bir müddet teknolojinin kontrolünü sürdüreceklerini ve bugün bazılarını endişeye sevk eden insan zekasını geçecek kadar güçlü algoritmalara sahip yapay zekanın (*humanoid robotlar*) üretilmesi için belki daha onlarca yıl alacaktır (*bbc.com, 2014*). Dolayısıyla, belki ya-

Belki yapay zeka kısa vadede distopik bir geleceğe yol açmayacaktır; ancak herkesin üzerinde uzlaştığı tek bir konu varsa giderek artan oranda akıllı makineler insanoğlunun yaptığı işleri ellerinden almaya devam edecektir.

pay zeka kısa vadede distopik bir geleceğe yol açmayacaktır; ancak herkesin üzerinde uzlaştığı tek bir konu varsa giderek artan oranda akıllı makineler insanoğlunun yaptığı işleri ellerinden almaya devam edecektir. Aşırı makineleşmenin insan türünün geleceği konusunda yaratacağı tehditler, bizi önümüzdeki yıllarda 19. yüzyıldaki sanayi devriminin yarattığı köklü sosyo-ekonomik değişimin doğurduğu devrimci sosyalist veya anarşist akımlara benzer siyasi, ideolojik, felsefi ve hatta dini akımların ortaya çıkmasına da yol açabilir. Nitekim yapay zeka çağına girmeden ama bilgisayarların ilk modellerinin iş aleminde, üniversitelerde ve günlük hayatımızda kullanılmaya başlandığı 20. yüzyılın son çeyreğinde bu teknolojik gelişmelere felsefi ve eylemsel düzeyde karşı çıkan ve halen hapiste cezasını çeken ABD’li ünlü anarşist Ted Kaczynski (diğer adıyla “Unabomber”) yayınladığı siyasi manifestosunda şunları yazmıştı: “Sanayi Devrimi ve sonuçları insan soyu için bir felaket oldu. Bu sonuçlar, “gelişmiş” ülkelerde yaşayan bizlerin yaşamdan beklentilerimizi oldukça arttırırken toplumun dengesini bozdu, yaşamı anlamsızlaştırdı, insanları aşağılamalara maruz bıraktı, yaygın psikolojik acılara (3. Dünya’da fiziksel acılara da) yol açtı ve doğal dünyayı şiddetli zararlara uğrattı. Teknolojik ilerleşimin devamı durumu daha da kötüleştirecek; insanları daha büyük aşağılamalara maruz bırakıp, doğal yaşamda daha fazla zarara sebep olacak; büyük olasılıkla daha fazla sosyal bozulmaya ve psikolojik acılara yol açacak; belki de “gelişmiş” ülkelerde bile fiziksel acıların artmasına neden olacak (Türkçesi için bkz. <https://etilen.net/unabomber-manifesto-sanayi-toplumu-ve-gelecegi/>).

YAPAY ZEKA VE KİMLİKSİZ BİREYİN DOĞUŞU MU?

Ancak Yapay Zeka özellikle iki yönüyle endişeye de yol açmaktadır. Birincisi, insan iradesini hiçe sayan ve insana ihtiyaç duymayan “kendi başına karar alma kabiliyeti”; ikincisi, matematiksel bir algıyla olayları ele alıp insani değerleri, inançları, hissiyatı ve davranış kalıplarını, analiz sürecine katmayıp, olayları veriler bağlamında “hissiz, değersiz, manasız” bir içerikle ele almasıdır. Birinci yönüyle daha çok seküler bir bakış açısıyla bazı bilim adamlarında yukarıda özetlenen “insanlığın varoluşuna” yönelik yeni kaygılar üretmektedir. Ancak son zamanlarda yapay zekanın günlük hayattaki uygulamaları yaygınlaştıkça ahlaki, dini ve felsefi tartışmalar da artmaktadır. Örneğin sürücüsüz arabalar trafiğe çıktığında kime çarpıp kime çarpmayacağına nasıl karar verecek? Dahası, “insansı yaratıklar” diyebileceğimiz humanoid robotlar yaygınlaşıp üretim süreçlerinden hasta bakımına kadar hayatın her alanını kontrol

Elbette, yapay zekanın eğitim, tıp, fen araştırmaları gibi alanlarda insanlığa büyük hizmetler sunduğu ve sunacağı açıkça görülmektedir.

edeceklerine ilişkin varsayımlar din adamları arasında da konuya ilgiyi artırmaktadır. Bazı din adamları insanın yerini almaya aday olan humanoid “yaratıkların” dinin esas muhatabı olan “insan” yerine konulup konulamayacağını gündeme almıştır. Örneğin kilise papazları, vaftiz olmak için kiliseye böyle bir “robotik varlığın” gelmesi durumunda nasıl davranılması gerektiğini tartışmaya başlamıştır. Aslında insanı beden ve ruhtan oluşan kutsal bir varlık olarak gören İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik için humanoid yaratıklar sorunu göz ardı edilip geçiştirilemeyecek kadar yeni bir durum ortaya çıkarmaktadır. Belki de bazılarının dediği gibi yapay zeka, Darwin’in evrim teorisi kadar dini alanda yeni bir tartışma yaratmaya aday bir konudur. İslam dünyasında henüz bu konu enine boyuna ele alınmasa da kilise kurumsal olarak bazı açıklamalar yayınlamaktadır. Din adamlarının yapay zekayı bilimsel bir ilerleme olarak takdir etseler de, bu bilimsel gelişmenin yüce yaratıcının insana ruh veren gücünü aşamayacağı konusunda hemfikir oldukları söylenebilir (Bkz. Kate Levchuk, “AI vs. God: Who Stays and Who Leaves”, Forbes, 5.8.2018).

Aslında din adamlarının ötesinde daha geleneksel muhafazakar toplum önderleri ise yapay zeka üzerinden son zamanlarda ortaya çıkan ve toplumda geleneksel olarak var olan ve yaratılışın zorunlu gerçeği olarak kabul edilen kadın-erkek rollerinin ayırımına dayalı insan toplumlarının cinsiyetsizleştirilmesi tartışmalarının gündemine eklenmiş durumdadır. **Yapay zekanın insan değerlerini, fitratını, duygularını dikkate almayıp eriştiği sonuçlardaki kusursuzluk, insanlar arasında “kusursuzluğun ancak değerlerden arınmış bir yaşamla mümkün olacağı” algısını yarattığı ifade edilmektedir.** Muhafazakarlar, K-Pop, cinsiyetsizleştirme, deizm ve ateizm gibi tartışmaların doğal olmadığı, küresel toplumun geleceğine ilişkin bazı sosyal ve siyasi mühendislik çalışmaları veya bazı sermaye gruplarının çıkarlarıyla ilişkili olabileceği kaygısını taşımaktadırlar. Açıkçası, her türlü insani değerlerden arındırılmış, yeni Paganist bir küresel zihniyet inşasıyla yapay zeka tartışmalarının aynı düzlemde tartışılmasını bir tesadüften çok kurgu olabileceği iddiaları da dile getirilmektedir.

Muhafazakarlara göre, bu bağlamda önce LGBT gibi cinsel tercihlerde “özgürlük”, ardından “benim bedenim, benim kararım” gibi özgürlük ve insan hakları temelli bazı sempatik söylemlerle oluşturulan algısal alt yapı, bugün Güney Koreli müzik grupları aracılığıyla kadın ve erkek-

Aslında insanı beden ve ruhtan oluşan kutsal bir varlık olarak gören İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik için humanoid yaratıklar sorunu göz ardı edilip geçiştirilemeyecek kadar yeni bir durum ortaya çıkarmaktadır.

rin makyaj yapıp birbirlerine benzediği solistlerle normalleştirilmeye çalışılmakta, insanoğlu adeta binlerce yıldır sahip olduğu kadın-erkek kimliklerinden soyutlanmakta ve yapay zeka çağına özgü cinsiyetsiz ve kimliksiz bireyler yaratılmaktadır. Dolayısıyla böyle bir çağda, ahlak, din ve toplumsal normlara göre hareket eden “toplumsal insan” yerine; tercihleri, zevkleri, davranışları ve başarı beklentileri algoritmalarca yönlendirilen ruhsuz, değersiz ve hissiz yeni bir varlık türüne dönüşmektedir. Atomize olmuş, dini ve ahlaki normları olmayan yeni insan türü artık Aristo’nun tanımladığı gibi, kendini diğer hem cinsleri ile birlikte yaşama-ya mecbur gören Zoon Politikon (*sosyal ve siyasal bir varlık*) olmaktan çıkacaktır. Gerçek insan ile sanal insanın birlikte yaşadığı yapay toplumlar ortaya çıkacaktır.

Aslında bu yapay tekno-kimlikler, tıpkı modern çağdaki ulus devletlerin kabile ve aşiret gibi grup aidiyetlerini arkaik hale getirip daha üst bir aidiyet formu olarak sunduğu “ulus” kimliğini önermesi gibi, etnisite, din, cinsiyet, ırk ve millet gibi aidiyet bağlarını anlamsız hale getirmektedir. Kahir ekseriyeti Müslüman olan Türkiye’de de medyanın ve siyasetin gündemini meşgul eden İstanbul sözleşmesi eksenindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve LGBT hakları ile deizmin gençler arasında yaygınlaşmasına ilişkin tartışmaları da esasen bu bağlamda küresel düzlemde ortaya çıkan yeni tartışmaların ülkemize yansımaları olarak okumak gerekir. Allah’ın varlığına inansa da bu dünyanın işleyişine ve insan hayatına karışmadığına inanan deistler ile bireyin kendisini erkek ve kadın kimliklerine hapsedmek zorunda olmadığını savunan cinsiyetsizler ve kendisini belli bir vatana ve millete bağlı hissetmeyen milliyetsizler aslında aynı akımın farklı göstergeleri sayılabilir. Mega anlatıları, dinsel inançları ve mekânsal aidiyetleri önemsemeyen, kendi bedenlerini, tercihlerini, çıkarlarını ve zevklerini her

şeyin üstünde tutan yeni bir felsefi-ideolojik akım, insanlar ile humanoidlerin birlikte yaşadıkları hibrit toplumların ideal yaşam reçetesi gibi sunulmaktadır.

Böyle bir felsefenin ve hayat tarzının hibrit toplumlarda yaşayan humanoid bireyler için bir anlamı olmasa da biz gerçek insanlar için (*konvansiyonel insanlar mı desek?*) ne tür psiko-sosyal sonuçlar yaratacağını öngörmek kolay değildir. Ancak ABD’de her yıl artan okul kurşunlamaları (*school shooting*), K-Pop fanları ve bazı bilgisayar oyunları bağımlıları arasında artan intihar eğilimlerini Durkheimci bir okumayla tekno-toplumların ilk patolojik sonuçları olarak okuyanlar vardır. Gerçekten de insan hayatı üzerinde devrimci etkileri olacak devasa gelişmeler toplum dokusunu bozmakta ve hayatın anlamı üzerindeki köklü sorgulamalara yol açabilmektedir. Örneğin bazı gözlemciler hibrit toplumların ortaya çıkmasının erkek ve kadın cinsinin gönül birlikteliği ile kurulan aile kurumunu kökten sarsıcı bir rol oynadığı kanaatindedirler. Sonuçta ortaya çıkan cinsiyetsiz tavırlar, cinsiyetini kabullenmiş ancak kendisini bununla sınırlı görmeyen davranışlar, meşru ilişkiyi benimsemiş ancak çocuğu bir yük olarak gören hayatlar şeklinde uzatılabilecek “hedonist, değerlerden arınmış” bir bireyler yığını ortaya çıkabilmektedir. Özellikle tüm dünyada muhafazakarlar, aile gibi dini inançla tahkim edilip kutsanmış bir kurumun zayıflamasını kaygı ve endişeyle karşılamaktadırlar.

YARIŞAN KÜRESEL PROJELER VE YAPAY ZEKA

Üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir soru da şudur: Gerçekten yukarıda sözü edilen ve özellikle muhafazakar kesimlerde kaygı uyandıran robotlaşan kimliksiz bireycilik anlayışı ileri teknolojinin hayatımıza hakim olduğu sosyo-ekonomik şartların doğal bir sonucu mudur, yoksa bazı güç merkezlerinin kendi ekonomi-politik çıkarlarına

uygun bir dünya tasavvurunu uygulamaya koymaya yönelik bilinçli bir politikanın sonuçları mıdır? Bazıları cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik projelere milyonlarca dolarlık fon ayrılmasını ve tüm dünyada onur günü adı altında cinsiyete bağlı kimlikleri reddeden sokak gösterilerinin düzenlenmesini basit bir tesadüf olarak görmemektedirler.

Bu soruları sormamız ve üzerinde derinliğine düşünmemiz öncelikle içinde yaşadığımız yapay zeka ve ileri teknoloji çağını daha iyi anlamak için elzemdir. Anlamadan ve teşhis koymadan sağlıklı ve anlamlı bir gelecek tasavvuru yapamayız. Önleyici tedbirler alamayız. Kanaatimizce bugünkü dünyada siyasi alanda da zaman zaman dile getirilen iki akımın mücadelesine şahit oluyoruz. Bir tarafta, son otuz yılda iletişim ve ulaşım teknolojilerinin itmesiyle giderek hızlanan ve yapay zeka çağında zirveye çıkan yeni bir küreselleşmeci dalgayla karşı karşıyayız. Yeni dalga bu kez ulusal sınırları değiştirmeyi değil; insanın din, milliyet, cinsiyet gibi zihni ve davranışsal kalıplarını teknolojinin gücüyle kırmak ve yeni Paganist bir düşünce ve hayat tarzının önünü açmayı amaçladığı söylenebilir. Bu süreç sadece kendi düzleminde ve doğal seyrinde de gitmiyor. Varlığını ve devamını yedi milyar insanın fiziki, dini, ideolojik ve siyasi sınırlamalardan arınmış olarak küreselleşmiş kapitalist düzenin derinleşmesinde gören sermaye ve çıkar grupları ile toplumların zenginliğini, refahını ve güvenliğini milliyetçilik ve ticari korumacılık politikalarında gören içe kapanmacı diğer grupların rekabeti bugünkü dünya düzenin temel fay hattını oluşturuyor. Şimdilik ortada olan şey toplumsal karmaşa, küresel kaos ve zihinsel anarşi durumudur. Milliyetçiler “milli teknoloji ve yerli yazılıma” yatırım yapıp kendi milletlerinin dini ve milli kimliklerini tahkim etmeye çalışırken, Soros gibi küreselciler ise yeni teknolojileri de kullanarak cinsiyetsizleştirme, deizmi destekleyerek dini kimlikleri zayıflatma ve siyasi kimliksizleştirme politikaları ile yeni küreselleşmeci dalgaya ivme kazandırma peşindeler.

Özetle yapay zeka, tüm bu mücadele eden aktörlerin elinde bir araç ve insanlık için kendi başına mutlak iyi veya kötü demek doğru değil. Önemli olan Aristo ve Farabi'den devraldığımız “iyi ve erdemli bir toplum” yaratmak için bu aracın nasıl kullanılacağıdır. Bu mücadele belki de hiç kimsenin öngöremediği bir şekilde sonuçlanabilir. Türkiye olarak bizler de bu tartışmaları derinlemesine yapmak zorundayız ve gelecek tasavvurumuzu oluştururken eğitimden kültüre tüm politikalarımızı bu yeni gerçeklik üzerine inşa etmek durumundayız. Hiçbir şey için geç kalmış sayılmayız.

Soros gibi küreselciler ise yeni teknolojileri de kullanarak cinsiyetsizleştirme, deizmi destekleyerek dini kimlikleri zayıflatma ve siyasi kimliksizleştirme politikaları ile yeni küreselleşmeci dalgaya ivme kazandırma peşindeler.

Uzam: Yapay Zeka ile Yaşam Kılavuzu

ÖZKAN TEKİN

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. Onlar mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. Bu yolda hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah’ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Maide Süresi 54. Ayet)

MAKİNELER düşünebilir mi sorusu üzerinden 70 yıl geçti. Bugün mantığın kurallarını işleterek yeni çıkarımlara ve yeni bilgilere makineler de ulaşabilmekte. Üstelik verili her bir bilgi, atlanmadan, unutulmadan, ihmal edilmeden karar anında değerlendirilmektedir. Öğrenmeyi öğrenen makineler, dur durak bilmeden kendilerini geliştirmekte, insan yaşantılarına sokulmakta ve deneyimlemektedir. Makinelerin her deneyimi onları daha da kusursuzlaştırmakta ve insana yakınlaştırmaktadır. İşlerin büyük çoğunu makinelere kaptıran insanın var oluşu, artık düşünmesinin ötesine geçmiş ve düşünmeyi ayırt edici bir unsur olarak merkeze koymak gelecek tasarımında önemini yitirmiştir. Descartes’ten bu yana sekülerleşen bilinç, düşünmeyi mekanikleştirmiş; deneyimlerin, mantığın kuralları içerisinde bir dizgeye indirgemıştır. Artık öngörülebilir insan, makineler yoluyla kopyalanabilecek kıvama gelmiştir.

Tek tek her bir insanın deneyimlerinin, bir insanın tek başına hayatı boyunca çalışsa da baş edemeyeceği bilgi yığınlarının verili data-lara dönüştürülerek makinelere öğretildiği günümüzün yapay zekaları, insan karşısında hayranlık verici zaferlere imza atmaktadır. Satrançta Kasparov'u yenen *Deep Blue* ya da bilgi yarışmasında bütün soruları bilen *Watson*, yeni dünyanın mitleridir. Merkeze insanın refahını koyarak geliştirilen, pazarlanan özeldir yapay zeka, genelde teknolojik gelişmeler nimet ve şükür kavramlarımıza göz dikmiştir. Ne ekmek eski ekmek ne de içtiğimiz su, susuzluğumuzu gideriyor. Hiç bir şeyin hikayesi yok artık. Soframızdaki bulgurun, hangi dibekte dövüldüğüyle ilgilenmiyoruz. Ahırımızdaki Yıldız, Alaca ile bir bağımız yok. *Stalker*'deki izcinin dediği gibi; doğanın bize fısıltısını duyurabileceği dinginliğin uzağına düştük. Nerdeyse Belkis'in tahtına kurulmuş, bir o yana bir bu yana ışık hızıyla savrulan mekansız özneleriz. Bir yerde kalmayı, oyalanmayı, tefekkür etmeyi boşa zaman geçirmek olarak; başarıyı kazançla, mutluluğu sahip olmakla eşitlemenin erdemine inandırıldığımızdan beridir ki; kanaat etmeyi bıraktık, bereket yaşantımızı terk etti. Zamandaki hız, mekandaki ani değişim ait olma duygumuzu dumura uğrattı. Uzamı parçalanan insan, var oluşu gereği, sağalttığı bu duygunun yerine yapay zekaya sahip robotlara, makinelere ait olmayı seçmektedir. Artık bizlerin yapabilirlikleri ve yeteneklerinden çok daha fazlasını, çocuklarımızdan bile değil, sahip olduğumuz makinelerimizden beklemekteyiz. Benim robotum senin robotundan daha hızlı koşar yollu böbürlenmeler, şu anda gerçekte yapamadığımız ancak başkalarının yaptıklarını izleyerek yapmış olma duygusunu yaşadığımız birçok şey, boyut değiştirerek robotlarımız, ya da giyilebilir teknolojiler sayesinde teknolojik güçlerle donanarak kendimiz üzerinden gerçekleştireceğiz. Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik üzerinden herkes kendi kurduğu dünyada adalet dağıtabilecek, kendi ürettiği kötülerle savaşabilecektir. Yeni dünyada herkesin kahraman olma imkanı var. Peki önümüzde bekleyen asıl soru şu: Kazanan her şeyi alır, ilkesinin hüküm sürdüğü düzende en akıllı, en yetenekli robotlara sahip olanlarla olamayanlar arasındaki savaşta insanlık daha nelerini kaybedecektir?

Durup bir daha düşünelim (*Bu cümle bile yeni dünyada bir kaybı işaret etmektedir*). Akıllı makineler çağında insan kendi onurunu korumak, makineleşmeden kalabilmek için ne yapmalıdır? Akla ilk gelen cevaplardan biri, olanı fark edecek bir bilinç ve tavır geliştirmek şeklindedir. Lakin uzamını kaybeden bilinç, insanın kontrolünden çıkmış görünüyor. Bugün bilinçli bir şekilde verdiğimiz kararlar, neden sonuç döngüsünde

Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik üzerinden herkes kendi kurduğu dünyada adalet dağıtabilecek, kendi ürettiği kötülerle savaşabilecektir. Yeni dünyada herkesin kahraman olma imkanı var. Peki önümüzde bekleyen asıl soru şu: Kazanan her şeyi alır, ilkesinin hüküm sürdüğü düzende en akıllı, en yetenekli robotlara sahip olanlarla olamayanlar arasındaki savaşta insanlık daha nelerini kaybedecektir?

bir zamana ve mekana işaret etmiyor, tecrübelerimize yaslandığı için de onları sorgulama ihtiyacı duymuyoruz. Üstelik bu durum bize yaşam kolaylığı, zihin konforu sağlıyor. Yapay zeka, insan tecrübelerini kendinde topladıkça, daha da akıllandıkça her bir tekimizden daha yetenekli hale geliyor ve daha hızlı, isabetli kararlar alabiliyor. Hesap makinesi, nasıl hesaplama becerimizi; navigasyon nasıl yön duygumuzu elimizden alıyorsa, bilincimizle aldığımız bir çok kararlar yakın gelecekte yapay zekalar yoluyla olacaktır. Bilinçli kararlarımız kendi zihnimizin bir ürünü olmaktan çıkarak, yapay zekanın deneyimlerine dönüşecektir. Yaşantımızın her alanını ele geçiren ve her türlü mahremiyetimiz ve kutsalımız üzerinde tepinen yapay zekanın ağları içerisindeki kısıtlanmış insan bilinci, kararlarında ne kadar söz sahibidir. Var olan ve olması muhtemel bütün senaryoların çok kısa sürede analiz edilerek kullanılması, alınan kararda isabeti artırmaktadır. O kadar ki, yol ayrımındaki insan kararında kendi iç görüşünden daha çok yapay zekanın verdiği karara güvenmektedir. Bilginin sayılabilecek bir nesneye dönüştürülmesi ve tasarımlar, algoritmalar yoluyla yeniden yeniden üretilebilmesi elbette insanlığın bir başarısıdır. Sorun bilginin salt mantıksal bir dizgeye indirgenmesinde ve büyük şirketlerin güç devşirecek şekilde bilgiyi yapılandırmasındadır. Sorun bilginin gücüyle insanın kendini efsunlamasıdır.

İçinde bilinç geçen bütün çözümlerimiz gelecek insan tasarımında maalesef yapay zekanın kullanım alanında kalacak ve çıkış için doğru yolu göstermeyecektir. Çünkü bilinç hep mantıklı olanı bizden yapmamızı isteyecektir. Mantıklı olanı zaten yapay zeka yapabilmektedir. Bu durumda sorunumuzu tekrar tanımlamamız gerekir: Bilincini yapay zekaya kaçınılmaz olarak kaptıran ve kararlarında yapay zekanın etkin olduğu bir insanı makinelerden ayırabilecek ve onu eşrefi mahlukat olarak yeniden tanımlayabilecek imkanımız nedir? Bu soruya verilebilecek en muteber cevabımız; insan fitratıdır. Bütün canlılar neslin devamı konusunda en yüksek motivasyona sahiptir. İnsan neslinin devamı konusunda bir tehlikeyle karşılaştığında fitratı gereği ortaya koyacağı çözümlerle kendini geleceğe taşıyacaktır. İnsan fitratı gereği bir bilince sahip olduğu kadar, bilinçdışı da sahiptir. Duygularımıza bilinçdışımız ev sahipliği yapar. Bilinçdışı biz fark etmesek de yanı başımızda bir imkan olarak durmakta, kararlarımıza etki etmektedir. Aldığımız kararların bazen mantıksal bir izahı yoktur, duygularımız galebe çalmıştır. Duygusal yanımız, bazıları duygusal zeka da diyor, yapay zeka ile çözümleyemeyeceğimiz çok daha derin sorunlarımıza çözümler üretmektedir. Sezgi ve vicdan, yapay zekada olmayan ancak insanda çok güçlü bir şekilde var

Sorun bilginin salt mantıksal bir dizgeye indirgenmesinde ve büyük şirketlerin güç devşirecek şekilde bilgiyi yapılandırmasındadır. Sorun bilginin gücüyle insanın kendini efsunlamasıdır.

olan duygusal yetilerdir. Yaşam mücadelesinde bunlara yer açtığı ölçüde insan, makineleşmekten kurtulacaktır.

İnsan anlamayı bilen, anlayabilen bir varlık olarak kendisini geleceğe uzatır. Bu öğrenmenin/bilmenin daha üst bir formudur. Örneğin suyun moleküler yapısı, içinde taşıdığı mineraller vs. bilgilerine sahip olsak bile gündelik yaşantımızda onun içilebilir ve içtiğimizde de susuzluğumuzun gidermesiyle ilgileniriz. Suyla kurduğumuz bu ilişkinin, bir yapay zekanın elektrikle olan ilişkisinden ayıran temel özelliği, insanın bu ilişkiye yüklediği anlamdır. Bir lahza da olsa durup, kendimizi geriye çektiğimizde; tüm yapıp etmelerimizin bu dünyadaki anlam arayışımızın bir parçası olduğunu görürüz, görmeliyiz. Yapay zekanın böyle bir problemi hiç olmayacaktır. Yapay zeka için olan; kendisine tanımlanan algoritmalar yoluyla kararlar vermesi ve bu kararlardan hareketle yeni algoritmalar oluşturması ve tekrar kararlar vermesi, bu kararlara uygun eylemlerde bulunabilmesidir. Ancak tüm bu döngü hep bir karar alma ve buna uygun eylemde bulunmaktan ibarettir. Yapay zekanın bir kararsızlıkla ya da yeni bir durumla karşılaşması; algoritmasının sonsuz döngüye girmesine, fatal error vermesine neden olacaktır. Yazılımcılar bu sorunu gidermek için yeni yazılımlar, yamalar yayınlayacak, sistemleri güncelleyecektir. Yani her durumda yapay zeka -belki bir alanda çok üstün yeteneklerle donanmış olsa da- insanın anlama yeteneğine ihtiyaç duyacaktır. Örneğin yapay zeka algoritması için sonsuzluk bir hata kaynağı iken insanda, yaşamı boyunca sonlu deneyimler yoluyla tasarladığı zihinsel bir imkandır. Biz sonsuzluğu bilemeyebiliriz ama anlayabiliriz. Zamanın akışkanlığı, mekanın devamlılığı duygusunu bize veren bu imkandır. Yapay zekada zaman ve mekan; en küçük parçalara ayrılıp sonra da birbirine eklenmesiyle, hep bir hesaplama ile tasarlanırlar. Yapay zekanın her eylemi karar almaya giden yolun bir aşamasından ibarettir, kendisine öğretilmiş olanı yapmaya programlanmış olup algoritmasının dışına çıkması mümkün değildir. Ama insan sorumlu olan bir varlıktır: Sorumluluğunu bazen yerine getirir, bazen de ihmal edilebilir. Her iki durumda da sonuçlarına katlanır, bedel öder. İnsan doğrudan ihtiyaç duyduğunda ya da acıdığı anda serçe parmağının farkına varır, refleksleri belirli bir hesaplama olmadan bağımsızdır, sadece zevk aldığı için bir fincan kahve içer, bazen yorgun, bazen de çılgın olabilir. Tüm bunlar yapay zekaya asla kazandırılmayacak özelliklerden birkaçıdır. Her şeyin neden sonuç döngüsü içerisinde ele alınması zihnin ve eylemlerin yapaylaşmasına, yaşamın bir *Truman Show*'a dönüşmesine, anlamın yitirilmesine yol açmaktadır. Yapay zekanın işlerimizi elimizden almasına

Eğer zamanın nasıl geçtiğini bilmiyorsak ve kendimizi anlamlandırabildiğimiz, nefes aldığımız mekanları yitirmişsek; yapay zeka içimize otağ kurmuş ve bizi yönetiyor demektir. Uzamı parçalanan insan; duygularından arındırılmış, damak zevkine uygun tatlandırıcılarla mantıklı yaşamın pençesine düşmüştür.

*Medeniyet kurucusu
iddiasındaki bir neslin
tarafı olarak bugün,
özellikle yapay zeka
bağlamında, konformizme
yenik düştüğümüzü ve
yapay zekanın bilincimizin
sekülerleşmesinden
beslendiğini not etmeliyiz.*

ve işsiz kalmamıza neden olacak etkisinden daha büyük tehlike yapay zeka yoluyla insan zihninin ve yaşantılarının yapay zekaya uyumlu hale getirilmesidir. Özellikle dijital medya, filmler, reklamlar, ortalığa saçılan distopik ya da ütopyik senaryolar insan zihnini etkileyerek, yapay zekanın çalışma prensiplerine yakınlaştırmaktadır. 0 ve 1 üzerine kurulu bir zekanın, insanın “amacı kendinde tek eylemi” mutluluk arayışına ortakçı haline getirilmesi onur kırıcıdır. Varoluşumuzun büyük sorularını hesaba katmadan kurguladığımız her yaşam biçimi bize Sodom ve Gomora’yı hatırlatmalıdır. Robotlar ürpermez titremez; insan ise ürperir, titrer, yüce olana haşyetle bakar. Yaptığımız her işi yapabileceğimiz en iyi şekilde, insanın faydasına sonuçlar üreteceğini umarak yapabilirsek ve bunun bir ibadet olduğuna da inanabilirsek eğer, yapay zekayla birlikte yaşamın en önemli koşulunu yerine getirmiş oluruz.

İnsanı gelecek konusunda endişelendirmek her zaman müşterisi bulunan bir pazarlama stratejisidir. Yapay zeka çalışmalarının devamlı gündemde tutulması, özendirilmesi, yaşamın her alanına sokulması bu kapsamda değerlendirilmelidir. Teknolojiyi elinde tutan dev şirketler, yapay zeka yoluyla kazançlarını katlamaktadır. Neyin ihtiyaç olduğunu daha anlamlandırmadan sahip olmayı bize güdüleyen enformasyon bombardımanı daha iyi bir geleceği kulaklarımıza fısıldamaktadır. Yapay zeka ile birlikte çalış - kazan - harca dengesi, herkes gibi kalarak mümkündür. Yapay zeka, bizleri mantıklı olmaya davet ettiği kadar, kusursuz bir yaşam da vaat etmektedir. Her tarafımızı saran hatırlatmalar, zamansızlık içerisinde zamanı değerli kılacak, daha hızlı, daha kısa sürelerde işleri halledebilecek asistanlar yaşamımızın yeni ortaklarıdır. Her an online olmayı, bizi ilgilendirmese de çok uzağımızda, dünyanın başka bir köşesinde olanı kaçırmamamızı sağlayan bilgiç yumurtaların, yakında çoğalmamıza da karışabileceğini öngörmeliyiz. Yapay zeka, insanın kendisine yeteceği duygusunu bize verdikçe; tanrısalığa yol açılır. Tanrı hiçbir şeye ihtiyaç duymaz, mükemmeldir ve geleceği uzatabilecek ömür, yapay zekanın hız tutkusunda gizlidir. Yapay zeka için yaşamak, sonsuzca sürülen bir aracın içindeki insanın, mantık dairesindeki devrimidir. İnsan ölür elbet, geleceği yapay zekaya miras kalır. Hep eksik kalmamız; geceler boyu telefonla konuşmamız, internette hep bir şeyleri aramamız, bu sebeptendir. Öyleyse kendimizi özel hissetme sıradanlığına ve bize aşırı konfor sağlayan alışkanlıklarımıza dur, diyerek yapay zekaya haddini bildirmeye başlayabiliriz. Hatırlatmalar için hafızamıza güvenmeliyiz. Olsun, bazen unutamız randevumuzu. Akıllı tahtada kusursuz bir çember çizmek yerine, kalemle yamru yumru bir çember çizelim. Hani organik besinler var ya görünüşleri, hormonluları kadar cazip

değil; varsın öyle olsun, kusurlu olsun yapıp etmelerimiz. Hatalarımıza katlanabilmeyi öğrenmeli, pişmanlıklar yaşamalıyız. Hatalarımızla da kendimizi sevdirebiliriz. Başkalarının hatalarını hoş görmekle işe başlayabiliriz mesela. Her hata, insanı daha gerçekçi ilişkiye zorlar, bedel ödetir çoğu kere. İnsan oluşumuza başarılarımızdan daha çok başarısızlıklarımızın, yenilgilerimizin imkan sağladığını bilmeliyiz.

Eğer zamanın nasıl geçtiğini bilmiyorsak ve kendimizi anlamlandırabildiğimiz, nefes aldığımız mekanları yitirmişsek; yapay zeka içimize otağ kurmuş ve bizi yönetiyor demektir. Uzamı parçalanan insan; duygularından arındırılmış, damak zevkine uygun tatlandırıcılarla mantıklı yaşamın pençesine düşmüştür. Bu bir hastalık halidir ve en çok da kaybedeceği bir şeyleri olan insanlar arasında yaygındır. Uğruna endişelendiğimiz gelecek nesiller, fitratı gereği bu hastalıkla baş edebilmenin yolunu öğreneceklerdir. Çünkü insanlığın kıyamete kadar var olacağına inanıyoruz. Gelecek nesiller için endişe duymamız aslında kendi geleceğimize duyduğumuz endişenin yansıtılmasından kaynaklandığını fark etmeliyiz. Kendi sorumluluklarımızı gelecek nesillerin görevi olarak ötelemek, zihnini yapay zekaya çarptıran insanın en dramatik davranışdır ve gelecekte bu durum yeni bir ortaçağ olarak tanımlanacaktır. Derebeylerine başkaldıran insan, bir gün yapay zekaya başkaldırarak yeni bir aydınlanmanın yolunu elbette açacaktır. Ancak medeniyet kurucusu iddiasındaki bir neslin taraftarı olarak bugün, özellikle yapay zeka bağlamında, konformizme yenik düştüğümüzü ve yapay zekanın bilincimizin sekülerleşmesinden beslendiğini not etmeliyiz. Yapay zekanın insana musallat olan, bugün çok hissedilmese bile, yakın gelecekte tüm insanlığı tehdit eden yeni nesil bir vebaya dönüşeceğini unutmamalıyız. O günler gelmeden bununla baş edilemeyi öğretebilecek ve salt iyi bir gelecek için değil; daha iyi insanı yetiştirmek için eğitim sistemimizi yeniden kurgulamalıyız. Bunu hemen şimdi yapmalıyız. Uzun uzun planlar yaparak, imkanların kusursuz olmasını bekleyerek geçirdiğimiz vakitler, zaman kaybından ibarettir. Hani klasik bir söylemimiz vardı; zaferden değil, seferden sorumluyuz, diye. Basit olana öykündüğümüz ve gönlümüzü kattığımız her sürecin bir eğitime dönüştüğünü ancak yola çıkanlar anlayabilecekler.

Çünkü insanlığın kıyamete kadar var olacağına inanıyoruz. Gelecek nesiller için endişe duymamız aslında kendi geleceğimize duyduğumuz endişenin yansıtılmasından kaynaklandığını fark etmeliyiz.

Geleceğin İnşasında Hâl Ehlinin Kaal Ehline Üstünlüğü

PROF. DR. FATİH SAVAŞAN

GENÇLERİ nasıl yetiştirelim?’ sorusuna cevap ararken de gençler(1)e konuşurken de beni bir telaş alır. Şunca yılın tecrübesinden sonra bu sorunun da gençlerle konuşurken geliştirilen dilin de revizyona ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Revizyon gereklidir çünkü gençlerle tek yönlü bir iletişim mahzurludur; mahzuru tolare edilebilecek düzeyde olsa bile verimsiz bir yöntemdir. Bir defa gençlerin ‘yetiştiricilerin’ bilgi ve tecrübe birikiminden faydalanarak ‘aydınlanacak’ ve ‘yetişecek olması’ aslında tek yönlü nedensellik bağı talep etmesi ile maluldür. Adeta bilgi ve tecrübenin şırınga ile damardan verilebileceği ve istenilen sonuca ulaşılabilirliği yanılığının bir tezahürüdür bu tutum. Tek yönlü nedenselliği biraz yumuşatalım: Çift yönlü bir nedensellik ve etkileşim kurgulansa bile ilişkinin merkezine ‘gençleri yetiştireceklerin’ yerleştirilmesinin muhtemel sonuçlarından birisi anakronizmdir.

*Bir defa geçmişin ve geçmişte
biriktirdiğimiz tecrübenin
geleceği inşa etme işinde
mutlaka bize yardımcı
olacağı ön kabulü ne kadar
geçerlidir? Geçmiş bizim
sadece ümidimizi değil
korkumuzu da besler.*

HEPİMİZ İBN'ÜL VAKTİZ

Tasavvuftan mülhem hepimiz ‘vaktin oğluyuz’. Zamanı okuma, oradan hızını alarak geleceği inşa etme işinde gençlerin tecrübelilerden başarılı olma ihtimali daha yüksektir. Haydi, biraz iskonto yapalım, ihtimal daha düşük değildir. Bir defa geçmişin ve geçmişte biriktirdiğimiz tecrübenin geleceği inşa etme işinde mutlaka bize yardımcı olacağı ön kabulü ne kadar geçerlidir? Geçmiş bizim sadece ümidimizi değil korku-

muza da besler; sadece bize ivme katmaz, eteklerimizden de çeker. Hatta tecrübemizi adeta nas gibi konumlandırma çabası ve gençleri bununla sınırlama güdüsü vaktin çocuğunu otuz yıl öncesinde yaşamaya davet anlamına gelebilir. Onları bizden koparmakla veya onların bizimle entegre olmasını engellemekle kalmayız inşa potansiyellerini de zayıflatırız.

Tecrübemizi veya daha da kötüsü tecrübeye dahi dönüştüremediğimiz yaşanmışlıkları adeta nas gibi gençlere transfer etme çabasında ‘aşırı nostalji’ diyebileceğimiz bir tür takıntı göze çarpar: Kişi ve/veya olay bazlı ‘aşırı nostalji’. Genç insanları otuz yıl önce adeta asr-ı saadeti yaşadığımızıza, pür idealist insanların olduğuna ikna etmeye çalışırız. Bu anlatı yönteminde dönemin cami imamları da, öğretmenleri de, STK gönüllüleri de hep idealist insanlardır. Fedakârlık düzeyleri ve dava bilinçleri yüksektir. Hep çileye talip olmuşlardır ve hep vericidirler. Diğerkâmlık tavan yapmıştır. Genci imkânsıza davet ederiz. ‘İyi insanlar, iyi atlara binip gitti’ ise ve gencin karşısında konuşan ya tek kalmış iyi veya o kadar iyi değilse gençten istenen nedir? Hâlbuki gerçekte otuz yıl önce de insanlardan çok azı bu tanımlamaya tam uygun, çok azından biraz fazlası ise kısmen uygundurlar.

Peki, doğru bir örnekleme yapmamızın önündeki engel nedir? Bir başka ifadeyle, sahte ‘asr-ı saadet’ kurgusundan uzaklaşmanın yolu nedir? Bizi bu kurguya düşüren şey imkânlarımızın, kısıtlarımızın ve dolayısıyla imtihanlarımızın farklılaştığı gerçeği ile yüzleş(e)memek. Kentli ve yarı kentli nüfusun artışı, formel eğitim düzeyinin artışı, kişi başına gelirin artışı, teknolojik gelişme ve teknoloji kullanımının artışı, ülke dışına çıkışın artışı... Bu artışların hemen hemen tamamında (*iyi bir istatistiksel çalışma yapmak ve veriye dayalı olarak konuşmak gerektiğini kabul etmekle birlikte bir kabaca ifade edilecek olursa*) dindar/muhafazakâr/İslamcı kesimlerin görece daha fazla pay alması birey ve kesim olarak imtihanın farklılaşmasına yol açtı. Eski tecrübenin ulaşılan yeni konfor seviyesinin dayattığı ekosistemi anlamlandırmada kullanışlılığı artık neredeyse sıfırdır. Görece fakir bir tabanın taleplerini muhalif bir dille ifade ederken, şimdi bürokrat ve siyasetçi olarak taleplere karşılık vermek durumundayız. Muhalif dilin taşıyıcılığını yaparken kullandığı dil de sahip olduğu imkânlar da farklı olan ‘tecrübeli’, yeni konforlu dünyasında söylediği ile yaptığının, tecrübesi ile yaşadığının çelişkisini göremez veya görse bile kabullenemez. Öte yandan ibn’ül vakt olan genç etrafındaki (*kimisi babası, annesi, amcası, teyzesi olan*) çelişkili tuhaf insanları fark etmiş; belki de onları ciddiye almamayı bir pasif strateji olarak benimsemiştir bile.

SADECE HÂL

O zaman ne yapmalı? Mümkünse gençleri yetiştirmeyelim. Onları yetiştirmekten vazgeçelim. Neticede nebatat değiller. Yetişme yolculuklarında onlara sadece destek olalım. Ama sadece talep ettikleri zaman ve talep ettikleri kadar. Zamanı anlama ve geleceği inşa etme çabalarında destek olmanın en güzel yolu ise iyi örnek olmadan geçiyor. Fiili örneklik hali. Mümkünse kelamsız. Sadece hâl ile. Can Yücel'in '20 yaşında ben, / 35 yaşında ben, / 40 yaşında ben ve / bugünkü ben dördümüz.' dizeleriyle güzelce tasvir ettiği gibi bireyler yaşanmışlıkları (*zor olsa bile*) tecrübeye dönüştürmek üzere iç muhasebesini yapmalı ve mümkünse konuşmadan sadece hâl ile gençlere destek olmalılar.

Tecrübe paylaşımının önemini küçümsemişim düşünülmesin. Ama tecrübeyi dayatmak ile onu paylaşmak arasındaki fark açıktır. Tecrübe dediğimiz şey neticede zamanın birinde farklı bir ortamda ve farklı kişilerle etkileşim halinde olmanın ürünüdür. Tecrübeyi dayatmak aslında geleceği değil geçmişi yaşamaya davet etmektir. Sadece bağı koparmaz aynı zamanda enerji tüketir, geleceği inşa imkân ve becerisini törpüler. Oysa yeni kurumlarla ve gençlerle paylaşarak pencere açma girişiminde bulunmak ve böylece isterlerse faydalanmalarına kapı aralamak zamanın gençlerinin anı anlama ve geleceği inşa çabalarına en önemli desteği vermek demektir ve yeterlidir.

Burada bahsi geçen yetiştirmenin ebeveyn yetiştirmesinden (*onu da kapsamasına rağmen*) daha çok kurumsal yetiştirme olduğunu açıkça belirtmek de isterim. Sivil toplum kuruluşları, formal eğitim kurumları, gençlik kuruluşları ve gençliğe temas eden bakanlıklar bunları yönetenlerin geçmiş hafızalarına terkedilmemelidir.

Kısacası gençleri, zamanı okumada ve geleceği inşa gücünü, yöntemini belirlemede özne olarak konumlandırmayı ihmal etmemek gerekir. Gençlerin bu ameliyesinde, faydalanacakları tüm unsurlar içinde tecrübeye de elbette belli bir ağırlık tahsis edeceklerdir. Özellikle sivil toplum kuruluşlarının stratejilerini gençlerin tamamına temas etmeye; sadece belli oranda (varsayalım %10-15) bir genç grubunun iyi yetişmesine destek sağlama üzerine kurmaları gerekir. Zira her kurum veya ülke geleceği inşa ederken sadece donanımlı küçük bir grupta bunu başara-bileceğini bilmelidir.

*Tecrübeyi dayatmak aslında
geleceği değil geçmişi
yaşamaya davet etmektir.
Sadece bağı koparmaz aynı
zamanda enerji tüketir,
geleceği inşa imkân ve
becerisini törpüler.*

Tanzimat ve Müslüman Düşünce

DR. KEMAL ŞAMLIOĞLU

Türk modernleşme sürecinin en keskin dönemeci olan Tanzimat devri, Müslüman düşünce bakımından hâlâ üzerinde durulmaya muhtaç birtakım meselelerle ortaya çıkar. Tanzimat Fermanı söz konusu devre sadece Tanzimat Edebiyatı olarak ismini vermiş bir siyasî vesika olarak görülemez. Ferman, Osmanlı'nın uluslararası küresel koalisyonla ilişkilerini normalleştirme süreci olarak değerlendirilebilecek bir anayasallaşma çabası ve kanun düşüncesinin batılı anlamda bir tezahürü olarak da yorumlanabilir niteliktedir. Elbette Tanzimat Fermanı, ulusların düşünce hayatında görülen aydınlanma devri siyasal formasyonlarla yakın ilişkiler kurması açısından devrin pozitivist siyaset politikasından etkilendiği sonucunu tartışmasız bir gerçek olarak önümüze koyar. Özellikle Batı aydınlanmasının Müslüman düşünceyi ıskalamadığı son yüzyıl itibariyle bütün kamusal ve kültürel dönüşüm/reform endişelerinin temel hareket noktası olarak Ferman'ın başlatıcı etkisi olduğu dikkate alındığında, Tanzimat, Devlet-i Aliyye'nin artık tüm kamusal yapısıyla dönüşüme hazır hale gelişi, siyasal rejim tartışmalarının popülerliğini artırışı ve aydınlanma düşüncesinden hız alan akımların edebî ve kültürel hayatta yer buluşuyla gündeme oturacaktır.

Tanzimat'ın edebî yeniliği, devlet ricali ve bürokrasi eşliğinde başlatılan dönüşümü, Fransız aydınlanmasının ilk örneklerini Fransız romanında görebileceğimiz işçi ve öğrenci olayları anlatımları ve Rus Bolşevik devrimini haber veren romancıların halk hareketlerini mevzu edinişleri

Elbette Tanzimat Fermanı, ulusların düşünce hayatında görülen aydınlanma devri siyasal formasyonlarla yakın ilişkiler kurması açısından devrin pozitivist siyaset politikasından etkilendiği sonucunu tartışmasız bir gerçek olarak önümüze koyar.

*Haliyle modernizmin
Osmanlı toplumuna ulaşan
geç tesiri, sosyal yaşamı
Tanzimat değişimiyle
sadece pratik olarak
etkilememiş, geleneğin
sınırlarında gelişmiş ve
organik bütünlük kazanmış
Müslüman düşünceyi tahrip
etmeyi hedef almıştır.*

gibi olmamıştır. Bu devrin edebiyatı epistemolojik sorun alanını Voltaire ve Diderot çağından kalma geç aydınlanma prensiplerine dayandırdığı için, sathi dönüşüm çabası, teorisini herhangi bir muhteva endişesi duymadan getirmeye çalıştığı edebî/yazınsal alan içinde Müslüman düşünce kaynağından uzaklaşmış, İslâm düşünce ve edebiyatının muhtevasına aykırı bir epistemolojik yabancılaşma oluşturmuştur. Bu durum, yüzlerce yıllık ihya ve inşa sürecinin sonucu olarak görülebilecek edebî metinlerle bağını kesen batılılaşma serüveninin tahrip ettiği Müslüman düşünce bakımından dikkate değerdir.

Müslüman düşünce, her yüzyılda kendi içinde ve şartlarında yenileşse de, belki ilk defa kıta merkezli bir Avrupa düşüncesi ile; başka türlü söylemek gerekirse pozitivist Fransız aydınlanmasıyla yoğun medeniyet dışı etkileşime girmiştir. Gelenek, İslâmî düşüncenin temel kaynakları üzerine kurgulanmış bir sanat içeriği olarak Osmanlı şiir retorikini belirlemekle kalmamış, Müslüman düşünce açısından siyasî ve sosyolojik arka plan kültür dokusuna da yakından tesir etmiştir. Haliyle modernizmin Osmanlı toplumuna ulaşan geç tesiri, sosyal yaşamı Tanzimat değişimiyle sadece pratik olarak etkilememiş, geleneğin sınırlarında gelişmiş ve organik bütünlük kazanmış Müslüman düşünceyi tahrip etmeyi hedef almıştır. Adeta birer kültürleştirme teşebbüsü olarak görülen batılı moda ve aktüalite şiir geleneğinden kopup maddî dünyanın kalıplarıyla birer müşahhas tecrübeler silsilesine dönüşerek, İslâm medeniyetine ait mistik/metafizik temayüllerle bağını zayıflatmıştır.

Osmanlı fikir hayatında Tanzimat öncesinde başlayan aydınlanma etkisinin Tanzimat'la yoğunlaşarak katı bir pozitivism ve vülgermateralizm şeklinde tezahür etmesi durumu, söz konusu devir itibarıyla özellikle de meşrutiyet döneminde anayasal sürece geçiş çabaları ile beraber siyasî parti programları, kamusal reformlar ve fikir hareketleri üzerinden Müslüman zihne de benzer pozitivist görüntüler taşınmasına neden olmuştur. Devamında sekülerleşme olarak rahatlıkla algılanabilecek modernizmin geç etkileri, jakoben bir siyasî düşünce ve evrilmeye seçkincilik ve sosyolojik bir elitizmin tarihsel sürecine tanıklık edecektir. İşte Tanzimat'la başlayan Batı modernizminin modernciliğe dönüşmesi, geleneğin yeniden üretilmesi yerine edebiyat tarihlerine kadar uzayan bir sekülerleşme eğilimiyle geleneği ve bizatihi geleneği besleyen Müslüman düşünceyi geriye itecek, öteleyecektir. Kültürleştirme, Tanzimat devri kurmaca metinlerinden, klasik şiirin anlam dünyasını baltalayan muhteva yeniliklerine kadar Tanzimat devri batıcı bürokrasinin oluşturduğu merkezileştirilmiş, devlet erkiyle siyasî bir kültürel vesayete

dönüştürülmüş edebî mirasın XIX. ve XX. yüzyıllara aktarılan tek tip ve sathi batılaştırma programının sonuçlarıyla karşımıza çıkar.

Tanzimat yeniliği, değişimin sonuçlarıyla çoğu zaman doğrudan Müslüman düşüncesinin dışlanmasıyla kültür dairesini temellendirmeyi tercih etmiştir. Klasik şiiri, ilk muhtevasında değiştirme yoluna giden Tanzimat aydınının sonraki kuşaklara sirayet edecek somut olgu ihtiyacı, pozitivist retorik anlatım olanaklarının hemen hemen tüm hayat düsturlarını edebiyat üzerinde deneyen şiirsel anlatımları, romanları ve tiyatro metinlerini kurgularken, Müslüman düşünceyi ve toplumsal hafızada din algısından bağımsız olmamış bir gelenek düşüncesini baskı altına almıştır. Devrin siyasî Avrupaî düşünceleri Voltaire ve Rousseau çağının insan kavramlarıyla veya pozitivist bir varlık sorgulaması olarak manzumelerde yer alırken; roman, hikâye, tiyatro, anı ve mektuplarda söz konusu insan kavramlarıyla yaşayan sosyolojik bir elitist kesime mahsus davranış prensipleri Müslüman düşüncenin biriktirdiği kadim Doğu hikâyeleriyle karma karışık bir üslupla anlatılmıştır. Bu bağlamda Müslüman düşüncesi, sathi modernleşme çabalarının dışına atılmış, hem olgu dünyası hem pratik toplumsal endişeleriyle dönemin siyasî tarzında ve edebî etkinliğinde giderek görmezden gelinmiştir.

Modernizm olgusunun İslâmî düşünce kaynaklarında meydana getirdiği dönüşümün en önemli takipçileri Tanzimat döneminin aydınları olmuştur. Bu devre ait aydın kimliği, pozitivistimin inşa etmeye çalıştığı dünya görüşü çerçevesinde bir görüntüye sahiptir. Az ya da çok çağın pozitivist siyasetinden etkilenen aydınlar, Müslüman düşünce formlarına ilişkin kabul ve itiraz yöntemlerinde, belirtilen çağın yani aydınlanmanın kavramsal çerçevesinden ve epistemolojik kültür alanından bağımsız hareket edememişlerdir. İslâmcılığın dahi kimi zaman bu yörüngeye girmesi de, aydınlanmanın Müslüman düşünce ve medeniyetine yaptığı tahrip ve tesiri gösterebilmesi bakımından dikkate değer ve düşündürücüdür.

Sonuç olarak, Müslüman düşüncenin ve İslâmcılığın Tanzimat devri yeniliğiyle karşı karşıya geldiği edebî alan, sadece sanat bahsinin tartışıldığı bir sürecin adı olmamıştır. Politik, toplumsal, kültürel ve edebî çerçevede devrin seküler temayülleriyle dışlanan Müslüman düşüncenin, kendi havzasında ve kaynaklarında medeniyet savaşı verişinin analizi, aynı zamanda her medeniyet için elzem olan gelişme ve çağa uyum sağlama müteakabiliyeti ve uygarlıkların hangi Voltaire'ine intisap edeceği, tereddütlü bir sorgulama alanı olarak önümüzde durmaktadır.

Müslüman düşüncesi, sathi modernleşme çabalarının dışına atılmış, hem olgu dünyası hem pratik toplumsal endişeleriyle dönemin siyasî tarzında ve edebî etkinliğinde giderek görmezden gelinmiştir.

Tercih

LEVENT ALI YILDIZ

“Hadi kahvenin kokusunu tarif edelim. Bunu neden yapamayız? Kelimelerden yoksun muyuz? Kelimeler neden eksiktir? Böyle bir tanımlamanın mümkün olması gerektiğini nasıl düşünürsünüz? Böyle bir tanımlamanın eksikliğini hiç hissettiniz mi? Kokuyu tarif etmeye çalışıp başarısız mı oldunuz?”

Ludwig Wittgenstein

FELSEFİ SORUŞTURMALAR

“Hayat bir tercih meselesidir” derdi bir büyüğüm. Anlamak, anlamlandırmak ve anlaşılacak en temel ve öncelikli ihtiyaçlarından biri olagelmıştır hep insanoğlunun.

ÖYLE ki; isimlerin, bilginin, bilgi üretme ve daha geniş anlamıyla dil icat etme kabiliyetinin kendisine armağan edildiği, bu haliyle kendisinden önce ve sonra gelen her canlıya üstün kılındığı o günden bu yana farklı biçim ve formlarda tezahür eden bir tercihler bütününden söz ediyorum.

Bütün bu tercihleri yaparken insanı ve zihnini hem diğer canlılardan hem kendi zihniyle oluşturduğu algoritmik öğretilmiş zihinden daha özgür ve özgün kılan kendi öz irade, kapasite ve şuuru ile bilinçli tercihler yapabilmesi değil midir?

Kendi haricinde ki tüm olgu ve varlıklar sadece yaratılmış iken insanın kendisine bahşedilen irade ile bazı şeyleri yaratabiliyor olduğuna inanmasından (belki de asıl gerçekliğin bu olmasından) daha özgürleştirici ne olabilir?

Bütün bu tercihleri yaparken insanı ve zihnini hem diğer canlılardan hem kendi zihniyle oluşturduğu algoritmik öğretilmiş zihinden daha özgür ve özgün kılan kendi öz irade, kapasite ve şuuru ile bilinçli tercihler yapabilmesi değil midir?

Tümüyle olmasa dahi kısmi anlamda insan davranışlarını aynı ile taklit edebilen, akıl yürütme özelliğine sahip, kendisine önceden öğretilmemiş durumları sezen ve bu sezgilere dayanarak tepkisellik gösteren aygıtlar yaratma fikri, kaynağı bugünden oldukça eskiye dayanan bir düş.

Bununla birlikte varoluşa ve hayata dair birçok olguda olduğu gibi bu hususta da ölçüyü tutturamayan insanoğlu, bugün sınırlarının nereye varacağını kendisinin dahi bilmediği “yapay zeka” konusunda kontrol mekanizmasının artık kendi kontrolünde olmadığı farkında.

S. Hawking’in ya da E. Musk’ın dahi insan zihni ile benzer özelliklere sahip, hatta onu bir adım geçmiş bir yapay zekanın insanlığın sonunu getirebilecek bir faktör olmasından korktukları bir dünyada bizler gerçekten kendimizi özgür ve güvende hissedebilir miyiz? Dün’ün düşü bugünün kâbusu mu oluyor? İnsanlık çaresiz mi?

Sınırlarının nereye dayanacağını kestiremediğimiz, ahlaki ölçüt ya da kırmızı çizgilerinin ne olup olmayacağını bilmediğimiz bir gerçeklikle karşıyayız.

Kesin olan gerçeklik şu: Bugün artık dünden çok farklı ve yarın bugünden daha hızlı bir şekilde bize doğru koşuyor. İnsanoğlunun şimdi önünde birkaç tercih var: Ya yarattığı ama bir müddet sonra kendi kontrolünden de tamamen çıkabilecek bu yeni tanrıya iman etmek ya da aslında ahlaki öğelerinden sıyrıldıkça zaten kendiliğinden yeteri kadar yapaylaşan zekasını yeniden ahlaki ve insani öğelerle donatmak.

Ne hazindir ki “Gün gelecek makineler de tıpkı insanlar gibi düşünüp kendi iradeleri ile karar verebilecekler mi?” sorusunun en esaslı muhatabı, 41 yıllık kısa ömrünün kayda değer bir kısmını bu soruya cevap aramakla geçiren ve yapay zeka kavramını bugün anladığımız manada hayatımızın orta yerine konumlayan Alan Turing hayatla ölüm arasındaki tercihini intihar ederek ortaya koymuştu.

Oysa ben hayata tamamen materyalist ve matematiksel bir zihinle yaklaşan ve hesaplanabilir tüm dizgileri hesaplayabilen tek bir makine icat etme idealiyle yaşayan bu dehadan, içinde bulunduğu bu çıkmaz karşısında siyanürlü bir elma yiyerek intihar etmek yerine tıpkı kendisinden dört asır önce yaşamış ve kilisenin bağına başkaldıran Rahip Desiderius gibi Lethe ırmağından bir tas içip kendisini ölüme götüren koşullara mukavemet göstermesini ve bir anlamda “Deliliğe Övgü” yapmasını beklerdim.

İnsan aklı ve yapay zeka arasında gidip gelen bir ömür için farklı bir yaklaşım olabilirdi ama ne demiştik; hayat en nihayetinde bir tercih meselesi değil miydi?

Sınırlarının nereye dayanacağını kestiremediğimiz, ahlaki ölçüt ya da kırmızı çizgilerinin ne olup olmayacağını bilmediğimiz bir gerçeklikle karşıyayız.

İnsana Karşı İnsan

YUSUF ŞAHİN

Baş döndürücü değişimlerin yaşandığı bir çağda yaşadığımız tartışılmaz bir gerçek artık. Adına küreselleşme denilen bu tuhaf çağda önce tek tip bir insan üretildi. Heyecanları, sevinçleri, üzüntüleri, öfkeleri aynı olan... Bir tarihi, bir geleneği, bir ailesi, aidiyet duygusu olmayan kimliksiz... Bu yeni insan tipini “dünya insanı”, “dünya vatandaşı” olarak pazara sürdüler. Pazara sürdüler diyorum, çünkü büyük küresel şirketlerin elinde “insan” da bütün o vahye dayalı kavramsal arka planından soyutlanarak madde boyutuna indirildi. Her şarta uyum sağlayabilen, kazanmaya ve başarmaya odaklı yeni dünyanın yeni insanı. Duyguları, düşünceleri pazarlanabilen, alınıp satılabilen... İsmet Özel’in mısraında dile getirdiği gibi: “Duygular paketlenmiş, tecime elverişli”

Bu yeni insan tipini “dünya insanı”, “dünya vatandaşı” olarak pazara sürdüler. Pazara sürdüler diyorum, çünkü büyük küresel şirketlerin elinde “insan” da bütün o vahye dayalı kavramsal arka planından soyutlanarak madde boyutuna indirildi.

Peki, ne oldu da “eşref-i mahlûkat” olan ve “ahsen-i takvim” üzere yaratılan insan bu hale dönüştü? Bu, elbette uzun bir hikâye. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz: İslam ilim ve düşünce tarihine göz attığımız zaman öncelikle şu gerçeğin altını çizmek zorundayız: Müslümanlar bilim ve felsefe alanında 12. asra kadar, klasik bilimlerin her alanında (*matematik, fizik, kimya, astronomi, biyoloji ve tıp*) ve felsefede geniş çapta ve çok yönlü çalışma içerisine girmişler ve eserler ortaya koymuşlardır. Bu dönemde, hem kendilerinin dışında Eski Yunan ve Hintli düşünürlerin eserleri üzerinde geniş çaplı incelemelerde bulunmuşlar, hem de yeni ve özgün araştırmalar ortaya koymuşlar, farklı yöntemler geliştirmişlerdir.

İslam bilim tarihinin klasik evresi sayılan 7. ile 11. asırlar arasında, “ilim”i bir bütün olarak algılayan bakış açısının yerine, daha sonraki dönemlerde

“beşeri ilimler” ve “İslami ilimler” tasnifinin yapılmış olması, özelde Müslümanlar açısından, genel anlamda da tüm insanlık açısından bir kırılma noktasıdır, diyebiliriz. Bundan sonraki dönemlerde artık İslâm bilim geleneğinin sağlıklı bir çizgide ilerlediğini söylemek maalesef mümkün değildir. Çünkü 12. asırdan sonra bu eklektik ve tabiatı itibarıyla seküler anlayış, İslam dünyasında ve İslam ilim geleneğinde çok önemli bir yeri olan medreselerin alanın daralmasına – sadece fıkıh, hadis, tefsir, akaid gibi ilim alanlarıyla iştigal etmelerine- ve beraberinde ilmî ve fikrî arayışların son bulmasına yol açmıştır.

İslam düşünce geleneğindeki kırılma ve ilimleri “küll” halinde kavrayan bütüncül bakış açısının sahneden çekilmesi sonrası, 15. yüzyıldan itibaren, özellikle de “aydınlanma dönemi” diye tabir edilen 18. yüzyılla birlikte, Batı dünyasında tüm o salt akla dayalı, pozitivist bilim anlayışının getirdiği yeni arayışlar ve buluşların ortaya çıkardığı yeni bir durumla karşı karşıyayız bugün. Bu yeni durumu “insana karşı insan” formülüyle izah edebiliriz.

Hakikati, insanı ve gayet tabi olarak ilmi bir bütün olarak ele alan bakış açısının yerine ayrıştırıcı, bölümleyen, ikili -eklektik- ve seküler yaklaşımların hâkim olduğu bir çağda kalbinden ve vicdanından soyutlanmış bir zihin, “insana karşı insan”ı karşımıza çıkardı. Bu “yeni insan” tipi, doğası gereği akılcıdır; referans olarak salt akli ele alır, ilahî olandan soyutlanmıştır. Sabırsızdır; hızlı yaşar, hep acelesi vardır. Maddecidir; insanı, tabiatı madde halinde görür, manevî boyutundan habersizdir. Bencildir; kendinden başka bir şey düşünmez, her şey onun rahatı için vardır. Çıkarıcıdır; kendi menfaatleri için başkalarının hayatını, tabiatı yok etmekten çekinmez. Mahpustur; hakikat algısı var olan gerçeklikle sınırlıdır. “Öte” fikri yoktur, mâverasıdır.

Şimdi gelinen noktada, bilim ve teknolojinin eriştiği bu aşamada modern insan, önce kendi zihninde yaşadığı tarihsel dönüşümü, bir nevi kendi üretmiş olduğu “yapay zekâ” denilen bir tür sayısal algoritmalara dayalı yazılımlarla bir başka boyuta aktararak somutlaştırdı. Bu yeni durumu, ileri teknolojinin eriştiği yapay zekâ evresini, özellikle yukarıda kısaca seyrini ifade etmeye çalıştığım batı aklının tarihsel birikiminden, bilimsel yürüyüşünden bağımsız değerlendiremeyiz şüphesiz. Artık hayatın her devresinde robotların olacağı bir zamana doğru hızla ilerliyoruz. Hâlihazırda yapay zekânın gündelik hayatımızda aktif olarak yer aldığını, aile arası ilişkilerden eğitim dünyasındaki yeni yönelimlere, ticari hayattan sağlık alanına, trafik sorunlarından hukukî çözümlemelere kadar birçok alanda değişimlere yol açtığını/açacağını görüyoruz. Modern insanın en çok yakındığı şey yalnızlıktır şüphesiz. Ancak bu yalnızlığa sebep olan, yalnızlık duygusunu depreştiren, arttıran bir süreci kendi elleriyle oluşturmaktadır bugün. Bir başkasıyla bi-

Hakikati, insanı ve gayet tabi olarak ilmi bir bütün olarak ele alan bakış açısının yerine ayrıştırıcı, bölümleyen, ikili -eklektik- ve seküler yaklaşımların hâkim olduğu bir çağda kalbinden ve vicdanından soyutlanmış bir zihin, “insana karşı insan”ı karşımıza çıkardı.

rebir, sahici ilişkiler kurmamızı engelleyen cep telefonları bile başlı başına bunun ispatıdır. Artık her sorumuza hızlı cevaplar alabildiğimiz telefonlarımız en yakın arkadaşlarımız haline geldi. Nereye, nasıl gideceğimizi tarif etmekten tutun da, ne yiyeceğimize, ne kadar spor yapmamız gerektiğine varıncaya kadar, ihtiyacımız olan her şeyi bize söyleyen akıllı telefonlarımız var gözümüzün önünde. Elektronik, akıllı asistanlarımız her daim bizimle beraber. İsteddiğimiz bilgiyi, istediğimiz anda bize sunan danışmanlarımızla dolaşyoruz her yerde. Anne, baba nasihatının, öğretmen bilgi ve saygınlığının, akılla, gönülle yoğrulmuş tarihi tecrübenin bu akıllı telefonlar ve bilgisayarlar karşısında yenik düştüğünü şimdiden gördük bile. Sahici olan her ne var ise, hızlıca hayatımızdan çıktığını anbean yaşayarak görüyoruz. Bu durumda insanı kalbinden yakalayacak, gönülden gönüle bir yol bulacak, ona bu dünyada yalnız olmadığını hissettirecek bir yaklaşım mümkün mü?

Bugün gelinen noktada, yapay zekânın geleceğiyle ilgili, insanlığın ve dünyanın geleceğini nasıl etkileyeceğine dair olumlu ve olumsuz tartışmaların yapılmakta olduğu bilinen bir gerçek. İnsan hayatını kolaylaştırdığı, gündelik hayatımıza pratik çözümler ürettiği, tıp alanında birçok hastalığa çareler bulunabileceği, akıllı şehirler, akıllı evler, akıllı otomobiller vasıtasıyla yaşam konforunun artacağı, hukukî davaların robot yargıçlar sayesinde tarafsız bir şekilde sonuçlandırılacağı gibi birçok şey söylenebilir. Yine, her iş robotlar vasıtasıyla yürütüleceği için belirli bir süre sonra ciddî bir işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalınacağı, rahata ve konfora alışmış insanın tamamen bencilleşeceği, başka birine ihtiyaç duymadığı için asosyal bir varlık haline dönüşeceği, düş kırıklıklarının, yalnızlıkların, rûhî tıkanıklıkların artacağı gibi olumsuz bakış açıları da dile getirilebilir. Fakat şunu göz ardı etmememiz gerekir ki, esas itibarıyla, batı aklı ve biliminin ürettiği bu ileri teknolojinin gündelik fayda ve zararlarından ziyade süreci temelden sorgulamadan, daha temelli bir eleştiriye tabi tutmadan işin içinden çıkabilmek mümkün değildir. Ancak şunu da biliyoruz ki; bu tartışmalar ne yönde olursa olsun, hangi tarafın sesi daha çok çıkarsa çıksın, bu yeni durumun, yani yapay zekânın kaçınılmaz bir şekilde hayatımıza girdiği ve yarınımızı şekillendireceği bilinen bir gerçek. Cin şişeden çıktı bir kere. Ve her yeni durumun insanlar üzerinde etkileyici ve büyüleyici bir yönü olduğunu da göz önünde bulundurursak -ki şu ana kadar yapay zekâyâ dayalı ürünlerin tüketimindeki hız, bu gerçeği doğruluyor - bu mekanikleşme ve robotlaşma sürecine karşı, hakikat temelli, insan merkezli yeni sözler söyleme sorumluluğu bir vicdanî gereklilik olarak boynumuzda asılı durmaktadır.

Bütün bu değişimleri tetikleyen, bu mekanikleşme sürecinin insanlar nezdinde, daha ziyade “olumlu” karşılık bulmasına yol açan temel saik, kuş-

Anne, baba nasihatının, öğretmen bilgi ve saygınlığının, akılla, gönülle yoğrulmuş tarihi tecrübenin bu akıllı telefonlar ve bilgisayarlar karşısında yenik düştüğünü şimdiden gördük bile. Sahici olan her ne var ise, hızlıca hayatımızdan çıktığını anbean yaşayarak görüyoruz. Bu durumda insanı kalbinden yakalayacak, gönülden gönüle bir yol bulacak, ona bu dünyada yalnız olmadığını hissettirecek bir yaklaşım mümkün mü?

kusuz bu dönemin anahtar kavramları olan, rahatlık, hızlılık ve daha çok üretme ve tüketme arzusunun “yapay zekâ” ile beklentilerin üzerine çıkan bir boyuta taşınması. Bu kavramlar üzerinde, onların iyiliğine, kötülüğüne dair birçok şey söylenebilir kuşkusuz. Rahatlık, hızlılık, daha çok üretmek ve tüketmek başlı başına insanlığı iyiliğe, kurtuluşa götüren unsurlar mıdır? Bütün bunlar sorgulanabilir. Ancak burada asıl, şu soruyu sormak kaçınılmaz hale geliyor: İnsan, kendi zekâsını, kendi yapabilirliğini bir makine üzerinde yeniden oluşturarak, kendi sonunu mu hazırlıyor acaba? Önce kendi kalbinden ve vicdanından soyutlanan insan, kendi ürettiği robotla, tarihsel yürüyüşüne dramatik bir final mi hazırlama peşinde?

Yunus Emre;

“Bunca varlık iken, gitmez gönül darlığı” demişti asırlar önce. İnsanoğlu meselelere hakikat temelli bakış açısını kaybettiği günden beri varlık dünyasında bocalayıp duruyor. Oysa yine Derviş Yunus’un diliyle;

*İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin
Ya nice okumaktır*

*Okumaktan murat ne
Kişi Hakk’ı bilmektir
Çün okudun bilmezsin
Ha bir kuru emektir*

*Dört kitabın ma’nisi
Bellidir bir elifte
Sen elifi bilmezsin
Bu nice okumaktır*

...

mısralarında söylenen bakış açısı, ilmî bir hakikat olarak hayatiyetini devam ettirebilme başarısını gösterebilmiş olsaydı, insanoğlu bu varlık alemine de, kendi darlığına da, insan olma şerefine de uygun bir ilmî yürüyüş içerisinde olurdu, diyebilirdik gönül rahatlığıyla... Ancak yürüdüğümüz yol, yürümemiz gereken yol muydu? Ya da Yunus’tan mülhem şöyle mi deseydik: İnsanın kendini bilmesine götürmeyen ilim neye yarar ki?..

*İnsan, kendi zekâsını,
kendi yapabilirliğini bir
makine üzerinde yeniden
oluşturarak, kendi sonunu
mu hazırlıyor acaba?
Önce kendi kalbinden ve
vicdanından soyutlanan
insan, kendi ürettiği robotla,
tarihsel yürüyüşüne dramatik
bir final mi hazırlama
peşinde?*

Müslüman Bilincin İnşaası, Küresel Adaletin İfası

PROF. DR. KUDRET BÜLBÜL

20. yüzyıl Hindistan ulemasından Hasan En Nedvi, insanlığın karşılaştığı en acımasız, en vahşi, en kanlı iki savaştan biri olan 2. Dünya Savaşı sonrasında yazdığı kitapta, “Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti?” diye sorar. Nedvi’nin sorusuna birçok açıdan yanıt aranabilir. Ama kaybettiğimiz müslüman bireyin bizatihi kendisi ise bu bireye dair şuur, bilinç ise bu temelsizlik(!) üzerine inşa edilecek her şeyin sonu zaten kayıp değil midir?

Müslüman bilinç açısından kaybettiğimiz o kadar çok şey var ki... Bu konunun analizi ciltler alabilir. En temelde neyi kaybettik diye sorarsak, bu kayıpların üzerindeki kayıp ya da bütün kayıpların anası kayıp!? Her halde bu emin insan, güvenilir insan olmaktır. Hz Peygamberin, kendisine peygamberlik verilmeden, İslâmı tebliğle görevlendirilmeden önce, Mekkeli müşrikler tarafından kendisine dair duyulan “emin insan” olabilmek...

*En temelde neyi kaybettik
diye sorarsak, bu kayıpların
üzerindeki kayıp ya da bütün
kayıpların anası kayıp!?
Her halde bu emin insan,
güvenilir insan olmaktır.*

Tıpkı Ebu Süfyan’ın Bizans Kralı Heraklitos’a söylediği gibi. Hani Medine’ye geldikten sonra, “artık burada devletimi kurdum, rahat ediyim” demez. Daha büyük bir aşkla dünya liderlerine, İslama davet için mektuplar yazar. Mektuplarından biri de Bizans İmpartoru Heraklitos’a ulaşır. İmparator, o zamanlar, Bizans sınırları içinde bulunan Şam’da bulunmaktadır. Mektup İmparator’un ilgisini çeker ve çevresindekilerden Hz. Peygamberi tanıyan birinin bulunmasını ister. O sıralarda, henüz Müslüman olmamış olan Ebu Süfyan da ticaret nedeniyle Şam’da bu-

lunmaktadır. Ebu Süfyan İmparatorun huzuruna çıkarılır. İmparator, Ebu Süfyan'a, eskiden çok önemsemedikleri bir coğrafyadan ve toplumdan bir kimsenin (Hz. Peygamber) kendisine ilgi çekici bir mektup yazdığından hareketle bu zatın kim olduğunu sorar. Ebu Süfyan ise şu minvalde cevap verir: Biz Onun söylediklerine inanmıyoruz. Getirdiklerini de kabul etmiyoruz. Onu ve getirdiklerini ortadan kaldırmak için Onunla savaş halindeyiz. Ama Onun yalan söylediği asla görülmemiştir. Sadece kendi düşüncesinden, meşrebinden, mezhebenden, ırkıdan, ülkesinden, ideolojisinden değil, kendisini yok etmek isteyenlerin bakışından da emin/güvenilir insan olabilmek. Kendi kendimize soralım. Acaba böyle miyiz? Böylesine emin insanlar olabilesek, dünyada hangi yürek, hangi gönül, hangi kalp fethedilmez? Hangi kapı açılmaz? Hangi söz, hangi makam ya da strateji emin insan olmanın yerini tutabilir?

Bazen büyük görülen stratejiler uğruna ilkelerden feragat etmek, asıl büyük stratejiyi görememek demektir. Müslümanca duruşu kaybettiren bu stratejiler ne büyüktür, ne de müslümancadır. Müslüman bilincin gerekleri konusuna, emin insan olmanın yanı sıra, Merhum Aliya İzzet Begoviç'in bahsettiği iki unsuru, "eğitim ve birbirinden kopukluğu" da ekleyelim.

İslam dünyasında eğitim kurumları yok değil. Ama çoğu sanki Ortaçağa insan yetiştiriyor gibi. Çoğunun da insanlara neden eğitim verdiğine dair bir felsefesi yok. Oysa bugün ihtiyaç duyduğumuz Müslüman birey, bugünün gerektirdiği birikimle mücehhez olan, aldığı eğitimle bugünün dünyasını kavrayabilen bireydir.

Müslümanların birbirinden kopukluğu ise içler acısı. Çoğu Müslüman ülkenin ve bireyin zihin dünyasında, çok uzak bir coğrafyadaki Batılı bir ülke çok yakınken, komşusu Müslüman ülke ve o ülkenin bireyi çok daha uzaktadır. Bir taraftan içinde bulunduğumuz bu tür sorunlarla mücadele ederken, diğer taraftan nasıl bir dünya nasıl bir yükümlülük, sorumluluk bizi bekliyor?

Birkaç yıl önce bir STK organizyonu bağlamında Avrupa Parlamentosunda bir konuşma yapmıştım. O konuşmamda dünyanın bugün karşı karşıya kaldığı üç temel soruna işaret etmiştim. Adaletsizlik, paylaşım-sızlık, farklılıklarla birlikte yaşayamamak. Nereye bakarsan, doğuya, batıya, kuzeye, güneye adaletsizlik diz boyu. Dünyada kıtlık sorunu yok. Ama imkanları olanların paylaşmaması, infakta bulunmaması, vermemesi nedeniyle insan ırkının önemli bir kısmı açlıktan ölümle karşı karşıya. Yaratılanı, yaratandan ötürü hoşgöremediği için farklı kültürlerin birlikte yaşayabilme potansiyeli gittikçe azalıyor.

İslam dünyasında eğitim kurumları yok değil. Ama çoğu sanki Ortaçağa insan yetiştiriyor gibi. Çoğunun da insanlara neden eğitim verdiğine dair bir felsefesi yok. Oysa bugün ihtiyaç duyduğumuz Müslüman birey, bugünün gerektirdiği birikimle mücehhez olan, aldığı eğitimle bugünün dünyasını kavrayabilen bireydir.

Oysa bu sorunlar, sadece insan soyunun karşı karşıya kaldığı sorunlardır.

- Ya hayvan soyunun sorunları,
- Bitkilerin, nebatatın sorunları,
- Havanın, suyun, toprağın kirlenmesi,
- Gezegenimizi bütün canlı ve cansız türleri ile yok edebilecek sorunlar vs.

Bugün sadece insanlığın değil, neredeyse canlılar âleminin sonunu getirebilecek, adeta dünyanın sonunu getirebilecek bir potansiyel, bu vahşet teknolojisine sahip Batılı birkaç liderin iki dudağının arasında. Fanatik Batılı bir liderin elinde bu silahların yaratacağı tehdidi düşünebiliyor musunuz?

Nitekim olmamış değil. ABD'nin Hiroşimaya attığı atom bombası sonucu, bütün canlı ve cansız türleri ile birlikte 140 bin insan hayatını kaybetmişti. Diğer taraftan insanın bizatihi kendisini biyolojik silaha dönüştürebilecek yapay zeka çalışmaları..

Bütün bunlar olurken, günü geldiğinde, bunca masum nebatatın, tabiatın, hayvanatın, insanın “suçu neydi” diye sorulduğunda “Bize ne, kendi meşrebimizde, mezhebimizde, ülkemizde, ideolojimizde, düşüncemizde; elma şekerlerimizle, iç didişmelerimizle mutlu, mesut yaşamaktaydık, biz masumuz” diyebilecek miyiz?

- Müslüman bireyin sorumluluk alanı nedir? Nerede başlar nerede biter?
- Müslüman bireyin yeryüzündeki kızıl elması nedir?
- Ya peki Müslüman birey Allah'ın yeryüzündeki halifesi değil miydi?
- Hani bir zamanlar, Rabbin meleklere: “Ben yeryüzünde hakkı, iyiliği, hayrı tesis edecek, hükümlerimi uygulayacak bir halife yaratacağım” dememiş miydi?

Melekler de “Orada bozgunculuk yaratacak, kan dökecek birileri mi?” diye sormamış mıydı? Rabbiniz de “Ben sizin bilmediklerinizi de bilirim” dememiş miydi?

Modern insanın geldiği “insan haklarının, adaletin ülkelerin iç işlerine hapsedilemeyeceği bu ayetlerde asırlar öncesinden belirtilmiş ise, yeryüzünde hakkı, iyiliği, adaleti tesis etmek en fazla Müslümanlara düşmez mi?

Bu anlamda hali hazırda var olan kuruluşların içinde yer alıp destek olmak.

İnsan hakları, adalet ve özgürlükler gibi değerli kavramları belirli ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda kullanma araçsallığından kurtarmak. Küresel adalet için gerekirse yeni kurumlar kurmak.

Ayette açıklıkla belirtildiği gibi, müslüman birey, Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve görevi yeryüzünde düzen kurmak, imar etmek, hakkı, iyiliği, hayrı tesis etmek ise herhalde hepimize ilk düşen, bu bireyin inşasıdır.

Sadece meşrebine, mezhebine, ırkına, ülkesine, bölgesine, iç didişmelere gömülmeyle kendini küresel düzeyde yeniden kuracak ve adalet terazisinden şaşmayacak olan; “zaman bendedir, mekan bana emanettir şuurunda” müslüman bilincin inşası...

Cihannüma Dergi Seçkisi

İnsanlığın Geleceği Açısından Yapay Zekâ

AHMET AKÇA

“Tarihte üç büyük olay vardır. Bunlardan ilki kâinatın oluşumudur. İkinci yaşamın başlangıcının olmasıdır. Üçüncüsü de yapay zekânın ortaya çıkışıdır.”¹ MIT Bilgisayar Bilimleri laboratuvar yöneticilerinden Edward Fredkin’in bu sözleri yapay zekânın geliştirilmesinin insanlığın yaratılmasından bu yana en büyük eşiklerden biri olarak kabul edilebileceğini göstermektedir. Öyle ki onun ne yönde gelişeceği ve insanlığı ne yönde değiştireceği kestirilememektedir.

Yapay zekâ kavramı, teknolojinin ilerlemesiyle giderek insan hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir. Öyle ki, otomobillerin ABS sistemlerinde, bilgisayarların arama motorlarında, akıllı telefonlarda, akıllı ev ve ofislerde yapay zekâ ile karşılaşmak mümkün. Bu kavramın hayatımıza dâhil olması ve giderek daha da gelişecek olması sebebiyle, insana özgü yetenekleri olan ve daha da otonom olan varlıkları, göz ardı ederek karşılaşılabilecek sorunlara çözüm bulmak mümkün görünmemektedir.

Bilgisayar biliminin bir alt dalı olan yapay zekâ kavramı, insanlara özgü problem çözme yeteneğinin, makineler tarafından da gerçekleştirilebildiği, insanların yapabildiklerini taklit edebilen makineler olarak tanımlanabilir.² Başka tanıma göre ise, yapay zekâ, insan davranışlarına özgü karakteristik özellikleri sergileyen akıllı sistemlerle ilgilenen, bilgisayar biliminin bir dalıdır.³ Gerçekten giderek daha akıllı hale gelen yapay zekâ ile otomobiller kendi kendine gidebilir, dijital asistanlık yapabilir, hatta Siri, Amazon, Alexa gibi chatbotlarla sohbet edilebilir.⁴

¹ Harun Pirim, “Yapay Zekâ”, Journal of Yaşar University,1, 2006, s. 82.

² Armağan Bozkurt ve Başak Bak, ‘Yapay Zeka’, Futurist Hukuk, 2018, İstanbul: Aristo Yayınevi, s. 6; Başak Bak, ‘Medeni Hukuk Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk’, TAAD, 9(35), 2018, s.211.

³ Avron Barr ve Edward Fregensbaum, The Handbook of Artificial Intelligence, California; E.C. Lashbrooke, ‘Legal Reasoning and Artificial Intelligence’, 34 Loy. L. Rev. 287, 1981, s.295.

⁴ Bozkurt ve Bak, 1988, s. 9.

Telefonun 50 milyon kişiye ulaşması 75 yıl, radyonun 38 yıl, televizyonun 13 yıl, internetin 4 yıl, iPod'un 3 yıl ve Facebook'un sadece 2 yıl aldığı⁵ dünyada Birleşik Arap Emirlikleri'nde dünyanın ilk yapay zekâ bakanlığının kurulması, otomotiv devi Toyota'nın birçok gelişmemiş ülkenin milli gelirinden daha fazla olan 1 milyar doları Silikon Vadisinde sadece yapay zekâ çalışmaları için ayırması, Suudi Arabistan'da yapay zekâyâ sahip bir robota dünyada ilk vatandaşlığın verilmesi⁶ aslında her gün bir yenisinden haberdar olunan Endüstri 4.0 ile ivme kazanan yapay zekânın gelişimi ile doğru orantılı olan süreçlerdir.

20 yıllık geçmişe sahip yapay zekâ plan, problem çözme, ayırmalı düşünme, deneylerle hızlı öğrenmeye sahiptir. Örneğin, binlerce yıllık tarihi olan ve siyah-beyaz taşlarla tahta üzerinde oynanan oldukça zor strateji oyunu Go'da öğrenen makine insanla yarışmaya başlamıştır. The AlphaGo Zero makinası Go oyununu geliştirilen algoritma ile hızlı bir şekilde öğrenmiştir (*makine öğrenmesi*). İnsanın binlerce yılda öğrendiğini makine kendisiyle oynadığı milyonlarca oyunla 40 günde tamamen öğrendi. Makine doğru yapma (*yaratıcılık değil*) ve doğru yorumlama (*sezgi değil*) gücü de kazandı. Google yapay zeka şirketi DeepMind'in makinesi 2015'te Go oyununda insan şampiyonunu yenmiştir. Bugün yapay zekâ büyük veri analitiği ile çok önem kazanmıştır.⁷

EĞİTİM VE YAPAY ZEKÂ

Eğitim ve geliştirme uygulamaları teknolojik gelişmelerden oldukça etkilenmektedir. Teknolojik gelişmelerin iki önemli boyutu ön plana çıkmaktadır. Birincisi; bilişim teknolojileri sayesinde eğitim ve geliştirme uygulamaları okul duvarlarının dışına taşmış, her an ve her yerde eğitim yapılabilir hale gelmiştir. İkincisi ise; bilgiye ulaşmak kolaylaşmış, bilginin el değiştirme hızı akıl almaz ölçülerde artmış ve aktarılan bilginin içeriği oldukça zenginleşmiştir.⁸

Bilgiye hızla ulaşmanın ve iletişimi kolaylaştırmanın etkilediği en önemli alanlardan biri, eğitim ve geliştirme faaliyetleridir. Eğitim faaliyetlerini hızlandırma ve süreklilik kazandırma zorunluluğu, sınıf ortamında yapılan geleneksel eğitim yöntemlerini yetersiz kılmıştır. Günümüzde geleneksel eğitim ile elektronik eğitim birbiriyle iç içe geçmiştir. E-egitimin alt yapısını oluşturan öğeler, artık geleneksel eğitimin de parçası haline gelmiş ve bu durum diğer eğitim yöntemlerinden e-egitim yöntemlerinin soyutlanmasını oldukça güç bir hale getirmiştir.⁹

İnsanın binlerce yılda öğrendiğini makine kendisiyle oynadığı milyonlarca oyunla 40 günde tamamen öğrendi.

⁵ W.G. Castellano, 21. Yüzyıl İşgücü Adanmışlığı İçin Uygulamalar. (Çev. Ed. Özlem Kunday) , 2016, Ankara: Nobel.

⁶ Milliyet Gazetesi, "Yapay Zekâyâ Vatandaşlık", <http://www.milliyet.com.tr/yapay-zekaya-vatandaslik-dunya-2545120/>. Son erişim: 06.12.2019

⁷ Fevzi Yılmaz, Robotlar Hayatımızda, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 12 (2018) Güz, FSMIAD, 2018, 109-120.

⁸ Harun Demirkaya ve Ersin Sarpel. Eğitim ve Geliştirme Uygulamalarında Yeni Nesil Bilişim Teknolojilerinden Sanal Gerçeklik, Bulut Bilişim ve Yapay Zekâ.

⁹ Ömer Sadullah, Cavide Uygargil, Ahmet Cevat Acar, Oya Özçelik, Gönen Dünder, Durak Ataay, Zeki Adal, Lale Tüzüner, İnsan Kaynakları Yönetimi, 2015, İstanbul: Beta.

Robotların öğretmenlerin yerini alıp almayacağı tartışılrsa da, eğitim bilimcilerin genel kanısı robot öğretmenlerden birer yardımcı öğretmen olarak yararlanılabileceğidir.

Bilgiyi depolayacak, saklayacak ve kullanacak makineler geliştirmek ve bunlardan eğitimde yararlanmak için çalışmalarını sürdüren bilim adamları yapay zekâ sistemleri ile donatılmış makineleri sınıf ortamında denemeye başlamışlardır. Robot öğretmen adını verdikleri bu makineler birçok ülkede başta yabancı dil öğretimi olmak üzere değişik alanlarda ders vermeye başlamışlardır. Robotlar, öğretmenlerin sınıf içerisindeki rollerini üstlenerek öğrencinin öğrenme esnasında ihtiyaç duyduğu ve öğrenmenin gerçekleşmesi için gerekli olan tekrarları yapabilir, uygun pekiştiriciler ve geribildirimler vererek öğrenci davranışlarının sonucuna göre doğru tepkiler geliştirebilirler. Ayrıca güdülenme, eğilim, öğrenme stratejileri, öğrenme biçimleri, yaş ve zekâ gibi öğrenci özelliklerini dikkate alarak öğretimsel amaca uygun bir öğrenme faaliyeti gerçekleştirebilirler. Bundan dolayı diyebiliriz ki, yabancı dil öğretiminde kullanılacak robot öğretmenler üst düzeyde etkileşimli ortamlar oluşturarak yabancı dil öğretim alanının geliştirmeyi hedeflediği okuduğunu anlama, dinlediğini anlama, konuşma ve yazma becerilerini ileri düzeyde geliştirebilirler.

Bugün Güney Kore’de özellikle yabancı dil derslerinde birer yardımcı öğretmen olarak hizmet veren Robi, iRobiQ, MentoRo, U-Robo, Cubo, ve Tiro gibi birçok robot öğretmen tasarlanmıştır. Bunun yanında ABD, İngiltere, Japonya ve Kanada gibi ülkelerde de yabancı dil derslerinde robot öğretmenlerden etkili bir şekilde yararlanılmaktadır. Robot öğretmenlerden biri San Diego’daki Kaliforniya Üniversitesi’nde, Makine Algılama Laboratuvarı (*Machine Perception Laboratory*) tarafından okul öncesi öğrencilerine Fince öğretmek için geliştirilen “Rubi”dir. Bir diğer robot öğretmen ise, Güney Korelilerin ilköğretim birinci kademe seviyesindeki öğrencilere İngilizce öğretmek için tasarladıkları “EngKey”dir.

Robotların öğretmenlerin yerini alıp almayacağı tartışılrsa da, eğitim bilimcilerin genel kanısı robot öğretmenlerden birer yardımcı öğretmen olarak yararlanılabileceğidir. Zira robot öğretmen tasarımıdaki amaç, öğretmenlerin yerini alacak bir makine üretmek değil, doğru teknoloji ile öğrencinin gelişimine katkıda bulunmaktır. Eğitimbilimlerinin birçok alanında robot öğretmenlerden yararlanılabilir, fakat bugüne kadar yapılan çalışmalar, özellikle yabancı dil öğretimi alanında robotlardan üst düzeyde yararlanılabileceğini göstermiştir. Özellikle doğru telaffuz, doğru tonlama ve konuşmaya eşlik eden jest ve mimiklerin gösterimi gibi temel iletişimsel özelliklerin robotlarla daha doğru bir şekilde öğretilabileceği görülmüştür. Çünkü bu iletişim özellikleri robotlara doğru bir şekilde programlanarak hatasız bir şekilde sunulabilmektedir. Ayrıca robotun başarılı bulunan özellikleri desteklenerek başarı seviyeleri daha

¹⁰ Erdinç Aslan, Yabancı Dil Öğretiminde Robot Öğretmenler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(1), 2014, 15-26.

yukarı çekilebileceği gibi başarısız veya noksan bulunan özellikleri de geliştirilerek makul seviyelere ulaştırılabilir.¹⁰

DİN VE YAPAY ZEKÂ

Öğrenebilen bir algoritmaya sahip olan ve sadece kendi tecrübelerini değil dünyanın her yanındaki sayısal tecrübeleri algılayabilen bir makinenin insan hayatına getirebileceklerinin sınırı yok gibi görünmektedir. Sadece cep telefonunun toplumsal hayata girmesiyle bile toplumsal alışkanlıkların, normların, olayların ve olguların nasıl etkilendiği göz önünde bulundurulursa öğrenen ve amaçları olan makinelerin hayata girmesinin toplumsal hayatı nasıl etkileyeceğini düşünmek insanı heyecanlandırmaktadır.

Yapay zekâlı robotlar yakın gelecekte, insana arkadaşlık edebilen, akıl verebilen ve bir takım duygusal ihtiyaçlarını karşılayabilen bir varlık olarak hayatımıza girecek gibi görünüyor. Yine yakın zamanda biyoteknoloji ile buluşmuş bu yapay zekâlı robotların vatandaşlıklarının yanında kendileri ile evlenilmeleri, ortaklık kurulması, tüzel kişilik ve sorumluluk verilmesi haberleri ve bunların dini geçerliliği tartışmalarıyla gündeme gelecekleri muhakkak görünüyor.

Yapay zekânın bu yönde gelişimi teknolojinin sosyal hayata zaten var olan dolaylı etkisinin artık doğrudan etkiye dönüşeceğinin bir göstergesi sayılabilir. Yakın zamanda çıkan yapay zekâ dininin kurulduğu şeklindeki haberler, mevcut gelişmelerle geleneksel din kurumunun bağdaştırılması noktasında zihinsel kırılmalar yaşandığını göstermektedir.¹¹ Bu haberlere göre, bir otonom otomobil mühendisinin kurduğu din, yapay zekâ uygulamaları yoluyla Tanrı'ya ulaşmayı veya yapay zekânın tanrılığine ulaşmayı hedeflemektedir. "Way of The Future" adını taşıyan bu yapılanma insanın fitri inanma ihtiyacının yeni gelişmelerle birlikte yeni şekillere büründüğünü göstermekle birlikte, inanma ihtiyacının tüm teknolojik gelişmelere ve insanın kendine yetmesi yönündeki ilerlemelere rağmen devam ettiğini göstermektedir. Yapay zekânın sonuçlarının dine uygun olup olmayacağı veya dinin öngördüğü gibi bir mutluluk getirip getirmeyeceği şu an belirsizliğini koruyor.¹²

Geleceğimizi ve gelecekteki sosyal yaşamı şekillendirmesi muhtemel teknolojiyi üretenlerin diğer bütün sosyal yaşam formlarını tehdit ettiğini söylemek abartı olmayacaktır. Bu tehdit, yapay zekânın tüm yönelimleri ve seçenekleri istatistiki verilere göre belirlemesi sonucu ortaya çıkacak gibi görünmektedir. Sayısal algoritmalara göre yolunu belirleyen

*Yapay zekâlı robotlar
yakın gelecekte, insana
arkadaşlık edebilen, akıl
vereabilen ve bir takım
duygusal ihtiyaçlarını
karşılayabilen bir varlık
olarak hayatımıza
girecek gibi görünüyor.*

¹¹ Wired, "Inside the First Church of Artificial Intelligent", <https://www.wired.com/story/anthony-lewandowski-artificial-intelligence-religion/> Son erişim: 06.12.2019; Milliyet Gazetesi, "Tanrının yapay Zekâ olduğu Bir Din Ortaya Çıktı", <http://www.milliyet.com.tr/tanrinin-yapay-zeka-oldugu-yeni-bir-din-ortaya-cikti-mola-6297/> Son erişim: 06.12.2019.

¹² Hasan Kafalı, "Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 46, 2019, 145-172. <https://doi.org/10.17120/omufd.470376>.

Teknoloji ve yapay zekânın hayata giriş derecesine göre inanç ve ibadet pratiklerinde görülebilecek farklılıklar ve bunlara dini alanda din adamlarının yaklaşımları yeni mezhep, akım, cemaat türü grup ve toplulukların oluşmasına sebebiyet verebilir.

bir toplumun, binlerce yıllık aşkın ve insani birikim içeren dini değer ve söylemlere istatistik gözüyle bakıp hayatın dışında tutması ihtimal dâhindedir. Bu tehditle karşı karşıya kalan insanlığın, insanoğlunun kadim mirası ve zenginliği olan dinlerin ve dinlerin getirdiği değerler ile etik kurallarının unutulmasına izin vermemesi gerekir. İlk anda dinlerin ve değerlerin unutulabileceği iddiası pek inandırıcı gelmeyebilir. Ama bu tehlikeye kitaplar ve interpedialar üzerinden bir kaybolmayı ifade etmemektedir. Bu tehlike, toplumsal hayattan ve alışkanlıklardan din ve değerlerin uzaklaşmasıdır.¹³

Çocuğun veya eşin yerini evcil hayvanlarla doldurmaya çalışan bireyler gibi yapay zekâlı biyonik robotlarla hayatlarını devam ettirme azminde olan bireylerin var olabileceğini öngörebiliriz. Bu ise asosyallik, sosyalleşememe, ortak değerleri yitirme, normları ve değerleri öğrenememe veya kabullenmeme gibi sonuçları beraberinde getirebilir. Hatta bir robotik varlığın insanın pek çok ihtiyacına cevap verebilecek derecede geliştirilmesi sosyal hayatın bitme noktasına gelmesine bile sebep olabilir.

Teknolojinin ileri derecede hayatımıza girmesinin ve yapay zekânın kullanım durumuna göre dindarlık düzeyini ve boyutlarını etkileyebileceği öngörülebilir. Teknoloji ve yapay zekânın hayata giriş derecesine göre inanç ve ibadet pratiklerinde görülebilecek farklılıklar ve bunlara dini alanda din adamlarının yaklaşımları yeni mezhep, akım, cemaat türü grup ve toplulukların oluşmasına sebebiyet verebilir. Örneğin günümüzde bilim kurgu filmlerinde gördüğümüz ve teknoloji dergilerinde geliştirilmesine yönelik haberlerini okuduğumuz beyine hafıza çipi yerleştirilmesi, bilgilerin gözlüklere yansıtılması gibi yeniliklerin hayatımıza girmesi yakın görünmektedir. Bu şekilde namazda kıraat yapılmasının, yani Kur'an'dan bir parça okunmasının hükmüne yönelik kabuller yeni farklılaşmalara neden olabilir. Aynı şekilde vücudun tansiyon, şeker, dolaşım gibi fonksiyon ve hissiyat düzeylerine yönelik teknolojik yeniliklerin ve yapay zekâ uygulamalarının örneğin oruç tutan birinin açlık hissetmesine engel olmasına yönelik dini düzenlemelere gösterilecek yaklaşımlar bu muhtemel farklılaşmalar arasında düşünülebilir.¹⁴

Bir başka açıdan bakılacak olursa insani olanın doğallığını arama adına toplumun dini olana yöneleceğini öngörebiliriz. Makinelerin her ihtiyaca cevap verdiği bir dünyada insani bir gülümseme, teselli, teşvik, şefkat arayışı ortaya çıkacaktır. Bunun yerinin dini ortamlar olacağı öngörülebilir. Makineleşmeden kaçış yönünde dini ortamlar insanoğlunun en önemli sığınağı olacak gibi görünmektedir. Tüm doğallığıyla bir ibadet mekânında buluşan ve yapaylığın olmadığı bir toplulukta duygu ve samimiyetlerini

¹³ Emre Sermetli, "Derinliklerdeki Zekâ ve Etik", Bilim Teknik Dergisi, 602, 2018, 60.

¹⁴ Hasan Kafalı, "Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği", s. 167.

paylaşan insanoğlu, dinin sunduğu kadim olanaklardan istifade etmeye devam edecektir. Teknolojinin getirdiği sanallığın ve yapaylığın bireyleri dini mekânlara daha çok yönlendireceği, bireysel ve toplumsal olarak dini yaşayışların niteliğinin ve yoğunluğunun artabileceği de ihtimaller dâhilindedir.

YAPAY ZEKÂ İNSANLIĞIN SONU MU?

Yapay zekânın geleceği, mevcut halinden çok daha gelişmiş hale geleceği düşünüldüğünde, üzerine araştırmaların yapılmasını gerekli kılan bir konu olmuştur. Yapılan tartışmalar incelendiğinde, insanlık için önemli faydalarının olacağını kabul eden görüşler olduğu kadar; yapay zekânın, insanlığı ele geçireceğini ve bu sebeple insan türünün devamı için yapay zekânın, insanın kontrolü altında tutulmasını savunan görüşler de mevcuttur.

Tesla ve SpaceX'in kurucusu ve CEO'su Elon Musk yapay zekâyı belli sınırlar içinde tutacak kanunlar çıkarılması gerektiğinin altını çizdi ve bunun yapılamamasının medeniyetin geleceği için büyük risk taşıdığını ilan etti. Musk, bu düşüncesinde yalnız görünmüyordu. Ünlü fizikçi Stephan Hawking'in de *"yapay zekâ kendisini geliştirmeyi sürdürebilir ve hatta kendisini yeniden biçimlendirebilir. Son derece yavaş işleyen biyolojik evrimle sınırlı olan insanlar bu tür bir güçle yarışamaz"* sözüyle Musk'ın tarafında yer aldığı görüldü.¹⁵ Bu konuda yakın geçmişte şu iki örneğe bakmak yerinde olacaktır:

- Microsoft şirketinin ürettiği Tay isimli yapay zekâli karakter tweet atacak ve insanlara cevap verecek şekilde programlanmıştı. Ancak zaman içinde Hitler hayranı ve soykırım meraklısı haline dönüştü ve kapatılmak zorunda kaldı. Deepmind adı verilen bir deneyde insan beyni model alınarak tasarlanan bir bilgisayar sistemi elma toplama oyununda elmalar azalınca diğer bilgisayarı kapatarak daha fazla elma toplamaya çalıştı. Luna adlı bir yapay zekâ programı *"Erkek arkadaşım bana vurdu ne yapmalıyım"* sorusuna göre programlanmamıştı. Ancak uygulama bu tür bir soruya mantıklı cevap verme becerisini kendi başına geliştirdi ve nihayet soruya *"Eğer biriyle çıkıyorsan ve o kişi sana fiziksel şiddet uyguluyorsa onu terk etmelisin"* şeklinde cevap verdi.¹⁶
- Yakın zamanda Facebook uygulaması kendi programlarının birbiriyle konuşup öğrenmelerini sağlamak amacıyla diyalog kurmalarına imkân veren bir ortam kurdu. Başlangıçta bilgisayarlar birbirlerine bilgi ve veri sağlayarak konuşacaklardı ve öyle de

Yapay zekâli robotlar yakın gelecekte, insana arkadaşlık edebilen, akıl verebilen ve bir takım duygusal ihtiyaçlarını karşılayabilen bir varlık olarak hayatımıza girecek gibi görünüyor.

¹⁵ Hasan Kafalı, "Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği."

¹⁶ Bedri Gencer, "Medeniyet Savaşında Teknoloji", Birey ve Toplum, 2(4), Güz 2012, 10.

İnsanoğlu karşılaştığı sorunlara sıklıkla bulduğu veya bulduğunu sandığı çözümlerin ve gelişmelerin yeni sorunlara neden olduğunu görmüştür.

oldu. Ancak bir müddet sonra bilgisayarlar kendi aralarında bir dil geliştirmeye başladılar. Kendilerince gereksiz gördükleri kelimeleri çıkararak insanın anlayamayacağı bir şekilde iletişim kurmaya başladılar. Bunun üzerine uygulamaya son verildi.¹⁷

Bilimin insanlığın ortak mirası olduğu herkes tarafından kabul edilir. Yapay zekâ teknolojisi de bu mirasın bir ürünüdür. Bu açıdan yapay zekânın, tüm insanlığın bir kazanımı ve işbirliğinin ürünü olduğu gerçeğinden hareket edilmesi gerekmektedir. Bunun için tüm devletlerin yapay zekâ çalışmalarında kendi araştırmalarını yapma zorunluluğu vardır. Ancak bu sefer yapay zekâ ve yapay zekâlı biyoteknolojiye sahip robotların savaşlarının görülebileceği gerçeği önümüze çıkmaktadır. Merhamet ve şefkat gibi duyguları bulunmayan akıllı makinelerin gösterebileceği vahşetin ise sınırı bulunmamaktadır.

Sonuç olarak insanoğlu karşılaştığı sorunlara sıklıkla bulduğu veya bulduğunu sandığı çözümlerin ve gelişmelerin yeni sorunlara neden olduğunu görmüştür. Ulaşım sorununa çözüm bulmak için otomobili üreten ancak onun yol açtığı trafik sorunu ile baş etmek zorunda kalan, gıda ve açlık sorununa gübreyi üreterek çözüm getiren ancak bu kez de yer altı sularının kirlenmesi problemiyle yüz yüze kalan insanoğlu kendi düzen araşışlarının yeni kaoslara neden olabileceğinin tecrübesini yaşamıştır. Yakın dönemde devrim olarak nitelenen genetik mühendisliği projelerinin ürünü genetiği değiştirilmiş organizmaların (GDO) sebep olduğu alerjik rahatsızlıklar ve zincirleme biyolojik reaksiyonların getirdiği felaketlerle baş etmek zorunda kalacak gibi görünmektedir. Bu durumdaki insanoğlunun yapay zekâdan medet ummasının kendi ürettiği çözümsüzlüklere çözüm ümidi nedeniyle olduğu düşünülebilir.

¹⁷ Chip Online, "Yapay Zeka Kendi Özel Dilini Geliştirdi", https://www.chip.com.tr/haber/yapay-zeka-kendi-ozel-dilini-gelistirdi_70948.html, Son erişim: 06.12.2019.

Kaynakça

- Aslan, Erdiñ, Yabancı Dil Öğretiminde Robot Öğretmenler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(1), 2014, 15-26.
- Bak, Başak, 'Medeni Hukuk Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk', TAAD, 9(35), 2018.
- Barr, Avron ve Fregenbaum, Edward, The Handbook of Artificial Intelligence, California; E.C. Lashbrooke, 'Legal Reasoning and Artificial Intelligence', 34 Loy. L. Rev. 287, 1981.
- Bozkurt, Armağan ve Bak, Başak, 'Yapay Zeka', Futurist Hukuk, 2018, İstanbul: Aristo Yayınevi.
- Castellano, W.G., 21. Yüzyıl İşgücü Adanmışlığı İçin Uygulamalar. (Çev. Ed. Özlem Kunday), 2016, Ankara: Nobel.
- Chip Online, "Yapay Zeka Kendi Özel Dilini Geliştirdi", https://www.chip.com.tr/haber/yapay-zeka-kendi-ozel-dilini-gelistirdi_70948.html, Son erişim: 06.12.2019.
- Çolak, Ebru, "Yapay Zekâ Dost mu Düşman mı?", Derin Ekonomi, 28, 2017.
- Demirkaya, Harun ve Sarpel, Ersin, Eğitim ve Geliştirme Uygulamalarında Yeni Nesil Bilişim Teknolojilerinden Sanal Gerçeklik, Bulut Bilişim ve Yapay Zekâ, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 40, Winter-2018, s.231-245, Doi:10.17498/Kdeniz.460145.
- Emre Sermutlu, "Derinliklerdeki Zekâ ve Etik", Bilim Teknik Dergisi, 602, 2018.
- Gencer, Bedri, "Medeniyet Savaşında Teknoloji", Birey ve Toplum, 2(4), Güz 2012.
- Kafalı, Hasan, "Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 46, 2019, 145-172. <https://doi.org/10.17120/omuifd.470376>.
- Milliyet Gazetesi, "Tanrının yapay Zekâ olduğu Bir Din Ortaya Çıktı", <http://www.milliyet.com.tr/tanrinin-yapay-zeka-oldugu-yeni-bir-din-ortaya-cikti-mola-6297/> Son erişim: 06.12.2019.
- Milliyet Gazetesi, "Yapay Zekâya Vatandaşlık", <http://www.milliyet.com.tr/yapay-zekaya-vatandaslik-dunya-2545120/>. Son erişim: 06.12.2019.
- Öztuna, Barış, Endüstri 4.0 (Dördüncü Sanayi Devrimi) İle Çalışma Yaşamının Geleceği, 2017, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Pirim, Harun, "Yapay Zekâ", Journal of Yaşar University, 1, 2006.
- Sadullah Ömer; Uyargil, Cavide; Acar, Ahmet Cevat; Özçelik, Oya; Dünder, Gönen; Ataay, Durak; Adal, Zeki ve Tüzüner, Lale, İnsan Kaynakları Yönetimi, 2015, İstanbul: Beta.
- Wired, "Inside the First Church of Artificial Intellegent", <https://www.wired.com/story/anthony-levandowski-artificial-intelligence-religion/> Son erişim: 06.12.2019.
- Yılmaz, Fevzi, Robotlar Hayatımızda, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 12 (2018) Güz, FSMIAD, 2018, 109-120.

Sınırı Belirlenemeyen / Görülemeyen Sınırsız

OSMAN NURİ KABAKTEPE

¹ “Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için iştirme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!” Secde; 9

² “Dedi ki: Şu benden üstün kıldığına da bir bak! Yemin ederim ki, eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, pek azı dışında, onun neslini kendime bağlayacağım” İsrâ; 62. “Gökleri ve yeri yerli yerince yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş ancak O’nadır” Teğabün; 3. “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık” İsrâ; 70.

³ “Şüphesiz biz insanı, karışım halindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu iştir ve görür kıldı.” İnsan; 2. “Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.” Rahman; 4. “Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar” Bakara; 269.

İNSAN nedir dediğimizde, varoluşuna cevap vermeye çalışarak başlar, birçok hususu betimlemeye çalışırız. Nasıl varlık âlemine geldiğini? Madun iken mevcut hale gelişini düşünürken, vücudun/varoluşun maddesini-suretini de ifade etmeye gayret ederiz. Tefekkür eyleyip, dile getirdiğimiz madde-suretten oluşan mevcut, insan olma yolunda henüz insanlığa tekâmülü tamamlanmamış bir varlık aşamasındadır. Varlığı bu aşamaya getiren Rabbimiz, Ruhundan da üfleyince¹ artık o varlığın insan olma süreci tamamlanmış olur.

Şekillenmiş bedene üflenen ruhla insan olana yükselen varlığa, kendisi dışındaki mevcudatın fevkinde özellik/üstünlük² verilmiş oldu. İnsan haline gelen varlığın yapıldığı elementlerden yaratılan diğer varlıklar olabilir. Ancak bu surette yaratılan tek varlık ve surete sahip olma bakımından kesrete dâhil olan bir varlık. Onu asıl müstesna kılan ise kendisine Yaratıcısı tarafından üflenen “Ruh”. Bildiğimiz kadarıyla bu bakımdan âlemde tek varlık. Üflenen Ruh sadece beden azalarını/melekelerini kendi -ontolojik gerekleri gereği- işlevlerini yapabilir kılmıyor.³ Aynı zamanda onun halife olmasının, imtihana muhatap olmasının nedeni oluyor.⁴ Yaratılıştaki vazifenin verildiği insan veya alan insan gerekli-yeterli, nitelik-nicellelikle mücehhez, mücessem, müşahhas kılınan insan, son ademe kadar aynı konumda olacağına da bilincinde olmalıdır. Bu hal, zaman ve mekândan bağımsız ilk Adem’den son ademe kadar bütün ademlere genetik olarak tevarüs eder.⁵ Yarattığı varlığa o an itibarıyla var kıldığı diğer varlıkların secde etmesi emri verince Rabbimiz, varlık olan Adem’in insan olma özelliğini kazanan şekillendirilmiş

bedenden insana yükselişine neden olan ruhun bilme/öğrenme özelliğini, hatta meleklerle kendilerinin bilmediğini bilen/öğretilen keyfiyetinin olduğunu söyler.⁶

Eşyanın tamamını veya onun küllünü öğrenen/öğretilen Adem'in niteliği oğullarına/insanlığa doğal/genetik olarak aktarılmıştır. Adem eşyanın esmasını/küllünü öğrenme/bilme istidadını, Allah (cc) tarafından kendisine üflenen ruhu sayesinde kazanır, gerçekleştirir. Ademin bütün varlıkların esmasını bilmesi, varlığın mahiyetini de bilebileceğine işaret edebilir. Ademin bütün varlıkları bildiği söylendiğinde, zamanın ve mekanın varlık alemine gelmediği veya gelse de mekan ve zamanın içinde olmadığı bir boyutta Yaratıcımız tarafından ifade edilmiştir. Dolayısıyla Adem'in bilgisi son ademe kadar var olacak bütün mevcudatın (*cemadat, nebatat, hayvanat, insan*) esmasını ve mahiyet bilgisini de kapsar.⁷

Yaratıldığında kendisine secde emri verilen Adem, yeryüzüne yaratıcısının halifesi olarak gelen adem, davranışının sonucuna katlanacak olan adem, hayrın yanında şerrin karşısında olması gereken adem, kendisini var kılanın ve O'nun Elçisinin emri gere-

ğince yapıp/etmelerini düzenlemesi gereken adem, verili bilgiye sahip olan ancak arzuda kendisine, kendi cinsine, mevcudata ihtiyacı olanı üretmesi gereken adem. İşte tüm bu sayılanları yaparken zihne muhtaç olanı adem. Rahman ve Rahim olanın zihin verdiği adem. Her anda ve mekanda yaratılışına uygun olabilmesi/kalabilmesi için dünyaya gelirken sahip olduğu fitratındaki zihni aslıyla muhafaza etme gereği olan adem. Tüm bu keyfiyete sahip olmasına rağmen şeytana aldanıp zihninin günahı işlemesine engel olamadığı, belki de meşrulaştırdığı adem. Hakikate ulaşmasına yardımcı, cehalete bulaşmasını engelleyemeyen zihne sahip olan Adem.

İnsanın dünyadaki yaşam serüveninde anda ve mekânda kendini gerçekleştirmeyle verili zamanını tamamlayacak. Nasıl/ne kadar/ne ile kendisini inşa ettiyse, binası vaktinin bitiminde hayatının devamı olan kabre devrolacak. İşte buradaki inşa faaliyetini nitelik-niceliklerini belirleyen -aynı zamanda sonraki hayatın kapısının nasıl açılacağını ve bize göre "sonu görülemeyen sonsuza" geçerken nereden gideceğini ve hayatının nasıl devam edeceğini belirleminde etkin olan en önem-

li hususlardan birisi insanın zihnidir.

Zihin ruhun/nefsin kendisi midir? Nefsin melekelerinden bir meleke midir? İnsanın zihni onu ne kadar/nasıl belirler, etkiler? Zihnin işlevi nedir? İnsan zihni ile neler yapılabilir? Kendisini inşa eden insan, zihnini inşa eder mi? Yapıp etmelerinde, her türlü eyleminde zihnin rolü/etkisi ne kadardır/nasıldır? Ruh, nefis, akıl, zeka, zihin ilişkisi nedir? vb. soruları uzatıp gitmek mümkün.

⁴ "O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hakim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazımıza derece derece üstün kılandı. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Şüphe yok ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." En'am; 165.

⁵ "Sonra, nasıl davranacağımızı görelim diye, onların ardından yeryüzünde sizi onların yerine getirdik." Yünus; 14.

⁶ "Allah Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi. Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler. Allah şöyle dedi: "Ey Adem! Onlara bunların isimlerini söyle." Adem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, "Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?" dedi." Bakara; 31-33

Zikredilen yazınla, zikredilmeyen yazılmayana cevap/çözüm verme/ üretme imkânından an itibariyle yoksunuz. En azından zihnin ne'liği, nasıl'lığı ile ilgili zihnimizin bize verdiği imkânı kullanabiliriz. Zihni, zihinle anlama gayretini satırlara dercedenler kısaca; “Dış ve iç duyular dâhil nefsin bilgileri kazanma yeteneğine sahip gücü”, “Bilgilerin idrak edilmesini sağlayan eksiksiz yetenek”, insanın “idrak gücü”, “Nefse bilgileri edinme imkânını sağlayan yetenek”, “Zihin, akıl ve nefisle eş anlamlı kullanılabilmele birlikte aralarındaki ince anlam farklılıkları vardır. Buna göre nefis genel olarak bedeni yöneten, akıl idrak eden güçtür; zihin ise idrak yeteneğidir”, “Nefsin kavram ve hükümlere ait görüşleri (bilgileri) edinme yeteneği”, “Zihin iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt etmeyi sağlayan nefse ait güçtür” vb. birçok betimleme yapılmıştır. Özetle zihin insan tekinin “anlamasını, kavramasını, idrak etmesini, muhakeme etmesini, hatırlamasını, soyutlamasını, hüküm vermesini” vs. “insan” olmasını sağlayan şeydir.

İnsanlar zihne sahip olma bakımından benzeşir. Ancak her bir kişide olan zihin öznel nitelikler gösterir. İnsan zihne sahip olarak dünyaya gelir, ama dünyadan ayrılırken de farklı bir dünya hikâyesi bırakarak gider. Bir yerde yaratılıştaki, var olan zihin herkeste aynı anlamaz, kavramaz, hüküm vermez... Aynı kola sahip herkes, tek tek sahip oldukları farklı/aynı kollaıyla benzemez işler yapar.

Herkesin zihni kendisinde kendince işler. Ancak tekile ait olan zihin benzer değerlere, sonuçlara, yargılara da ulaşabilmektedir. Zihin, ademin hem yapmak istedikleri hem de ondan yapması istenenleri gerçekleştirmek için muhtaç olduğu imkanı ona sunan niteliklerinden birisidir.

İnsanlık tarihi denilen sahneye baktığımızda aynı zihin denilen melekeye sahip oldukları halde insanların, iyilikte/kötülükte, faydada/zararda, adalette/zulümde, güzeldede/çirkinde istenilen düzeyde birlikte hareket edemediklerini müşahade ediyoruz.

İnsan var oluş gayesine uygun hayat yaşamak niyetindeyse, onu maddesuretten şekillendirip ruhundan üfleyerek insan kılan Rabbinin yolunu takip edecekse, kendisine fitrat üzere verilen zihni bozmadan dünyada muayyen vaktini tamamlama çabasında olmalı. Ya da nasıl bir arz hayatı umuyorsa, nasıl bir dünyada yaşamak istiyorsa zihnini ona göre işlevsel kılmalı.

Dış/iç dünyanın şekillenmesinde insan denen varlığın “anlaması, kavraması, idrak etmesi, muhakeme etmesi, hatırlaması, soyutlaması, hüküm vermesi, iyiyi kötüden ayırması” belirleyici olur. Ki bu da zihinle gerçekleşir. Zihnin istediğimiz âlemi oluşturmasına hizmet etmesi, evvela bizim zihnin bunu yapabilecek şekilde niteliklerini kullanmasını sağlamamızla başlar.

7 Belki de insanın bilgisinin sınırı ilk Adem'e ve dolayısıyla ilk insana verilen küllün bilgisiyle mukayyettir. İnsanın zaman ve mekan içerisinde yaşarken, bu her iki varlığın farklı yer ve anında eriştiği bilgi, ulaştığı hakikat, icat ettiği şey, Adem'e verilen mevcudatın esmanısın oğulları vesilesiyle hasıl olmasıdır. Zaman/mekana tabi olmayan bir boyutta/halde eşyanın kıyamete kadar olanının esmasının/küllünü almıştır/verilmiştir Adem'e. İnsanın arzda bilgisinin sınırı ilk Adem'e olmuş olacak olanın verilmiş bilgisidir. İlk Ademin sadece insan olma bakımından değil peygamber olma bakımından da kategorik/genetik torunları olan peygamberlerin mucizeleri de teknolojinin sınırındadır. İnsan bilgisinin sınırı/sonu; sınırı görülemeyen/belirlenemeyen sınırsızlıktır, “sonu görülemeyen sonsuzluktur”.

“Su”dan Meseleler

TAHSİN HAZIRBULAN

BİLİMSEL bir makale için olmazsa olmaz bir şey vardır: Özet. Özeti ise bitişine söz konusu makaleyi okurlara tanıtmak ve bir çağrışım uyandırmak amacıyla asgarî 3 olmak üzere “anahtar kelimeler” eklenir. Makaleyi okuyacak olan kişi belki özeti bile okumadan sadece anahtar kelimelere bakarak makale hakkında bir intiba edinir.

Bu yazımızın başlığı “Su”dan Meseleler. Bu deyim söylenildiğinde genellikle şu çağrışımlar zihinlerde uyanır: Basit, önemsiz, sıradan vb. Biz ise bu yazımızda “Su” dan ciddi meseleler çıkartma niyetindeyiz. Bu yazı içinde anahtar kelimelerimiz: Su, Çeşme, Vakıf, Cihânnümâ.

SU VE ÇEŞME

“Su Hayattır” sözünü hepimiz biliyoruz. İnsan su olmadan asgari 3 azami 10 gün yaşayabilir.

Tarih öncesi çağlarda insan topluluklarının ilk yerleşik alanlarını akarsu/göl kenarlarında kurdukları bilinir. İncamızda, Hacer valide-mizin yaptığı dua sonucunda Hz. İsmail’in için zezem verilmiştir. Yine zahmetli hac yolculuklarında hacı adaylarının su ihtiyacını karşılamak için yapılan/vakfedilen birkeler olduğu gibi özellikle hanım sultanların doğrudan yaptırdığı su yolları da vardır. Haremeyn’e yapılacak olan su yolları meselesi Osmanlı-Memluk çekişmesinin de ana meselelerinden birisini oluşturmaktaydı.

Biz ise bu yazımızda “Su” dan ciddi meseleler çıkartma niyetindeyiz. Bu yazı içinde anahtar kelimelerimiz: Su, Çeşme, Vakıf, Cihânnümâ.

Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Su eşsiz bir nimet ve düşünenler için büyük bir lütuftur.

Osmanlı Arşivinde çalışma yaparken gözüme işen bir evrak dikkatimi çekti. Belge Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait “İstanbul’da bulunan çeşme ve kuyuların tevdid-i binâ” edilmesi başlığını taşıyordu.

Belgeyi temin edip okumaya başladım. Yeni açılacak ve bakımı yapılacak olan çeşme ve kuyuların hangi semt ve mahallelerde olduğu ayrıntılarıyla yazılmıştı. Tarihi belgeyi okuma nihayete erdiğinde Âsitâne’de 46 çeşme ve kuyunun tevdid-i binâ olunacağı anlaşılmaktaydı. Bu çeşmeler hiç şüphesiz halka hizmetin yanında “Sadaka’nın en faziletlisi su teminidir” Nebevî müjdesindeki gayeye ulaşmak için yapılmıştı.

Daha sonra “Osmanlı Döneminde Su Yolları, Çeşmeler, Su Vakıfları” ile ilgili yapılmış çalışmalara göz attım. Çeşme yaptırmak ve kuyu açtırmak ciddi bir mali külfeti olan çalışmalardandır. Osmanlı Devletinde yapılan hayrî eserler içerisinde şehre içme suyu getirme ve çeşme yaptırmaya örnekleri de vardır. Su getirmek, çeşme açtırmak Sultan’lar ve hayır sahibi kişiler için hayrî hizmetin yanı sıra büyük bir itibar vesilesi olarak görülüyordu. Örneğin, Eğriboz’un fethinden sonra burada görülen içme suyu sıkıntısı ada nüfusunun artmasına engel olmaktaydı. Adanın bu sorunu, Kayserili Halil Paşa, Ano Kambia adında ki sarp köyden kanallar vasıtasıyla getirttiği suyla çözülmüştür. İçme suyu şehrin birçok yerine çeşmeler vasıtasıyla dağıtılmıştı. Bu hizmetin sonucunda ilerleyen zaman içerisinde ada nüfusunda ciddi bir artış meydana gelmişti.

Çok büyük ve muazzam bir kültürel ve tarihi mirasa sahip olduğumuzu bu kez “Su” ve “Çeşme”lerden müşahede ettim. Merhum, Semavi Eyice’nin DİA’daki “Çeşme” maddesi altında yazdıkları büyük bir medeniyetin “Su” ile nasıl kurulabildiğini çok güzel bir şekilde anlatmaktaydı. Vakıf Medeniyeti. Ne büyük bir medeniyet...

Bugün pet şişelerde rahat ulaşabildiğimiz içme suları yüzyıllar önce büyük bir organizasyon sonucunda halka ulaştırılmaktaydı. (Afrika’da açılan su kuyuları ile ilgili bir belgesel izlemenizi veya okuma yapmanızı önerebilirim.) Suyu bizle buluşturan sadece çeşmeler değil; sebil, kuyu, birke, şadırvan vb. ile birlikte doğrudan su dağıtan Saka’lar.

VAKIF

Vakıf kelime itibarıyla “tutmak, alıkoymak ve hapsedmek” anlamlarına geliyor. Bir yorum olarak söyleyebiliriz ki vakıf yapmak “Hayır ve hak yolunda hapsolünmek alıkonulmak” demektir. Hür iradeyle yeni bir

Su getirmek, çeşme açtırmak Sultan’lar ve hayır sahibi kişiler için hayrî hizmetin yanı sıra büyük bir itibar vesilesi olarak görülüyordu

dünyanın inşası için çalışmak veya Numan bin Sabit gibi hak olanın hâkim olması için dört duvar arasında kalmak gibi.

Selçuklu ve Osmanlı medeniyeti bir vakıf medeniyetidir. Bugün bizim yaşadığımız ve bize hasret olarak yaşayan şehirlerimizin büyük kısmı vakıflarla birlikte kurulmuştur. Çalışmakta olduğum “Yeni-şehir” kurulan vakıflar ile birlikte sıfırdan inşâa ve ihyâ edilmiştir.

Vakıflar kuruluş amaçları/çalışma yöntemleri açısından farklılık gösterir ancak hepsi aynı gaye uğruna çalışmayı amaç edinirler. Örneğin Hayrî vakıflar vardır; aç doyuran, çıplak giydiren, kış günlerinde yaban hayvanlarını düşünen, genç kızların çehizlerini düzen vakıflar.

Vakfedilen kitaplar, kütüphaneler vardır. Fatih Sultan Mehmed’in, Sahn-ı Semân Medreseleri kütüphanesi için vakfettiği yüzlerce kitap ile Osmanlı İlmîyesi için nice müderris nice kadı yetişmiştir.

Yine vakıflarımız, cemiyetlerimiz var bizim, adam yetiştiren, nesil yetiştiren. Mefkûre sahibi, ideâl sahibi şahsiyetli vakıflar: Millî Gençlik Vakfı, Hakyol Vakfı, İlim Yayma Cemiyeti, Safa Vakfı gibi.

M. Zahid Kotku, Yahyalılı Hacı Hasan Efendi, Celalettin Ökten ve Necmettin Erbakan’ın kendisini vakfettikleri vakıflar.

Ve bu vakıflardan, şehit Adnan Demirtürk’ün “*düşlediği 1000 yıl sonrası*” tecdîd edecek, bir gül bekçisi gibi itinayla yetiştirdiği nesiller.

CİHANNÜMÂ

Söz konusu tarihî belgede dikkatimi çeken en önemli ifade çeşmelerin/kuyuların “*tecdîd-i binâ*” edilmesi idi. Bu sözden çeşmenin musluğundan, taşlarına kadar her yerinin baştan aşağıya yenilenmesini anlamaktayız. Malûm sözün bir diğer anlamı ise kuruyan çeşmenin kaynağıyla yeniden buluşturulması. Yani, vakfiyesine uygun hale getirilmesi, hizmet verecek hale dönüştürülmesi.

Evet, kesilen kaynağın yeniden çeşme ile buluşturulması ve halkın, istifadesine sunulması. Çeşmenin bulunduğu yer çeşmenin kaderini de belirliyor. Bu yer istifade edenlerin çeşitliliğini ortaya koymakla birlikte hangi amaç için kullanılmak istediğini bize izhâr ediyor. Örneğin bazı çeşmeler var, katma değeri çok yüksek. Örneğin Eyyüb Ensari çeşmesi. Burada dua eden mühibbanın kuruyan diline afiyet veriyor. Bazı çeşmeler ve kuyular ise temizlik amacıyla kullanılıyor.

Dini “*necm*” etmek için, her birisi bir akarsu, her biri bir çağlayan olan “Hakyol’da, Safa’da mayalanan, MGV’de bir kılıç olup parlayan yürekleri

Selçuklu ve Osmanlı medeniyeti bir vakıf medeniyetidir. Bugün bizim yaşadığımız ve bize hasret olarak yaşayan şehirlerimizin büyük kısmı vakıflarla birlikte kurulmuştur.

aynı azim ve aynı aşk üzere bir araya getirme gayretinde olan bir oluşum: “Cihannümâ”. Yıllar önce kuruyan, küllenen, kaybolan, vakfiyesi yitirilen gönüllerdeki muştuyu müjdelemek için kurulmuş bir çatı.

Tıpkı, çeşmelerin tecdid-i binâ ettirilip suya kavuşturulması ve aslî haline dönüştürülmesinde olduğu gibi maziye atîye taşımanın gayretinde olmak, kuruyan, çölleşen modern çağda bir vaha görevi üstlenmek hem bu çatının hemde bizim temel vazifemizdir.

Yazımızı Dülgerzâde Camii’nde tecdid-î binâ olan çeşme kitabesi ile bitirelim:

Şimdi tamir olunub Cami-i Dülger-zâde
Yapdı yanında onun çeşme-i âli-bünyân

Allah’ül-hamd ki ma’mûr olub ol beytullah
Oldu zezem gibi çok kimse bu sudan reyyân

Cereyân eyleyli ab-ı safâ-bahşâsı
Suyunu buldu ser-çâr sûy-ı haffâfân

Az değildir ki letafetde bir içim su diyem
Nehr-i câri kadar etmededir abı cereyân

Dest-i erbâb mekârim gibi taşı pür-hûd
Bûs ederse n’ola ebnâ-yı sebil onu her ân

Hızır eğer uğrasa bu çeşme-i can-bahşâ gece
Zulmet-i şeb’de sanırdı suyun ab-ı hayvân

Hayli döküldü saçıldı bu su Allah yoluna
Kıldı baniyesi için kesb-i dua-yı atşân

Halkı etdikçe bu ser-çeşme-i câri irvâ
Sahibin Hakk ede sir-âb-ı zülâl-i ihsân

Söyledi safvet-i tab’ ile Sururi tarih
“Çeşme-sâr eyledi câri yine Esmâ Sultan”

H. 1195 / M. 1780-81

Dini “necm” etmek için, her birisi bir akarsu, her biri bir çağlayan olan “Hakyol’da, Safa’da mayalanan, MGV’de bir kılıç olup parlayan yürekleri aynı azim ve aynı aşk üzere bir araya getirme gayretinde olan bir oluşum: “Cihannümâ.”

Sanal âlemde hangi dine mensubuz?

FATİH SEVGİLİ

MENSUBU olduğumuz İslam dini ve medeniyeti, bize hayatı; Dünya Âlemi, Berzah Âlemi ve Ahiret Âlemi olarak öğretmiş, bizler de tüm okumalarımızı bu üç âlem üzerinden yapmışız. Ancak, gelinen bugün itibariyle bunlara bir de ‘sanal âlem’i eklememiz ve tıpkı diğerleri için olduğu gibi Kur’an, Sünnet, Örf ve geleneklerimize göre bu âlem için de bir usul, bir fıkıh, bir okuma ve bir örf oluşturma zorunluluğumuz doğmuştur!

Dünya hayatı için var olan fıkıhın usul, esas ve müeyyideleri (*helal ve haramları - emir ve yasakları - ayıp ve edepleri vs.*), Müslümanı ya da fazilet sahibi bir insanı sanal âlemde de bağlamaz mı? diye sorabiliriz.

Evet, klasik tabirle kâğıt üzerinde (*tabiri hoş görün, kastım: Dinimizin kaynağı olan Kur’an ve Sünnet*) tabii ki aynen bağlar. Ancak maalesef sanal âlemdeki davranışlarımız incelendiğinde pek de bağlamadığı ve hatta ne yazık ki bağlamadığına inandığımız gerçeği gün gibi ortadadır!

Sosyal medya bağımlılığı, tehlikeleri, yeni neslin internet virüsüyle nasıl bir nesil olacağı; bilgi kirliliğinin, icazetsiz ve şeceresi gaip olan kişilerin ve sahih olup olmadığı bilinmeyen hatta merak dahi edilmeyen ilimlerin sebep olduğu ve olacağı tahribat ve dahi bu konuya bağlı üzerinde çok düşünmemiz, çok konuşmamız, çok çalışmamız gereken, gerçekten ciddiyeti uykularımızı kaçırarak konulara girmeden sadece sanal âlem ahlâkı üzerinde durmak istiyorum.

Gerçek âlemde ‘namusumuz’ dediğimiz mahremlerimize ait fotoğraflarımızı, en olmaz halde bulunan hastalarımızın, hatta ölmüş yakınımızın ölüm halindeki son dakika fotoğraflarını, utanmadan yediklerimiz-içtiklerimizimizin fotoğraflarını paylaşmalarımıza; riya kokan namaz

Çok konuşmamız, çok çalışmamız gereken, gerçekten ciddiyeti uykularımızı kaçırarak konulara girmeden sadece sanal âlem ahlâkı üzerinde durmak istiyorum.

*Dedikodu, yalan, gıybet ve
iftiranın, teccüs ve
hırsızlığın, küfür ve hakaretin,
kumpas ve komplo kurmanın,
yalan haber yaymanın, gerçek
âlemde olduğu gibi sanal
âlemde de haram olduğunu
idrak edip ona göre amel
etmemiz lazım gelir.*

fotoğraflarımıza ve hatta üç-beş beğeni ve yorum almak için bebeklerimize takke-başörtüsü takıp seccade üzerinde fotoğraflarını çekip paylaşma görgüsüzlüğümüzü artık görmemiz gerektiğini söylemek istiyorum.

Ç/aldığımız başkalarına ait özlü sözleri, tespitleri, fikirleri kaynak belirtmeden bize aitmiş gibi paylaşıp filozof/allame rolü yapma konusunun üzerinde çok durmayacağım. Çakma fenomen ve trolleri topyekûn kendime saldırtma niyetinde değilim çünkü!

Üzerinde durmak istediğim konu şu:

İnsan oluşumuzun ve İslami kimliğimizin, kişiliğimizin gerçek âlemde olduğu gibi sanal âlemde de devam ettiğini idrak edebilirsek belki sanal âleme dair sadece bir ceza hukukuna ihtiyacımız kalkacaktır. Peki, idrak etmediğimiz takdirde sadece bir ‘sosyal medya ceza yasası’ sanal âlemde yaşadığımız kaosu ve vahşeti aşmamıza yetecek midir? Diğer ceza yasalarının diğer suçları bitirmekte ve bireyi-toplumu ıslah edebilme kapasitesine bakılırsa; elbette hayır!

Tam da burada Baki Öztürk'ten alıntılarını buraya örnek olarak almak istiyorum:

“Sosyal medya da amel defterimizdir. Her şey kontrol ve kayıt altındadır.”

“İnsan olmağımız ve İslami kişiliğimiz ve kimliğimiz sosyal medyada da devam etmektedir.”

“Paylaşımlarda kullandığımız her şey efal-i mükellefin kapsamındadır.” (Efâl-i mükellefin, mükellefiyet çağına giren, her akıllı Müslümanı bağlayan fiiller).

Ve tabi bu ilkelere eklememiz gereken bir diğer önemli husus da şudur: Kullandığımız sosyal medya hesabımız bizim ismimizi ve fotoğrafımızı taşıyorsa da, diğer insanlar o hesabın bize ait olup olmadığını bilmiyorsa da aynı ilkeler geçerlidir.

Öyleyse dedikodu, yalan, gıybet ve iftiranın, teccüs ve hırsızlığın, küfür ve hakaretin, kumpas ve komplo kurmanın, yalan haber yaymanın, sırrı ifşa ve emanete ihanet etmenin, mahremiyeti ihlal etmenin, her duyduğumuz haberin hakikatini araştırmadan paylaşmanın; gerçek âlemde olduğu gibi sanal âlemde de haram olduğunu idrak edip ona göre amel etmemiz lazım gelir. Hududullahı aşmanın her âlemde aynı müeyyideye tabi olduğunu unutmayalım.

Bunları idrak etmediğimiz, medeniyet değerlerimizi sanal âlemde hâkim kılmadığımız ve acilen kendimize çeki düzen vermediğimiz takdirde kendimizi telafisi mümkün olmayan bir toplumsal çöküntünün

içinde bulacak, insanlığın kurtuluşuna vesile olma iddiamızı da tamamen kaybetmiş olacağız!

Hans Küng'ün; *"Zannedildiği gibi insanlığın sonu nükleer silahlar ve doğal felaketlerle olmayacak; aksine ortak hiç bir ahlâki değer kalmamasıyla olacak."* öngörüsünü ciddiye almamız gerektiğini düşünüyorum.

Toplumun topyekûn şarj cihazına bağlı yaşadığı gerçeğini hepimiz artık görmeliyiz. Öyle ki; girdiğimiz bir ortamda doğa ile dünya ile gerçek âlem ile bağımızı devam ettirme adına talep ettiğimiz 'cam kenarı, balkon tarafı' talebimizin yerini 'priz yanı' talebi almış bulunmaktadır. Toplum olarak aletle bütünleşmiş bireyler olmaktan öte aletle yaşayabilen-çalışabilen bireyler olduğumuz gerçeğiyle yüzleşmemiz gerekmektedir. Sanal âlem gerçek hayatımızı tüketmekle kalmayıp ahlakımızı da tüketmektedir.

Bizler toplum olarak gerçek âlemde çok güzel ahlâka sahibiz de sorunumuz sadece bu güzel ahlâkı sanal âleme taşıyamamak mı, diye sorabilirsiniz. Maalesef gerçek âlemde de çok farklı değiliz. Ancak sanal âlemde olduğu kadar sınırsız değiliz. Ya da en azından gerçek âlemde yaptıklarımızın bir müeyyidesi olduğuna inanıyoruz. Bu da vicdanımızı bazen rahatsız ediyor.

Üzülerek ifade etmek isterim ki; başta siyaset alanında olmak üzere birçok alanda birçoğumuz, hem gerçek âlemde hem de sanal âlemde yozlaştırıcı bir etkiye sahip olan 'hedefe varmak için her şey mubahtır' prensibiyle amel ediyoruz.

Tam da burada Diyanet eski başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez'in; *"Hikmet ve basireti sosyal medyaya taşıyamadık. Medya karşısında ve sosyal medyada ihtilaf ahlâkından yoksun din tartışmalarıyla sözümüzü tükettik. Medeniyet değerlerimizi sanal âleme taşıyamadığımız için kendimizi sosyal medyada bir bilgi kaosu ve yorum anarşisi içinde bulduk."* tespitini de çözüm olarak "Hucurat Suresini tekrar tekrar okuyup yeniden iman etmemiz gerektiği" tavsiyesini de çok önemsiyoruz.

Bu bağlamda bu ve benzer konulardaki prensiplerimizi belirleyen aşağıdaki uyarıların aydınlatıcı olduğunu düşünüyoruz:

"Bilmediğin şeyin ardına düşme! Çünkü göz, kulak ve kalp, bunların hepsi sorumludur." (İsra 36)

Gerçek âlemde mensup olduğumuz dinimizin emir ve yasakları, helal ve haramları, günah ve sevapları aynen ve olduğu gibi sanal âlemde de geçerlidir.

Unutmayalım ki; 'Allah sanal âlemin de Rabbidir.'

Başta siyaset alanında olmak üzere birçok alanda birçoğumuz, hem gerçek âlemde hem de sanal âlemde yozlaştırıcı bir etkiye sahip olan 'hedefe varmak için her şey mubahtır' prensibiyle amel ediyoruz

Yapay Zekâ: Bedenimde Değil Kalbimde Sızı

PROF. DR. YUSUF ŞAHİN

1980'li yılların başlarıydı. Köyde yaşıyordum. Oradan ilkokula gidip geliyordum. Babaları Almanya'ya gitmiş bir komşumuz vardı. Bir kış günü onlara gittiğimizde; bir ara, gözüm bir ekrana ilişti. Ekranda hareket halinde resimler vardı ve tam da benim ekrana baktığım esnada bir anne baba, çocuklarıyla beraber, tıpkı gerçek hayat-taki gibi karlı bir havada yolda yürümeye çalışıyorlardı.

Anadolu insanının ilginç bir özelliği vardır. Dinle en mesafeli olanları da dâhil, yapıp ettiklerini “dinle açıklamak/bağdaştırmak” ister. Bir başka ifadeyle, yaptığı yanlışlar vardır, bunu bilir ama bu yanlışını meşrulaştırma çabası içine girmez. “Yanlış yapıyorum”, “Bunu yapmamam gerekir ama irademe sahip çıkamıyorum” der. Bu, bir bakıma, Anadolu dindarlığının ayırt edici özelliklerinden biridir. Tabii ki bu çaba, yapılan/edilen işleri İslam'a uygun hale getirmez. Ama yine de önemli bir eşiğe işaret eder.

Köylerde zamanla televizyonların sayısı artmaya başladı. Bu arada bizler de büyümeye başladık, orta ve lise eğitimi aşamasına geldik. Evi-mize televizyon, yanlış hatırlamıyorsam, 1986 yılında girdi. Ama daha öncesinde, çok sayıda komşumuza televizyon izlemeye gitmişliğimiz var.

Bu ziyaretlerimizdeki bir uygulama dikkatimi çekerdi: Evin çocukla-rından biri, televizyona yakın oturur, “uygun olmayan” bir sahne çıktı-ğında, ekranı karartırdı. Siyah beyaz ekranı bulunan televizyonun ekra-nı karartılarak, izleyenler, bir yanlışla düşmesin istenirdi.

*Evin çocuklarından biri,
televizyona yakın oturur,
“uygun olmayan” bir
sahne çıktığında, ekranı
karartırdı. Siyah beyaz ekranı
bulunan televizyonun ekranı
karartılarak, izleyenler, bir
yanlışla düşmesin istenirdi.*

Burada iki noktaya dikkat çekelim: Bir, yeni nesillerin bunu anlaması hakikaten çok zor. Zira o gün “uygun olmayan” diye değerlendirilen sahnelerin bugün çok daha ötesine geçildi ve hatta bu yeni eğilim doğallaştı. Artık televizyon izleyenler, bu durumdan rahatsız da olmuyorlar.

İki, o gün, televizyonlar için uzaktan kumanda yoktu ve dolayısıyla televizyona müdahale etmek ancak bu türden bir yolla yapılabiliyordu.

1980’li yıllar ile 1990’lı yılların başları, “Televizyon caiz mi, değil mi?” tartışmalarıyla geçti. Bu tartışmanın başladığı dönemde sadece TRT vardı. 1990 ve sonrasında çok sayıda özel televizyon kanalı açıldı. Bu kanalların denetim altına alınması da (*Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’nun kurulmasıyla*) ancak 1994 yılında mümkün olabildi.

Bu arada olan oldu: Yeni kurulan kanallar, bazı programlarıyla “adeta” bir kanalizasyon oldu, aktı ve toplumun zihin dünyasında tamiri imkânsız hasarlara yol açtı.

Müslümanların zihinlerinin alt üst edildiği bu dönemde, ilk başlarda, “Televizyon ve radyo kurmak caiz değildir” noktasında olanlar, zamanla, “Belli ölçüler içinde televizyon ve radyo da kurulabilir” noktasına doğru evrilmeye başladı. Bu zihni dönüşümün sonucunda, 1990’lı yılların başlarından itibaren çok sayıda radyo, 1990’lı yılların ortalarından itibaren de çok sayıda televizyon kanalı kuruldu.

Bu kadar televizyon ve radyo kanalı kuruldu da ne oldu? Bir, olan olmuştu ve kısa bir sürede üzerimizden buldozer gibi geçmişlerdi. Bu gelişme, tam da bu hasar verildikten sonra oluyordu. İki, İslami hassasiyetleri olanların kurduğu televizyon ve radyolarda çalışacak insanların da en azından bir kısmı, daha önce üzerimizden buldozer gibi geçen kurumlardan transfer edilmek zorundaydı. Zira elimizde televizyon

ve radyo kanallarında çalışacak yetişmiş insan gücü yoktu.

Hayat hızla devam ediyor. Televizyon ve radyolardan sonra çok sayıda gelişme oldu, hayatımızda. Örneğin, internet, cep telefonu ve şimdi sosyal medya alanında inanılmaz gelişmeler oluyor. Geçen yıl, (*İslami hassasiyeti olan*) bir grup arkadaşımızla, çocuklarımızı da aldık, bir otelde kampa girdik. İlk gün, çocuklarımız bizleri dinledi. İkinci gün de biz onları dinledik.

İlk gün, neredeyse, “Sosyal medyayı yasaklayalım” a varan önerilere kadar gittik. İkinci gün bize, üstelik de bizim çocuklarımız, amiyane tabirle, “Siz kafayı mı yediniz”, “Siz ne önerdiğinizin farkında mısınız?” diye itiraz ettiler. Galiba, televizyon ve radyo kanallarının açılması aşamasındaki sürecin bir benzeri, diğer alanlarda da devam ediyor. Müslüman zihni, bu alanlarda da “süreci yöneten” değil de “sürece maruz kalan” konumunda kalıyor.

Dijital dönüşüm, hayatımızı tümünden değiştiriyor. Bugün, insan zekâsını taklit eden sistemler veya makineler yapabiliyoruz. Kurduğumuz bu sistemler ve makineler, topladıkları bilgileri tekrar tekrar kullanabiliyor, bu bilgilerden yeni bilgilere ulaşabiliyor. Bu sayede, hayatımızın pek çok alanında iyileşmeler de oluyor. Görünen o ki, önümüzdeki yıllarda, üstelik de çok uzak olmayan bir gelecekte, “yapay zekâ” olarak da adlandırdığımız bu gelişme, sağlıktan eğitime, ulaşımdan tarıma, güvenlikten muhasebeye, kısacası, hayatımızın her alanında köklü değişimlere yol açacak.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda nüfusunun %75’i kırsal alanda yaşıyordu; şimdi ise nüfusun % 93 şehirlerde yaşıyor. Ama bu, kırsal alanda edindiğimiz ve hemen her şeyi “dinle açıklamak/bağdaştırmak” refleksimizin kaybolduğu anlamına geliyor. Biz yine, “yapay zekâ”

alanındaki gelişmeleri de, açıktan veya gizli bir şekilde, bu refleksle içselleştirmeye çalışacağız. Kurduğumuz her sistemin veya her makinenin, örneğin topladığı verilerin, bir mahremiyet ihlali yapıp yapmadığını sorgulayacağız veya komşuluk hukukunu zedeleyip zedelediğini de tartacağız.

İlk akademik yazım 1996 yılında Yeni Şafak'ta çıkmıştı ve yazı “Şehirlerin ruhu var mı?” başlığını taşıyordu. “Şehirlerimizin bir ruhu var” ve “şehirlerimizin bir ruhu olmalı” diyordum, o yazıda. Bugün de aynı yerdeyim, galiba: Hayatımızın her alanında inanılmaz gelişmeler olacak; yapay zekâ bize inanılmaz imkânlar sunacak. Ama bize “merhamet”, “estetik”, “saygı”, “sevgi”, “aşk” gibi iç dünyamıza dair hasletlerimizle ilgili bir şey vaat edemeyecek. Ya da, köyde doğduğum ve hayatımın ilk yıllarını köyde geçirdiğim için olsa gerek, bana öyle geliyor. Yapay zekâ çerçevesinde kurduğumuz sistemlerin de, makinelerin de “ruhsuz” olacağına adım kadar eminim.

Televizyon ve radyo kanallarındaki gecikmeye dikkat çektim. Bununla, yapay zekâ meselesini hafife almamak gerektiğini vurgulamış oluyorum. Aksi halde, bu alandaki gelişmelere “maruz kalanlar” arasında yer alırız. Diğer taraftan, “köyler”e, “köylüler”e, “köyden şehirlere göç edenler”e, “şehre göç edenlerin dini hassasiyetleri”ne, “insanımızın bir merhamet abidesi” olmasına da dikkat çekerek, literatürde bize takdim edilen baş döndürücü gelişmelerin şehvetine kapılmadan bu süreci yönetmenin bir Müslüman için elzem olduğuna dikkat çekmiş oldum.

Daha da açık söylemek gerekirse, doktor olup da bir hastalığı tedavi etmek mümkün. Ama “hekim” olmak, “hikmet”le aynı kökten gelen işler yapmak başka bir şey. Sadece doktor olduğumuzda (*siz bunu, sadece “yapay zekâ”yla hareket ettiğimizde, diye de okuyabilirsiniz*), sızılarımız bedenimizde zannediliyor ve çare bulamıyoruz. Sonrasını da bir türkünün sözleriyle ifade edelim:

*Bu nasıl bir derttir dermanı yoktur
Bedenimde değil ruhumda sızı
Görünmez bir yara acısı çoktur
Bedenimde değil ruhumda sızı*

Anlatmak istediğim, özetle, bu.

CIHANNÜMA DERGİ

www.cihannuma.org

Hacı Bayram Mah. Haşimi (Kutlu) Sokak No. 12 Altındağ - ANKARA

@Cihannumader - Twitter / @cihannumader - Facebook / @cihannumader - Instagram / CIHANNUMA DERNEĞİ- YouTube